Uri Gellerin urinasta vatsan kurinaan
Eräiden onomatopoeettisten verbien leksikaaliset merkitykset

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
toukokuussa 2000

Jarna Salmikuukka

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä SALMIKUUKKA, JARNA	
Työn nimi *Uri Gellerin urinasta vatsan kurinaan* –Eräiden onomatopoeettisten verbien leksikaaliset merkitykset	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma.
Aika Toukokuu 2000	Sivumäärä 82 s., 2 liites

Tiivistelmä - Abstract

Tarkasteltavina ovat 30 koehenkilön subjektimääritelmät seuraaville onomatopoeettisille *-ise*-verbeille: *hurisee, jurisee, kurisee, lurisee, murisee, nurisee, surisee, turisee, urisee, kohisee, kolisee, komisee, kopisee, korisee, ratisee, ritisee, rotisee, rutisee, rytisee, rätisee, rötisee, sirisee, sorisee, särisee, sörisee, inisee, änisee, ynisee* ja *önisee*. Nykysuomen sanakirja ei määrittele verbejä *rötistä, söristä* ja *önistä*.

Koska tarkastelukohteena on subjektien liittyminen verbeihin, analyysi liikkuu syntagman tasolla. Subjektivastausten perusteella voidaan tutkia kunkin verbin merkityksen rakentumista ja rakennetta sekä määrittää verbin leksikaalinen merkitys. Pääpaino on kokonaissubjektimäärässä, ei niinkään koehenkilöiden yksittäisissä mielikuvissa äänen aiheuttajasta. Yhtenä pohdittavana asiana on selvittää, onko onomatopoeettisten verbien merkitys täysin subjektiivinen eli käyttäjän kokemuksista ja taustasta riippuva vai mahdollisesti konventionaalinen, sopimukseen perustuva. Tarkasteltavana on myös onomatopoeettisten verbien sijoittuminen paradigmaattiseen merkityskenttään.

Tarkasteltavina oleville onomatopoeettisille verbeille voi kullekin määrittää oman leksikaalisen merkityksensä *söristä*-verbiä lukuun ottamatta. Voidaan sanoa, että onomatopoeettisten verbien merkitys ja käyttö on yllättävän konventionaalista. Pääosin verbin sisältämän äännesymboliikan aiheuttama subjektiivinen ja usein myös konnotatiivinen ja affektiivinen merkitys tulee kuitenkin vahvasti esille verrattaessa yksittäisten informanttien subjektivalintoja. Verbin denotaatiot, perus- ja sivumerkitykset, painottuvat eri tavalla eri yksilöillä, mistä johtunee mielikuva kuvailevien ilmausten täydellisestä subjektiivisuudesta.

Onomatopoeettiset verbit eivät viittaa ei-kuvailevien verbien tavoin tapahtumiin ja tekemisiin, vaan verbin tekijään, äänen aiheuttajaan. Joidenkin verbien merkityksen määrittää yksittäinen verbiin leksikaalistunut äänilähde (*itikka inisee*). Tällöin verbi tulkitaan tavan ja tottumuksen perusteella, eikä verbin sisältämällä äännesymboliikalla ole merkittävää funktiota; sen olemassaoloa ei useinkaan edes tiedosteta. Onomatopoeettisille verbeille on tyypillistä myös polyseemisyys, joka osaltaan laajentaa onomatopoeettisten verbien semanttista kenttää. Viittauskohteen spesifisyys sekä polyseemisyys vaikeuttavat onomatopoeettisten verbien paradigmaattista kuvaamista. Onomatopoeettisten verbien merkitysten kuvaaminen vaatiikin valtavasti suunnitelua ja niin sanottujen perinnäisten kuvausmallien soveltamista.

Asiasanat	subjektiivinen merkitys, konventionaalinen merkitys, äännesymboliikka, viittauskohteen spesifisyys, polyseemisyys
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO **1**
1.1. Tutkimusaiheesta 1
1.1.1. Kuvaileva ilmaus ja merkityksen luonne 1
1.1.2. Leksikaalinen merkitys ja sen kuvaaminen 4
1.2. Tutkimustehtävä- ja aineisto 7

2. LEKSIKAALISET MERKITYKSET **11**
2.1. Hurisee 11
2.2. Jurisee 14
2.3. Kurisee 17
2.4. Lurisee 20
2.5. Murisee 21
2.6. Nurisee 23
2.7. Surisee 25
2.8. Turisee 27
2.9. Urisee 29
2.10. Kohisee 32
2.11. Kolisee 34
2.12. Komisee 36
2.13. Kopisee 38
2.14. Korisee 40
2.15. Ratisee 41
2.16. Ritisee 44
2.17. Rotisee 45
2.18. Rutisee 47
2.19. Rytisee 49
2.20. Rätisee 51
2.21. Rötisee 52
2.22. Sirisee 54
2.23. Sorisee 56
2.24. Särisee 57
2.25. Sörisee 59
2.26. Inisee 60
2.27. Änisee 61
2.28. Ynisee 63
2.29. Önisee 64

3. ONOMATOPOEETTISTEN VERBIEN KUVAAMISEN MAHDOLLISUUDET **66**

4. LOPUKSI **71**

LÄHTEET **84**

LIITTEET
1. Testilomake
2. Onomatopoeettisten verbien intensiot

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen taustaa

1.1.1. Kuvaileva ilmaus ja merkityksen luonne

Deskriptiivisillä eli ekspressiivisillä sanoilla tarkoitetaan äänneasullaan kuvailevia sanoja, esimerkiksi *kyyhöttää*. Omaksi ryhmäkseen voidaan lukea ononmatopoeettiset, luonnonääniä matkivat sanat, esimerkiksi *naukaisu*. (Hakulinen – Ojanen 1976: 37, 111.) Käytännössä kuvailevan sanan määrittäminen deskriptiiviseksi tai onomatopoeettiseksi on melko vaikeaa, koska sanan ekspressiivisyyden ymmärtäminen on usein subjektiivista. Kielitieteen ja fonetiikan terminologian avulla voidaan antaa seuraava selventävä määritelmä deskriptiivisen ja onomatopoeettisen ilmauksen erottamiseen: onomatopoeettinen ilmaisu jäljittelee ääntä, esimerkiksi *siristä*, kun taas deskriptiivinen sana kuvaa äänneasullaan muiden aistien kuin kuulon avulla havaittavia ilmiöitä, esimerkiksi *kipittää*. (Hakulinen – Ojanen 1976: 37, 111.) Kuvailevien sanojen ominaislaatua tarkasteltaessa korostuu niiden merkityksessä tunteiden ja aistivaikutelmien tärkeä osuus loogisen ilmaisun sijasta. Luonnonkansojen kieli sisältää enemmän deskriptiivisanastoa kuin niin kutsut kulttuurikielet (Hakulinen 1979: 327 – 328).

Deskriptiivinen sanasto rikastuttaa kielen kuvailukykyä ja lisää havainnollisuutta. Kontekstilla ja tilanneyhteydellä on suuri vaikutus deskriptiivisyyden ymmärtämiseen. Kontekstin merkitystä havainnollistaa NS:n määritelmä *kähistä*-verbille:

1) äänestä: kuulua käheältä, sähistä, puhua käheällä äänellä.
   "Huutaa vihasta kähisten"

2) rähistä, rähäköidä, teuhata.
   "Koirat kähisevät pihalla"
   "Lapsia on ympärillä kähisemässä"

Näin *kähistä*-verbi saa "erivivahteisen" merkityksen sen lauseyhteyden mukaan, jossa se esiintyy. Puhetilanteen luonteella on myös oma merkityksensä: slangissa, murteissa ja lastenkielessä, kuten myös paatoksellisessa ja tunnevaltaisessa puheessa kuvailusanojen käyttö on yleistä. Liike-elämän ja tieteen käyttämä kieli on sen sijaan neutraalia ja väritöntä. (Ullman 1972: 87 – 88.)

Heikki Leskinen toteaa artikkelissaan, ettei onomatopoeettisten ilmausten ymmärtäminen tuottane kielenpuhujien enemmistölle vaikeuksia, vaikka sanatyypin viljely lienee viime vuosikymmeninä olennaisesti vähentynyt. Hän kuitenkin korostaa, ettei nykynuoriso voi olla vanhempiensa lailla perillä onomatopoeettisen äännejärjestelmämme semanttisista hienouksista. (Leskinen 1991: 356.)

Deskriptiivis-onomatopoeettiset sanat ovat olleet erityisen tarkastelun ja kiinnostuksen kohteena kautta aikojen, kun on pohdittu kielen syntyä. Jo kreikan sofistit väittelivät siitä, ovatko sanat saaneet äänneasunsa äännesymboliikan vai mielivaltaisen sopimuksen perusteella. Äännesymboliikkaan perustuvaa ns. jäljittelyteoriaa ovat puoltaneet muun muassa tutkijat Leibniz ja Herder. Ahti Rytkönen kieltää "alkusynnyn" esiintymisen kielessä. Hän väittää, että aikuiset kielenpuhujat eivät kykene luomaan uusia sanavartaloita, eivät siis deskriptiivisiäkään. (Rytkönen 1940: 43.)

Onomatopoeettisissa sanoissa äännöksen ja merkityksen välillä on "tajuttava yhteys", kuten Erkki Itkonen asian ilmaisee (1966: 79). Termit äännesymboliikka, äänteillä maalaaminen ja äännemetafora kuvaavat äännöksen ja merkityksen välistä yhteyttä. Kyse on siis kielellisen merkin foneettisten ominaispiirteiden vaikutuksesta merkitykseen. Heikki Leskisen mukaan vokaalien kaikki foneettiset ominaispiirteet ovat jossain määrin semanttisesti relevantteja onomatopoeettisissa sanoissa: etuvokaaleilla ilmaistaan yleensä korkeaa ääntä, kun taas takavokaalit synnyttävät mielikuvan matalasta äänestä. Suppea vokaali ymmärretään tavallisesti väljää hiljaisemmaksi, ja labiaalivokaali antaa vaikutelman tummasta äänestä. Useassa tapauksessa kaikkein jyrkin ero on suppean etuvokaalin *i*:n ja väljän takaisen labiaalivokaalin *u*:n välinen ero. Näyttää siltä, että ensi tavun vokaalin vaihtumiseen liittyy määräsuuntainen merkityksenmuutos, vaikka

läheskään aina ei kyseessä ole semanttinen oppositio. Konsonanttien foneettisista piirteistä ei ole mahdollista tehdä yhtä selviä päätelmiä kuin vokaaleista. Kaiken kaikkiaan onomatopoeettisten sanojen äännevaihtelujen merkityserot ovat jokseenkin vakiintumattomat: toisinaan ne vaikuttavat hyvinkin selviltä, toisinaan taas olemattomilta. (Leskinen 1991: 355.)

Onomatopoeettisen sanan viittaussuhde tarkoitteeseensa on erilainen kuin ei-kuvailevan sanan viittaussuhde, joka on symbolinen, keinotekoinen ja samalla arbitraarinen, mielivaltainen. Yhteisössä on päätetty, mitä *kirjoittaa*-verbi tarkoittaa. Onomatopoeettisen verbin viittaussuhde merkitykseensä on selvästi erilainen. Kielenkäyttäjä ei samalla tavalla turvaudu pelkästään sovittuun merkitykseen, vaan hän käyttää myös kielellisen merkin foneettisia piirteitä hyväkseen muodostaessaan merkitystä. Tällöin merkin suhdetta merkitykseensä voidaan nimittää ikoniseksi. Viittaussuhteen ikonisuus onomatopoeettisten sanojen yhteydessä ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen, vaan esimerkiksi ikonisuuden aste usein vaihtelee sanojen kuvailevuuden mukaan.

Proseminaariesitelmässäni "Mikä mielestäsi *sirisee*? Mikä *tirisee*?: huomioita kuvailevien verbien tulkinnasta ja äännevaihtelusta" pyysin informantteja määrittämään eräille deskriptiivis-onomatopoeettisille verbeille äänilähteen. 22 koehenkilöstä 18 oli määrittänyt *ininän* aiheuttajaksi *itikan*. *Sirinän* aiheuttajaksi oli puolestaan 16 informanttia määrittänyt *heinäsirkan*, kun taas 18 informantin mielestä *ampiainen* tai *kärpänen pörisee*. Tulokset viittaavat siihen, että myös deskriptiivis-onomatopoeettisten ilmausten joukossa on konventionaalistuneita tapauksia, jotka mahdollisesti suuren esiintymisfrekvenssinsä ja erinomaisen äännesymboliikkansa perusteella ovat saaneet vakaamman merkityksen. Kielenkäyttäjän mieleen on muodostunut syntagma (*itikka inisee*), ja näin ilmaisu onkin niin sanotusti menettänyt kuvailevuuden funktion tai tämä kuvailevuus ainakin piiloutuu verbin ja sille konventionaalistuneen subjektin yhteyden tiedostamisen taakse. Voidaan sanoa, että merkityksen muodostuminen tapahtuu edellisissä tapauksissa "suoremmin", hypäten useille onomatopoeettisille verbeille (esim. *ynisee*) tyypillisen äännesymboliikan aiheuttaman assosiaatiovaiheen yli. Merkin viittaussuhteen luonnetta pohtivat muun muassa semiootikot C. S. Peirce ja Ferdinand de Saussure (ks. Fiske, John 1992). Heidän merkitysmallinsa

tarjoavat todella hedelmällisen maaperän onomatopoeettisten ilmausten ominaisluonteen tutkimiseen. Koska tutkimukseni ei kuitenkaan painotu kielellisen merkin viittaussuhteen tutkimiseen, en analysoi näitä merkitysmalleja tässä tarkemmin.

Vaikka äänneasun ja merkityksen välinen yhteys vaikuttaa onomatopoeettisissa ilmauksissa joskus hyvinkin ilmeiseltä, äänneasun ja merkityksen välinen suhde on kuitenkin usein sopimuksenvarainen. Niinpä eri kieliyhteisöt ymmärtävät useat kuvailevat ilmaukset eri tavalla. Paavo Ravila onkin todennut: "Se, mitä luulemme kuulevamme, määräytyy kieliyhteisön perinteistä käsin" (Ravila 1967: 45).

1.1.2. Leksikaalinen merkitys ja sen kuvaaminen

"Leksikaalisella merkityksellä tarkoitetaan denotaatioita, joita sanakirjassa olevilla lekseemeillä on" (Karlsson 1998: 211). Sanamerkitysten tutkimista nimitetään leksikaaliseksi semantiikaksi. Sanasematiikka tutkii kielellisten käsitteiden keskinäisiä suhteita, mutta myös näiden yhteyttä kielenulkoiseen maailmaan. Sanan lingvistiseen merkitykseen kuuluu näin ollen sekä tieto paradigmaattisista merkityssuhteista eli suhteista saman käsitejärjestelmän muihin yksiköihin että tieto denotaatioista eli viittaussuhteista ulkomaailmaan. Tarkoitteilla eli referenteillä tarkoitetaan niitä ulkomaailman olioita, joihin kielen aineksilla voidaan viitata. (Häkkinen 1994: 171.) Yksi semantiikan perusongelma koskee merkitysten täsmällisyyttä tai kirjaimellisuutta. Voidaan pohtia, voiko kielen sanoille ylipäänsä määrittää täsmällisiä merkityksiä. Oman hankaluutensa merkityksen määrittämiseen ja kuvaamiseen luo sanojen monimerkityksisyys eli polysemia. Verbillä on perusmerkityksen lisäksi usein yksi tai useampi sivu- eli alamerkitys. Jokaisen alamerkityksen tulee olla vakiintunut ja jokaisen ekstensiossa on sille tyypilliset tarkoitteet. Yksittäinen sivumerkitys eroaa siten muista alamerkityksistä. (Karlsson 1998: 213.)

Eleanor Rosch on tutkinut sanamerkityksen luonnetta ja todennut ihmisten kategorisoivan todellisuutta prototyyppien avulla. Prototyypillä Rosch tarkoittaa tyypillistä esiintymää, tarkoitetta. Prototyyppi määräytyy

tyypillisen ulkomuodon ja tyypillisen käyttöfunktion mukaan. (Karlsson 1998: 209 – 210.) Voidaan ajatella, että yksittäiset merkitykset järjestyvät prototyyppien ympärille ja ovat äärirajoiltaan sumeita. Sanojen merkitykset määräytyvät osittain ihmisten kognitiivisten ominaisuuksien mukaan. Prototyypeillä operoiminen kuuluu kognitiivisen, psykologispohjaisen merkitysteorian näkemyksiin. Sen mukaan käsitteelliset kategoriat muodostuvat mahdollisimman tyypillisten tapausten pohjalta, ja luokitellessaan olioita ihminen arvioi, mitä prototyyppistä tapausta tutkittava olio eniten muistuttaa, ja nimeää sen tämän perusteella. Konseptualistinen merkitysteoria näkee merkityksen puolestaan sisäisenä mielikuvana, jonka kielen aines käyttäjässään synnyttää. Tämän mielikuvan katsotaan luonnehtivan jollain tavoin kaikkia kyseisen merkin tarkoitteita. (Häkkinen 1994: 171, 172.)

Luonnollisen kielen lekseemillä tai kieliopillisella morfeemilla on denotaatio eli intensio. Karlsson määrittää (1998: 207) intension seuraavasti: ”kielen merkitysjärjestelmään kuuluvaa potentiaalia viitata reaalimaailman tai jonkin muun maailman tarkoitteisiin eli referentteihin”. Sanan kaikki mahdolliset referentit puolestaan muodostavat sen ekstension. Esimerkiksi tässä tutkimuksessani verbin saamat subjektit muodostavat verbin ekstensionaalisen merkityksen, kun taas intensionaalinen merkitys on määriteltävissä ekstensionaalisen merkityksen kautta.

Denotaation ja intension käsitteet ovat erittäin vaikeaselkoiset ja monitulkintaiset. Käsitteiden käytössä on havaittavissa eroja. Itse käytän epäselvyyden välttämiseksi tässä työssäni verbin yksittäisistä perus- ja sivumerkityksestä nimitystä denotaatio. Denotaatiot muodostavat yhdessä verbin kokonaismerkityksen, intension. Merkitysopin tutkija S. I. Hayakawa (1974: 70) käyttää termejä hiukan eri merkityksessä: ”tarkoite eli ekstensionaali merkitys, jota kutsutaan myös denotaatioksi, sekä mielle eli intensionaali merkitys, jota kutsutaan myös konnotaatioksi”. Kielitieteen ja fonetiikan terminologiaa -teoksessa ekstensiolla tarkoitetaan ”niiden olioiden luokkaa, joihin jokin nimitys tai termi viittaa, esim. *kukka*-sanan ekstensio käsittää kaikki kukat, ja sen hyponyymejä ovat esim. *tulppaani* ja *ruusu*, joiden ekstensio on pienempi”. Intensiolla puolestaan tarkoitetaan ”(merkitystä); sanan intensio on niiden attribuuttien joukko, jotka

luonnehtivat jokaista oliota, josta sanaa on oikein käytetty. Esim. *tulppaani*-sanan intensio on suurempi kuin *kukka*-sanan, sillä sitä luonnehdittaessa tarvitaan useampi ominaisuus kuin kukkaa luonnehdittaessa". (Hakulinen – Ojanen 1970: 64, 98.) Intensioesimerkissä mainitun *tulppaani*-sanan intensio on siis suurempi, mutta myös tarkempi kuin *kukka*-sanan. Mitä useampi ominaisuus denotaatioon on leksikaalistunut, sitä tarkempi denotaation voi sanoa olevan. Denotaation tarkkuus on siis käänteisessä suhteessa ekstension laajuuteen. Vaihtoehtoinen termi denotaation tarkkuudelle on intension syvyys. Denotatiivisesti tarkka sana (*tyttö*) välittää enemmän semanttista informaatiota kuin denotatiivisesti epätarkka sana (*vapaus*). (Karlsson 1998: 216 – 217.) Toisin sanoen kielemme sanat ovat merkitykseltään erilaisia. Sana *vapaus* on huomattavasti sumeampi merkitykseltään kuin selvärajainen sana *talo*. Myös *vapaus*-sanalla on kuitenkin perusmerkitys tai järjestelmämerkitys, joka mahdollistaa sen, että ihmiset voivat käyttää sanaa ja tulla ymmärretyiksi.

Kuten Häkkinen asian ilmaisee, merkityksen kuvaamisessa on monia lähestymistapoja, mutta mitään itsestään selvästi tarjoutuvaa konkreettista lähtökohtaa ei ole (1994: 165). Merkityksen osatekijöiden kuvaamisessa on käytetty apuna semanttisia piirteitä eli merkityskomponentteja. Semanttisilla piirteillä voidaan kuvata joitakin yksinkertaisia aspekteja, mutta niiden kuvausvoima on rajallinen. Piirteillä voidaan valaista suhteellisen selkeästi erottuvia merkitysominaisuuksia, kuten substantiivien yhteydessä [+/- elollinen], [+/- inhimillinen], [+/- konkreettinen], [+/- maskuliininen], [+/- aikuinen], [+/- erisnimi] ja [+/- laskettava]. Sanan koko merkitystä ei kuitenkaan pystyttäne jäännöksettömästi kuvaamaan piirteillä. (Karlsson 1998: 212, 215, 218.)

Kun pohditaan, millaisessa suhteessa piirteet ovat toisiinsa verrattuna, semanttiset piirteet voidaan sijoittaa hierarkkiseen järjestykseen. Hierarkiasuhdetta tarkasteltaessa vastaan tulevat termit hyponyymi ja hyperonyymi eli ala- ja yläkäsite. Tässä hierarkkisessa kaaviossa ylinnä ovat erittäin laaja-alaiset, yleiset ja usein abstraktit käsitteet. Alemmaksi tultaessa erottavien tuntomerkkien määrä lisääntyy, ja samalla käsitteen ala kapenee. Hierarkiassa alhaalle asettuvilla ilmauksilla on näin ollen spesifisimmät intensiot. Käsitteitä vastaavat tarkoitteet ovat keskenään

osa – kokonaisuus-suhteessa tai luokitteluun perustuvassa inkluusiosuhteessa ("kuuluu joukkoon"). (Häkkinen 1994: 175 – 176.)

Semanttista järjestelmää on kuvattu myös kenttänä (verkostona), jossa merkitykset riippuvat toisistaan. Voidaan miettiä, mitkä sanat kuuluvat samaan paradigmaattiseen kenttään ja millaisia merkityssuhteita merkityskentän sanoilla on keskenään (yhtäläisyys- ja vastakohtasuhteet).

Merkitys voi olla luonteeltaan konnotatiivinen, affektiivinen tai sosiaalinen denotatiivisen merkityksen lisäksi. Denotatiivinen merkitys on kielijärjestelmään kiteytynyttä merkitystä, kun taas konnotatiivinen merkitys on subjektiivisempaa ja viittaa merkityskokemuksiin, joita sanojen käyttö yksittäisessä puhujassa synnyttää. Konnotatiiviset merkitykset ovat subjektiivisuutensa takia häilyviä. Affektiivinen merkitys puolestaan liittyy asenteiden ja tunteiden ilmaisemiseen. Sosiaalisella merkityksellä tarkoitetaan esimerkiksi puhujan äänen ja sanavalintojen viestimää informaatiota hänen taustastaan. (Karlsson 1998: 235 – 236.)

1.2. Tutkimustehtävä ja –aineisto

Innostuin tutkimaan onomatopoeettis-deskriptiivisiä ilmauksia vuonna 1995 Jouko Koiviston ohjaamassa proseminaariryhmässä ja tein aiheesta esitelmän "Mikä mielestäsi *sirisee*? Mikä *tirisee*?: huomioita kuvailevien verbien tulkinnasta ja äännevaihtelusta". Kirjoitin myöhemmin esseen deskriptiivis-onomatopoeettisten sanojen ominaisluonteesta, jolloin huomasin deskriptiivis-onomatopoeettisten ilmausten tarjoavan paljon tutkittavaa ja ilmi tuotavaa asiaa. Onomatopoeettiset ilmaukset mainitaan kielitieteellisissä yleisteoksissa usein pelkkinä poikkeuksina muuten niin säännöllisessä kielijärjestelmässämme, ja kuvailevien ilmausten ominaisluonteen yksityiskohtainen tarkasteleminen on niissä usein hyvin vähäistä ja yksioikoistakin.

Aikaisempien pohdintojeni innoittamana tutkin tässä työssä eräiden onomatopoeettisten *-ise*-verbien merkityksen rakentumista ja rakennetta informanttien määrittämien subjektien, äänilähteiden perusteella. Koska tarkastelen subjektien liittymistä verbeihin, kollokaatioita, näkökulma on

syntagmaattinen. Päätarkoitus ei ole analysoida yksityiskohtaisesti yksittäisen informantin mielikuvia ja assosiaatioita verbin merkityksestä; paino on verbin saamassa kokonaissubjektimäärässä, ei yksittäisen kielenkäyttäjän tulkinnassa. Subjektien perusteella pyrin määrittämään kullekin verbille leksikaalisen merkityksen. Koetan myös selvittää erikoisten ja poikkeuksellisten subjektivalintojen syntyä oman intuitioni ja paikoin Nykysuomen sanakirjan (NS) avulla. Tarkastelen myös sitä, onko onomatopoeettisten verbien merkitys todella niin subjektiivinen kuin olen ymmärtänyt. Lopuksi pohdin, onko onomatopoeettisten verbien merkitystä ylipäätään mahdollista kuvata paradigmaattisesti. Selvitän, mitä rajoituksia ja vaikeuksia onomatopoeettisten ilmausten sijoittaminen paradigmaattiseen merkityskenttään tuo esille.

Vertaan saamiani tuloksia Heikki Leskisen (1991) tekemään tutkimukseen, jota hän artikkelissaan "Vieläkö nuoret *nurisevat*?: huomioita onomatopoeettisten sanojen tuntemuksesta ja tulkinnasta" esittelee. Heikki Leskisen testi on kolmiosainen. Yhdessä osassa koehenkilöitä pyydettiin lisäämään kullekin *-ise*-verbille sopiva subjekti. Leskisen koehenkilöt olivat laudatur- ja lisensiaattiseminaarin osanottajia, joita oli yhteensä 28. Leskinen painottaa tutkimuksessaan onomatopoeettisten sanojen tuntemusta ja tulkintaa äännesymboliikan tarkastelun ohessa, mutta itse paneudun kunkin verbin merkityskentän rakentumiseen ja leksikaalisen merkityksen yksityiskohtaiseen määrittämiseen. Kullekin verbille konstruoimani leksikaalinen merkitys on siis testauksen tulosta: määritelmä pohjautuu puhtaasti informanttien subjektivalintoihin, eivätkä NS: n määritelmät tähän vaikuta. En paneudu juurikaan verbien äänteellisen kuvailevuuden, äännesymboliikan tarkastelemiseen, koska aiheesta on tehty kattavia tutkimuksia jo aikaisemmin (mm. Leskinen 1991; Marita Pakarin pro gradu 1987; Risto Haaralan pro gradu 1974).

Valitsemistani verbeistä seuraavat esiintyvät myös Leskisen suorittamassa testissä: *hurisee, jurisee, kurisee, lurisee, murisee, nurisee, surisee, turisee, kohisee, kolisee, komisee, kopisee, korisee, ratisee, ritisee, rotisee, rutisee, rytisee, rätisee* ja *rötisee.* Näitä verbejä käsitellessäni vertaan saamiani tuloksia Leskisen vastaaviin tuloksiin. Verbejä valitessani tarkoituksenani oli

valita mahdollisimman "yleiskielisiä" tapauksia, koska uskoin testin vaikeutuvan muutoin liikaa. Useimmille verbeille löytyykin määritelmä NS: sta. Ainoastaan verbeillä *rötisee, sörisee* ja *önisee* ei ole NS:n antamaa standardimerkitystä. Otin kuitenkin myös nämä verbit mukaan, koska halusin nähdä, poikkeavatko määrittelemättömien verbien merkityskentät muiden verbien kentistä. Minua kiinnosti myös se, keksiikö kielenkäyttäjä luontevan tuntuisia äänilähteitä keksityille onomatopoeettisille verbeille. Testi sisältää lisäksi kolme verbiä (*nurisee, turisee, komisee*), joita NS ei määritä perusmerkitykseltään onomatopoeettisiksi.

Koehenkilöinä toimi joukko ihmisiä, jotka valitsin satunnaisesti. 30 informantista puolet oli naisia ja puolet miehiä. Suurin osa koehenkilöistä oli perheellisiä, iältään 25 – 30-vuotiaita. Kaksi vanhinta testiin osallistujaa oli iältään hiukan yli 70-vuotiaita, ja kaksi nuorinta 19-vuotiaita.

Tutkimusaineistoni keräsin kyselylomakkeen avulla (LIITE 1). Lomakkeessa oli 29 onomatopoeettista *-ise*-verbiä, joille pyysin koehenkilöitä keksimään korkeintaan neljä subjektia siinä järjestyksessä, mikä heidän mielestään todennäköisimmin aiheuttaa kunkin verbin kuvaaman äänen. Viimeiseen sarakkeeseen informantin piti siis määrittää vähiten sopivin, epätodennäköisin äänen aiheuttaja. Lomakkeita jakaessani korostin, että tarkoituksena ei ollut välttämättä täyttää kaikkia neljää subjektisaraketta, vaan niin monta kuin heidän mieleensä luontevasti tulee. Tarkoitus ei siis ollut keksimällä keksiä äänilähteitä verbeille. Lomakkeiden täyttämiseen meni aikaa n. 20 – 45 minuuttia. Olin itse paikalla informanttien täyttäessä lomaketta ja näin varmistin, että koehenkilöt eivät tehneet yhteistyötä.

Tutkittavat verbit ovat transitiivisia *-ise*-johdoksisia onomatopoeettisia verbejä. *-ise*-johdokset ovat luonteeltaan enimmäkseen kontinuatiivisia (ilmaisevat tasajatkuista toimintaa) deskriptiiviverbejä, lähinnä onomatopoeettisia verbejä. (Hakulinen 1979: 262.)

Käsitellessäni verbejä sijoitan referenteiltään vastaavat subjektit yhteen, vaikka ne eivät olisikaan täysin samaviitteisiä ilmauksia. Täten esimerkiksi subjekti *konekivääri* asettuu subjektin *ammunta* yhteyteen, koska katson, että informantit ovat tarkoittaneet äänilähteillään jokseenkin samaa asiaa ja niiden aiheuttama ääni on myös samanlaista. Tällöin merkitsen tarkoitteen ja subjektimäärän seuraavasti: *ammunta* (2). Käsittelyosassa esiintyvien

subjektien perässä on sulkeissa luku, joka ilmoittaa, kuinka usea koehenkilö on määrittänyt subjektin verbin äänilähteeksi. Referenttien lukumäärä havainnollistaa verbin tuntemusta ja merkityskentän rakentumista. Jos verbillä on hyvin paljon referenttejä, on verbi silloin herättänyt informanteissa eriäviä mielikuvia äänen aiheuttajasta, ja verbin merkitys on tällöin väljä ja jopa pirstaleinen

Käsittelen verbejä prototyyppisen subjektin, välikentän subjektin, metaforisen subjektin ja marginaalisen subjektin avulla. Jos jokin tietty subjekti toistuu selvästi muita useammin, voi se olla sellaisenaan prototyyppinen subjekti (itikka). Prototyyppinen subjekti voi olla myös laaja-alaisempi määritelmä, joka pitää sisällään useita informanteilla esiintyneitä subjekteja (koneet, joissa nopea pyörivä liike). Prototyyppisen subjektin avulla määritän verbin perusmerkityksen. Prototyyppinen subjekti muodostuu useimmin esiintyvistä äänilähteistä, ja prototyyppiseen subjektiin lukeutuvan subjektin referentin pitää myös tuottaa "perustavanluonteista" ominaisääntä. Jos esimerkiksi *hurinan* prototyyppisen subjektin määritelmään sisältyisi subjekti *lasi*, on mietittävä ja pyrittävä selvittämään, miksi näin erikoinen äänilähde lukeutuu prototyyppiseen määritelmään.

Välikentän subjekteina olevat äänilähteet muodostavat verbin sivumerkitykset. Välikentän subjektit eivät ole yhtä suurifrekvenssisiä, ja niiden merkitys eroaa prototyyppisen subjektin merkityksestä. Kyse ei kuitenkaan ole poikkeustapauksista, vaan useampi kuin yksi informantti on määrittänyt saman äänilähteen verbin subjektiksi.

Poikkeustapaukset ovat marginaalisia subjekteja. Marginaaliset subjektit eivät toistu; ne ovat kertaesiintymiä. Nämä äänilähteet ovat yleensä seurausta onomatopoeettisten ilmausten tulkinnan subjektiivisesta luonteesta. Metaforinen subjekti eroaa edellisistä, koska sen merkitys on kuvaannollinen. Metaforinen subjekti on usein tarkoitukseltaan osittain samankaltainen muiden subjektien kanssa, mutta se ei kuvaa itse ääntä (*elämä hurisee*).

Korostan, että informantin määrittämä **todennäköisin subjekti** ja käsittelyvaiheessa käyttämäni termi **prototyyppinen subjekti** eivät ole synonyymisiä ilmauksia. Prototyyppinen subjekti ilmoittaa verbin suurifrekvenssisimmän äänilähteen, jolloin laskentaperusteena on informanttien kokonaissubjektimäärä. Todennäköisin subjekti puolestaan on

yksittäisen informantin määrittämä äänilähde verbille. Prototyyppinen subjekti saattaa sisältää muitakin kuin todennäköisimpiä subjekteja, siis myös epätodennäköisimpiä subjekteja. Se, että informantin epätodennäköisin subjekti mainitaan kuuluvaksi prototyyppisen subjektin alaan, johtuu onomatopoeettisten verbien tulkitsemisen subjektiivisesta luonteesta sekä testin tulkinnasta ja käytöstä analyysin pohjana. Subjektien sijoittamista todennäköisyysjärjestykseen voisi varmasti hyödyntää pidemmälle, jolloin informantin valitsema järjestys korostuisi enemmän. Neljän äänilähteen määrittämisen mahdollisuus tuo kuitenkin myös käyttämälläni tavalla esille kattavamman kuvan verbin merkityksestä kuin tilanne, jossa informantti voi määrittää verbille ainoastaan yhden subjektin. Laajempi määrittämismahdollisuus antanee myös viitteitä uusista, vakiintuvista tai vastaavasti "sammuvista", kuolevista intensioista, joita ei enää juuri käytetä.

2. VERBIEN LEKSIKAALISET MERKITYKSET

2.1. Hurisee

Hurista-verbi sai yhteensä jopa 85 subjektia. Äänilähteistä 21 on erireferenttisiä. Jokainen informantti määritti verbille äänilähteen 1. viivalle eli todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen sekä 2. viivalle. Subjektien runsaslukuisuus kertoo, että *hurista*-verbi on herättänyt informanteissa useita mielikuvia *hurinan* aiheuttajasta.

Selvästi eniten toistuvat subjektit (*pakastin, jääkaappi*) (21), (*auto, liikenne*) (19) ja (*liesituuletin, ilmastointi, puhallin*) (13). Näiden *hurista*-verbin kanssa usein kollokoivien subjektien tarkoitteiden täytyy siis synnyttää perustavanluonteista hurinaa, koska ne niin usein yhdistetään hurisemiseen. Informantit olivat yhdistäneet *hurista*-verbiin seuraavat harvemmin esiintyneet subjektit: *moottori* (3), *mikroaaltouuni* (3), *imuri* (3), *lentokone* (2), *ompelukone* (2), *perämoottori* (2), *moottorisahan ketju* (1), *rukki* (1), *tietokone* (1), *sähkölaitteet* (1), *lämminvesivaraaja* (1), *separaattori* (*1*), *sähköhammasharja* (1), *traktori* (1) ja *hiustenkuivaaja* (1),

Mersu; (=78). Tarkoitteiden, verbin ekstension perusteella *hurista*-verbin prototyyppinen subjekti on "koneet, joissa tasainen ja jatkuva, usein pyörivä liike (moottori tai propelli) synnyttää hurinan". Myös Heikki Leskinen (1991) päätyy tutkimuksessaan vastaavanlaiseen tulokseen verbin ekstensiosta: kaikki 28 informanttia valitsivat *hurinan* äänilähteeksi *moottorin*.

Verbin prototyyppisen subjektin avulla voidaan määrittää yksi *hurista*-verbin denotaatio, joka on 'koneen tasaisen ja jatkuvan, usein pyörivän liikkeen (moottorin tai propellin) aiheuttama ääni'. Prototyyppisen subjektin määritelmään lukeutuvien subjektien tarkoitteiden semanttisen samanlaisuuden ja runsaslukuisuuden perusteella näyttää siltä, että *hurista*-verbillä on vakiintunut merkitysalue, jota voi nimittää verbin perusmerkitykseksi.

Prototyyppisen subjektin määritelmän ulkopuolelle jäävät ainoastaan subjektit *elämä* (1) sekä ainoa elollinen olento *kissa*, joka esiintyy jopa kuusi kertaa. *Kissa* ja erityisesti subjekti *elämä* ovat kuvainnollisia subjekteja. Kissa eroaa muista tarkoitteista elollisuutensa perusteella. Subjekti *kissa* on kuvainnollinen tuottaessaan hurisemista, jota voi prototyyppisen määritelmän mukaan synnyttää vain kone. Kissan kehrääminen on siis rinnastettu elottoman, koneen synnyttämään ääneen; NS ei määritä *hurista*-verbiä merkityksessä 'kissan kehräämisen ääni'. Koska *kissa*-subjekti esiintyy suorittamassani testissä niinkin useasti äänilähdevalintana, se sijoittuu *hurista*-verbin välikentän subjektiksi. Näin sillä on verbin semanttisessa kentässä vakiintunut merkitys.

Elämä, oleminen kuuluu NS:n mukaan *hurista*-verbin äänilähteiden joukkoon. Koska vain yksi informantti on määrittänyt sen *hurinan* aiheuttajaksi, ei sitä voi pitää välikentän subjektina eikä sillä näin ollen ole myöskään vakiintunutta sivumerkitystä verbin merkityskentässä. Metaforinen subjekti *elämä* ei ole merkitykseltään kuitenkaan täysin subjektiivinen, koska kyseessä on yleisesti tunnettu metafora, jolla on konventionaalistunut merkityksensä 'ajan kuluminen, asiain sujuminen'. Subjekti *elämä* sijoittuu välikentän ja

marginaalisen kentän väliin metaforiseksi subjektiksi kuvaannollisen merkityksensä perusteella.

Hurista-verbi ei ole luonut selvästi virheellisiä tai huomiota herättäviä assosiaatioita muiden verbien merkityskenttään. Kuitenkin myös prototyyppisten äänilähteiden joukossa on tapauksia, joissa merkityksenanto on ollut jokseenkin subjektiivista ja persoonallista: voidaan pohtia huriseeko vai mahdollisesti suriseeko *ompelukone*. Myös *moottorisahan ketjun* hurisemisen voi kyseenalaistaa. Informantti on mahdollisesti tarkoittanut moottorisahan moottorin aiheuttamaa hurinaa, ei ketjun liikkeestä syntyvää ääntä. Informantti itsekään ei ole pitänyt moottorisahan ketjun aiheuttamaa ääntä todennäköisenä hurinan aiheuttajana, koska on sijoittanut sen epätodennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Subjekti voidaan kuitenkin sijoittaa tarkoitteensa puolesta rajatapauksena prototyyppisen subjektin määritelmään. *Lämminvesivaraajan hurinalla* koehenkilö lienee tarkoittanut kiertovesipumpun pyörivästä liikkeestä aiheutuvaa ääntä. Voidaan myös pohtia, huriseeko vai mahdollisesti päriseekö *sähköhammasharja*. Tällaiset edellä mainitut tapaukset osoittavat, kuinka häilyvä ero esimerkiksi prototyyppisten ja marginaalisten subjektien välillä lopulta on. Subjektit saattavat semanttisesti, tarkoitteidensa puolesta kuulua prototyyppisen subjektin määritelmään, mutta tarkoitteiden aiheuttama ominaisääni ei mahdollisesti olekaan tyypillistä.

Hurista-verbin merkityskenttä näyttää ensisilmäykseltä todella laajalta ja väljältä, koska se on saanut osakseen paljon subjekteja. Verbin subjektit ovat kuitenkin muodollisesta erilaisuudestaan huolimatta semanttisesti hyvin lähellä toisiaan, mistä on osoituksena referenttien pieni lukumäärä subjektien kokonaismäärään nähden. Verbin perusmerkitys kattaa hyvin suuren alueen verbin koko merkityskentästä. Vaikka perusmerkitys on luonteeltaan spesifinen, teknologian kehittymisen vuoksi moni asia voi kuitenkin hurista arkipäiväisessä elämässämme. Kattavan perusmerkityksen lisäksi *hurista*-verbillä on yksi vakiintunut sivumerkitys. Verbin ekstension perusteella *hurina* on tasaista, jatkuvaa ja matalaa ääntä.

2.2. Jurisee

Jurista-verbi sai yhteensä 59 subjektia, joista 44 on erireferenttisiä. Kolme informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan äänilähdettä, ja lisäksi kolme jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen täyttämättä. Verbi ei siis synnyttänyt kaikille informanteille selvää mielikuvaa *jurinan* aiheuttajasta.

Merkityskentästä voidaan erottaa alue, joka kattaa suurimman osan *jurista*-verbin äänilähteistä: *porakone* (9), *moottori* (5), *sähkövatkain* (2), *linkoava pyykkikone* (2), *vaihdelaatikko* (2), *traktori* (1), *kivimurskaaja* (1), *koneenkäynti* (1), *rasvaamaton kone* (1), *iso työkone* (1), *rikkinäinen kodinkone* (1), *rikkinäinen auto* (1), *väkipyörä* (1), *rekka-auto* (1), *työstökone* (1), *raivaussahan runko* (1), *auton pyörät* (1), *laakeri* (1), *jarrut* (1), *mopo* (1), *mikroaaltouuni* (1), *leivänpaahdin* (1), *LadyShave* (1), *hieromajutsku* (1) ja *moottoritie* (1); (= 40). Prototyyppinen subjekti jurisemiselle on "koneet tai koneen osat, joissa usein tapahtuvaa pyörivää liikettä (moottori tai propelli) vastustaa suuri massa tai kitka". Ekstensionaalisen merkityksen perusteella verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'suurten koneiden tai koneen osien, joissa usein tapahtuvaa pyörivää liikettä vastustaa suuri massa tai kitka, aiheuttama ääni'. *Jurista*-verbille ei ole konventionaalistunut äänilähdettä, joka kollokoisi verbin kanssa selvästi useammin kuin muut äänilähteet, mutta verbin äännesymboliikka on selvästi ohjannut informantteja valitsemaan "tietynlaista ääntä aiheuttavia" referenttejä. *Jurista*-verbin prototyyppinen subjekti muodostuu alueesta, joka sisältää useita erilaisia, mutta ominaisääneltään samanlaisia tarkoitteita, jotka yhdessä konstruoivat verbin perusmerkityksen.

Juriseminen kuvastanee prototyyppisissä tarkoitteissaan, varsinkin kevyemmissä kodinkoneissa, viallisuutta tai muuta poikkeustilaa; normaalitilassa nämä äänilähteet yleensä hurisevat.

Poikkeustilasta on hyvänä esimerkkinä *linkoava pyykkikone*. Informantti on painottanut linkouksesta aiheutuvaa ääntä, ei pyykinpesukoneen ääntä ylipäätänsä. Voidaan ajatella, että sähkövatkain jurisee kulhon reunaan, muuten sähkövatkain hurisee. Syynä *mikroaaltouunin* määrittämiseen saattaa olla sekoittuminen *hurista*-verbiin. Toisaalta informantti on voinut tarkoittaa poikkeustilaa, jolloin uunin pohjalla oleva lasilevy on huonosti paikallaan ja koneen täriseminen saa aikaan jurinan. *Moottoritien jurinalla* informantti on mitä ilmeisemmin tarkoittanut moottoritiellä kulkevien autojen kovaa hurinaa, mitä hän sitten on päätynyt nimittämään *jurinaksi*.

Prototyyppisen subjektin määritelmään lukeutuvien äänilähteiden yhteydessä tulee esille se, kuinka informantin tausta ja kokemusmaailma, koulutus sekä ammatti voivat vaikuttaa äänilähteen valintaan. Koehenkilöt, jotka ovat käsitelleet tai eläneet niin sanotusti koneiden lähellä, osaavat määrittää *jurista*-verbille tarkemman subjektin. Subjekti *mopo* on mielenkiintoinen yksittäinen subjekti jurinan aiheuttajana, koska vastaavasti yksi informantti oli määrittänyt *Mersun* hurinan tuottajaksi. Tämä tapaus selventää *hurinan* ja *jurinan* erästä tyypillistä eroa: hyvä Mersu hurisee, mutta surkea mopo jurisee. Ryhmän subjektien perusteella jurina on hurisemista epätasaisempaa, kovempaa ja räikeämpää ääntä.

Toisen tarkoitteiltaan selvärajaisen ryhmän muodostavat kertaalleen esiintyvät subjektit *tyytymätön ihminen, synkkä ihminen, äksy mies, vanha mies, hiljaiset ja ärtyneet keskustelijat, ihminen äreänä, erimieliset ihmiset* ja *vastustava ihminen*; (= 8). Ekstension perusteella verbin denotaatio on 'nuriseminen, vastaan puhuminen'. Koska jurisemisella tarkoitetaan edellä mainittujen subjektien yhteydessä negatiivissävyistä puhetta, subjektit *ukko, juoppo, jurpo* ja *muija* voidaan myös sijoittaa tähän ryhmään pejoratiivisen painotuksensa perusteella. Subjektien ***juoppo*** ja ***jurpo*** yhteydessä on varmasti vaikuttanut myös sanojen muodollinen samanlaisuus verbin kanssa. Toisaalta sanonta "olla **jur**rissa" on saattanut ohjata *juopon* yhdistämistä *jurinaan*. Tähän ryhmään kuuluvat subjektit ovat

välikentän subjekteja, ja niiden luoma denotaatio on *jurista*-verbin sivumerkityksenä.

Vain kerran esiintyviä marginaalisia subjekteja ovat *sarana*, *asianajaja*, *tuomari*, *ukkonen*, *koira* ja *kuorsaava*. Subjekti *koira* lienee sekoittunut *murista*- ja *urista*-verbeihin. Subjektit *sarana* ja *kuorsaava* ovat puolestaan osoituksia onomatopoeettisten verbien subjektiivisesta tulkinnasta: toisen mielestä saranan aiheuttama nariseva ääni on jurinaa, toinen taas mieltää kuorsaamisen jurinaksi. Subjektien *asianajaja* ja *tuomari* kohdalla englanninkielinen sana *jury* lienee synnyttänyt mielikuvan jurinan aiheuttajasta. Kyseessä on jälleen kerran assosiaatio muodollisten seikkojen perusteella: **jur**y **jur**isee. Assosiaatiota vahvistamassa on mahdollisesti kuitenkin ollut myös tuomarin ja asianajajan puhetyyli ja -sävy; heidän puheensahan on stereotyyppisesti vahvaa, mahtipontista ja vakuuttavaa. Näin prototyyppinen jurinan ominaisääni (yl. isojen koneiden synnyttämää) on vaikuttanut myös subjektiivisten merkitysten syntymiseen. Mahtipontisuus ja suuruus lienee myös vaikuttanut siihen, miksi yksi informanteista on määrittänyt *ukkosen jurisevan*, mutta todennäköisempi selitys lienee sekoittuminen *jyrinään*. *Ukkonen jyrisee* on konventionaalistunut ilmaus, ja verbien äänteellinen samanlaisuus on saattanut sekoittaa informantin subjektivalinnan *ukkoseen*.

NS määrittää *jurista*-verbin seuraavasti: onom.v. 1. ihmisistä: murista, nurista, puhua vastaan. 2. koneista tms.: surista. NS: n mukaan *jurina* on siis perusmerkitykseltään ihmisen aiheuttamaa. Heikki Leskinen (1991) sai vastaavanlaisen tuloksen; tosin hänen tutkimuksessaan ainoastaan yhden informantin subjektivalinta ratkaisee perusmerkityksen ihmisen aiheuttamaksi: *tyytymätön, vastahakoinen* t. *vanha ihminen* (11), *kone, pora, auton pyörä* (10). Omassa testissäni konetarkoitteiset subjektit (= 40) esiintyvät selvästi useammin kuin ihmistarkoitteiset subjektit (= 12). Edelliset havainnot osoittavat sen, että *jurista*-verbin perus- ja sivumerkitys ovat jokseenkin yhtä vahvoja, eli niiden painottuminen vaihtelee kielenkäyttäjän mukaan. Verbin merkityksen konstruoiminen riippuu

onomatopoeettisten ilmausten yhteydessä siten paljolti kielenkäyttäjän mielikuvista. NS on rinnastanut koneen aiheuttaman *jurinan surinaan*. *Jurista*-verbin ekstensionaalisen merkityksen perusteella jurina on kuitenkin selvästi kovempaa ja "räikeämpää" ääntä kuin surina.

Äänilähdevalintojen perusteella *hurista*- ja *jurista*-verbeillä näyttää olevan selviä eroja: hurina on kevyen, kitkattoman liikkeen synnyttämää ääntä, kun taas jurina syntyy, kun isot massat, yleensä metallit osuvat toisiinsa. Jurinan synnyttämässä liikkeessä on lisäksi enemmän kitkaa. Jurinaan liittyy usein epäkuntoisuus, jokin muu poikkeustila tai pejoratiivinen merkitysaspekti.

Vaikka *jurista*-verbin merkityskenttä vaikuttaa suuren referenttimäärän perusteella hyvin pirstaleiselta, sen perusmerkitys kattaa suuren osan verbin merkityksestä: 59 subjektista 40 ja 43 referentistä 25 lukeutuu prototyyppisen subjektin määritelmään. Prototyyppisen subjektin määritelmään kuuluu hyvin erilaisia koneita tai koneen osia, mutta niitä yhdistää kuitenkin jokseenkin samanlainen ominaisääni. Prototyyppistä subjektia vastaava denotaatio on siis kielimuodoltaan hyvin tiukka, mutta se sallii yllättävän suuren ekstension. Näyttää siltä, että *jurista*-verbin äännesymboliikalla on erittäin suuri merkitys verbin ymmärtämisessä. Perusmerkityksen lisäksi verbillä on yksi vakiintunut sivumerkitys, jonka voi katsoa syntyneen merkityksen siirtymänä.

2.3. Kurisee

Kurista-verbi sai 50 subjektia, joista ainoastaan 13 eroaa toisistaan tarkoitteiltaan. Kaikki informantit määrittivät *kurista*-verbille subjektin. Subjektien vähälukuisuus viitannee siihen, että verbillä on jokin vakiintunut äänilähde eikä verbi herätä informanteissa helposti muita mielikuvia. Muista koehenkilöistä poiketen yksi informantti ei määrittänyt *kurinalle* lainkaan todennäköisintä subjektia.

Koska *vatsa* (30) kollokoi niin usein *kurista*-verbin kanssa, on se verbin prototyyppinen subjekti. Yhdistelmä *vatsa kurisee* on leksikaalistunut syntagma, ja subjekti *vatsa* yhdistyy *kurista*-verbiin lähes automaattisesti. *Vatsaan* on usein liitetty adjektiivit *nälkäinen* ja *tyhjä*. Vatsan sanotaan siis kurisevan ollessaan tyhjä. Ekstension eli tässä tapauksessa ainoan tarkoitteen, subjektin *vatsa* perusteella verbin intensio, joka on perusmerkityksenä, on 'tyhjän vatsan ääni'. Verbin ekstensionaalinen ja intensionaalinen merkitys on siis sama. Kyseisen denotaation kytkeytymistä *kurista*-verbiin todistaa myös Heikki Leskisen (1991) saama tulos: 26 informanttia valitsi *vatsan kurinan* aiheuttajaksi.

Subjektit *viemäri* (2), *vessanpönttö* (1), *lämpöpatteri* (1), *bensatankki tankatessa* (1) ja *vesiputket* (1) ovat välikentän subjekteja muodostaen seuraavaksi suurimman tarkoitteiltaan yhtenäisen subjektiryhmän. Ryhmän subjekteja yhdistää kurinan syntymistapa: kurina syntyy, kun neste ja ilma joutuvat kosketuksiin nesteen liikkuessa. Ekstension perusteella verbin intensio, joka on sivumerkityksenä, on 'nesteen liikkuessa nesteen ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni'. On mielenkiintoista, että Leskisen testauksessa (1991) *kurista*-verbille ei muodostunut vastaavaa denotaatiota. Hänen informanttiensa mielestä *vatsan* lisäksi *kurisivat* ainoastaan *kurkku* (1) ja *kissa* (1).

Subjekti *sammakko* esiintyy kuusi kertaa. Koska niinkin usea informantti on yhdistänyt *sammakon kurisemiseen*, täytyy sillä olla jokseenkin vakiintunut merkitys *kurista*-verbin merkityskentässä. Verbin denotaatio, joka on yksi sen sivumerkityksistä, on 'sammakon ääni'. NS määrittää esimerkkilauseissaan "*sammakon kurisevan*". Mielestäni yhdistelmä "*sammakko kurnuttaa*" on saattanut vaikuttaa *sammakko*-subjektin valintaan myös *kurista*-verbin yhteydessä: *kurnuttaa* ja *kurista* muistuttavat ulkoasultaan toisiaan, ja lisäksi niiden ominaisäänet ovat hyvin samanlaiset.

On mielenkiintoista, että *kissa*-subjekti on määritetty jopa kolme kertaa myös *kurinan* aiheuttajaksi; edellä mainittu *hurista*-verbihän sai kuusi *kissa*-subjektia. *Kissan kurinalla* (kurnau) viitataan

mahdollisesti naukumiseen (denotaationa kissan naukumisen ääni) tai vastaavaan ääntelyyn, kun taas *kissan hurina* viittaa kehräämiseen (denotaationa kissan kehräämisen ääni). Subjekti *kissa* on ongelmallinen sijoitettava. Koska kolme informanttia määritti sen *kurinan* aiheuttajaksi, ei sitä voi pitää selvänä poikkeustapauksena, marginaalisena äänilähteenä. *Kissa*-subjekti ei pienen esiintymistiheytensä puolesta kuitenkaan muodosta vahvaa ja täysin vakiintunutta sivumerkitystä *kurisemiselle* ja sen voi siksi sanoa olevan välikentän subjektina eräänlainen rajatapaus.

Subjektit *lintu* (1) ja *kuorma-auton vaihteisto* (1) ovat poikkeuksellisia, marginaalisia subjekteja. *Linnun kurina* on epätavallinen, hyvin persoonallinen yhdistelmä, ja *kuorma-auton vaihteiston kurina* lienee sekoittunut *jurista*-verbiin. Subjektit *savilälly* (1), *piimän juonti* (1) ja *kirnu* (1) ovat myös marginaalisia äänilähdevalintoja, koska ne esiintyvät vain kerran jokainen ja ovat sinänsä erikoisia ja spesifejä subjektivalintoja. Poikkeavuudestaan huolimatta myös näissä subjekteissa on havaittavissa prototyyppinen äänen syntymistapa. Nämä subjektit ovatkin erittäin kuvaavia ja havainnollisia. Subjektin *kirnu* sijoittuminen marginaaliseksi muiden subjektien joukossa tähdentää jälleen kerran onomatopoeettisten verbien tulkintaan liittyvää subjektiivisuutta ja merkitysten vakiintumattomuutta: *kirnu* on informantilleen todennäköisin äänen aiheuttaja, kun taas prototyyppiseksi määritetty subjekti *vatsa* edustaa hänelle epätodennäköisintä subjektia.

Kurista-verbin yhteydessä on huomattavissa ilmiö, jossa prototyyppinen subjekti (vatsa) määrittää äänen luonteen, ominaisäänen, ja merkitys leviää ja yleistyy muihin merkityskenttiin. *Kurista*-verbin merkityskenttä rakentuu leksikaalistuneen subjektin ja samalla hyvin spesifin intension kautta muodostuvan perusmerkityksen lisäksi kahdesta sivumerkityksestä.

2.4. Lurisee

Lurista-verbi sai yhteensä 60 subjektia, joista vain 18 on erireferenttistä. Kaikki informantit antoivat *lurista*-verbille subjektin, mutta kolme koehenkilöä ei määrittänyt äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Suurimman ryhmän muodostavat subjektit, joissa lurinan aiheuttaa veden tai muun nesteen virtaaminen: *puro* (11), *vesi* (7), *vesiputket* (6), *vesihana* (6), *viemäri* (5), *maha* (5), (*pakastin, jääkaappi*) (4), *vessanpönttö* (3), *suihku* (2), *rännit* (1), *kusi* (1), *astianpesukone* (1), *vuotava astia* (1) ja *kahvinkeitin* (1); (= 54). *Lurista*-verbin prototyyppisenä subjektina voidaan sen ekstensionaalisen merkityksen perusteella pitää "veden tai muun nesteen virtausta". Verbin denotaatio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'veden tai muun nesteen virtauksen ääni'. Prototyyppisen subjektin määritelmään kuuluvien tarkoitteiden runsaus eli suuri ekstensio osoittaa sen, että usea asia voi lurista.

Hyvin usean subjektin kohdalla *lurina* on sekoittunut *lirinään* (NS: 'pienehkön nestemäärän virtaamisesta ja sen aiheuttamasta hiljaisesta äänestä') ja *lorinaan* (NS: 'esim. hanasta juoksevan veden äänestä'). Subjektivastauksien perusteella näyttää siltä, että *lurista*-verbin merkitys on limittäytynyt *liristä*- ja *lorista*-verbien merkityksien kanssa, ja samalla niiden merkitykset ovat sekoittuneet.

Subjektit *soitin, lintu* ja *laulaja* (=5) assosioituvat mahdollisesti sanontaan "*laulaa, soittaa lurauttaa*". Äänilähteet ovat välikentän subjekteja antaen verbille sivumerkityksen 'soiton ja laulun ääni'. NS mainitsee *harpun lurinan* aiheuttajana. Heikki Leskisen (1991) tutkimuksessa subjekti *huilu* toistui kahdesti, kun taas subjektit *puro, vesi, -johto, viemäri* esiintyivät selvästi useammin, 21 kertaa. Hänen tutkimustuloksensa vahvistaa *kurista*-verbin merkityksen jakaantumista edellä määrittämääni perus- ja sivumerkitykseen.

Kissan ääntely näyttää herättävän kielenpuhujissa subjektiivisia mielikuvia: toisen mielestä kissa kurisee, toisen mielestä taas kissa lurisee tai hurisee. Koska subjekti *kissan puhe* esiintyy vain kerran, on se verbin marginaalinen subjekti. Onomatopoeettisten verbien tulkinnan subjektiivisuutta osoittaa jälleen *kissan puhe*-subjektin määrittäminen kokonaissubjektimäärään nähden marginaaliseksi, vaikka se informantilleen on ainoa ja todennäköisin *lurinan* aiheuttaja.

Kurista-verbin sivumerkitys 'nesteen liikkuessa nesteen ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni' ja *lurista*-verbin perusmerkitys ovat hyvin lähellä toisiaan. Äänillä on kuitenkin tietty ero: lurina aiheutuu pelkän nesteen virtauksesta, kun taas kurinan syntymisessä ilmalla on tärkeä tehtävä.

Kurista-verbin merkityskenttä on selkeä ja yksinkertainen: sen perusmerkitys kattaa suuren osan koko verbin merkityksestä, eikä verbillä ole kuin yksi sivumerkitys. Vaikka *kurista*-verbin perusmerkitys onkin jokseenkin epäspesifinen ja väljä semanttisesti, perusmerkityksen konstruoivat tarkoitteet ovat ominaisääneltään samanlaisia ja liikkuvat siis denotaation määritelmän rajoissa.

2. 5. Murisee

Murista-verbi sai 68 subjektia, joista 14 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Useimmin esiintyvät subjektit *koira* (28) ja *karhu* (12). Ekstension perusteella *murista*-verbin prototyyppinen subjekti on "koira ja karhu sekä muut suurehkot eläimet". Tällöin verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'koiran ja karhun sekä muiden suurehkojen eläimien ääni'. Subjektit *leijona* (3) ja *petoeläimet* (1) ovat myös sijoitettavissa tarkoitteidensa suuren koon puolesta prototyyppisen subjektin määritelmään. Eläintarkoitteisia subjekteja ovat edellisten lisäksi *kissa* (1) ja *supikoira* (1). *Supikoira*

ja *kissa* ovat ongelmallisia sijoitettavia, koska ne vaikuttavat hyvin persoonallisilta äänilähdevalinnoilta, mutta niiden referentit eivät juuri eroa kooltaan prototyyppisen subjektin määritelmään lukeutuvan koiran koosta. *Koira*-subjekti on kuitenkin *murista*-verbiin leksikaalistunut äänilähde, jolloin se ei ole relevantti vertauskohde. *Supikoira* on ollut myös informantilleen epätodennäköisin *murinan* aiheuttaja. Edellisten havaintojen ja pohdintojen perusteella sijoitan subjektit *kissa* ja *supikoira* marginaalisiksi äänilähteiksi.

Subjektit *vatsa* (12) sekä *moottori, auto, ralliauto* ja *moottoripyörä* (=6) ovat välikentän subjekteja. Denotaatiot 'tyhjän vatsan ääni' ja 'voimakkaan moottorin ääni' ovat siten verbin sivumerkityksiä. Lisäksi kolme informanttia oli määrittänyt *murista*-verbin subjektiksi *vihaisen (ihmisen)*, jolloin verbin denotaatio on 'vihaisesti puhuminen; nuriseminen, napiseminen, mukiseminen'. Subjektit *vuoromestari* (1), *oppositio* (1), *peikko* (1) sekä *äijä* (1) ovat merkityksensä puolesta sijoitettavissa samaan ryhmään *vihaisen (ihmisen)* kanssa. Tämän subjektiryhmän kohdalla on huomattavissa, kuinka prototyyppisesti yleensä vihaisena pidetyn eläimen ääntely on levinnyt ja yleistynyt myös tarkoittamaan ihmisen vihaista ääntelyä. Vaikka subjektit ovat kuvainnollisia, ei niitä voi pitää yleisesti käytössä olevina ja vakiintuneina metaforina, jolloin ne olisi sijoitettava omaan metaforisen merkityksen kenttäänsä (*hurista*-verbin subjekti *elämä*). Heikki Leskisen saamat subjektimäärät vastaavat omia tuloksiani, mutta yksikään hänen informanteistaan ei mieltänyt *murista*-verbin merkitykseksi 'voimakkaan moottorin ääntä' (Leskinen 1991: 357). Tähän vaikuttaa mitä ilmeisemmin testiemme erilainen rakentuminen ja testien laajuus. Yksikään informantti ei määrittänyt myöskään omassa testissäni moottoritarkoitteista subjektia todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen, joten ei ole yllätyksellistä, että moottoritarkoitteiset subjektit eivät tulleet esille Leskisen testauksessa. Kyseinen *murista*-verbin denotaatio saattaakin olla ihmisten kielitajussa "syvemmällä" ja sen esiin tuominen vaatii enemmän aikaa ja ponnistuksia.

Jo edellä käsitellyt subjektit *supikoira* ja *kissa* ovat siis verbin marginaalisia subjekteja. Kyseiset subjektit osoittavat jälleen kerran sen, kuinka häilyviä merkityskenttien väliset rajat usein ovat. Subjektin määrittäminen tiettyyn semanttiseen alueeseen kuuluvaksi onkin usein ongelmallista.

Murista-verbi on neliselitteinen. Perusmerkityksen lisäksi *murista*-verbillä on kolme vakiintunutta sivumerkitystä, jotka hajottavat verbin merkityskenttää pienempiin osiin. Verbin semanttisesti tiivis sivumerkitys 'tyhjän vatsan ääni' on synonyyminen *kurista*-verbin vastaavan denotaation kanssa.

2.6. Nurisee

Nurista-verbi sai vain 38 subjektia, joista 23 on erireferenttisiä. Tarkoitteiden suuri määrä subjektien kokonaismäärään nähden saa osittain selityksensä siitä, että informantit erottivat erilaisin adjektiivein ihmistä referoivia subjekteja toisistaan. Kuusi informanttia ei määrittänyt verbille äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä neljä informanttia ei antanut verbille lainkaan subjektia. Subjektien vähälukuisuus johtunee siitä, että *nurista*-verbi ei ole onomatopoeettinen eikä siksi ole herättänyt informanteissa runsaasti mielikuvia äänen aiheuttajasta.

NS määrittää *nurista*-verbin merkityksessä 'puhua tyytymättömästi jstak, jkta vastaan, napista, nurkua, murista, äreillä. Harv. narista'. 38 subjektista 33 määrittää *nurista*-verbin NS: n määritelmän mukaisesti: *tyytymätön* (9), *lapset* (3), *vaimo* (3), *vastaanpanija* (2), *valittava* (2), *eukko* (1), *akka* (1), *nyrpeä nainen* (1), *protestoiva, ujo* (1), *huonotuulinen* (1), *ihminen* (1), *pettynyt* (1), *suvaitsematon* (1), *kiukutteleva lapsi* (1), *väsynyt lapsi* (1), *työnantaja* (1), *opettaja* (1), *vanha raihnainen* (1) ja *vanhemmat* (1). Ekstension perusteella verbin prototyyppinen subjekti on "tyytymätön ihminen, usein lapsi tai nainen". Verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'tyytymättömän ihmisen, usein

lapsen tai naisen ääni'. *Nurista*-verbi antaa naista referoivalle subjektille pejoratiivisen merkitysaspektin. Heikki Leskisen tutkimuksessa (1991) subjekti *tyytymätön t. vastahakoinen ihminen* (tav. äiti!) toistui 27 kertaa. Omassa testissäni informantit eivät viitanneet kertaakaan äitiin vaan pikemmin vaimoon ja naiseen. Tämä saattaa johtua informanttiryhmien iästä ja elämäntilanteesta. Leskisen informantit olivat laudatur- ja lisensiaattiseminaarin osanottajia, kun taas omassa informanttiryhmässäni oli myös perhe-elämää eläviä ihmisiä. Tästä näkökulmasta katsottuna testini informanttien nalkuttava äiti lienee vaihtunut nalkuttavaan vaimoon tai naiseen.

Nurista-verbillä ei ole selvästi vakiintunutta sivumerkitystä, mutta subjekteja *tiskirätti* (*väännettäessä*) (2) ja *nahka* (1) voidaan pitää välikentän subjekteina rajatapauksina. Koska *nurista*-verbin merkityskentässä ei esiinny muita semanttisesti yhtäläisiä useamman subjektin muodostamia subjektiryhmiä, denotaation voi katsoa kuuluvan verbin leksikaaliseen merkitykseen. Koska prototyyppinen subjekti ei määritä *nurista*-verbiä onomatopoeettisessa merkityksessä, on äänteillä kuvaileminen verbin toissijainen, sekudääri ominaisuus.

Marginaalisia subjekteja ovat *maha* (1) ja *sarana* (1). Kummatkin marginaaliset äänilähteet ovat erikoisia subjektivalintoja. *Mahan nurina* voidaan selittää sekoittumisella muodoltaan samanlaiseen *kurista*-verbiin, joka muodostaa *mahan* kanssa konventionaalistuneen syntagman. Nurina ja kurina ovat kuitenkin ominaisääninä erilaisia, ja siksi *nurinan* sekoittuminen *kurinaan* vaikuttaa jokseenkin teennäiseltä. Myöskään nurina ja narina ovat ominaisääninä toisistaan kaukana, joten *sarana*-subjektin yhdistäminen *nurinaan* on ristiriitaista. *Kissa*-subjektiin viitatakseni on mielenkiintoista, että Leskisen tutkimuksessa jälleen yksi informantti oli määrittänyt myös *nurista*-verbin äänilähteeksi kissan (ks. Leskinen 1991: 357).

Nurista-verbin merkityskenttä muodostuu lähes pelkästään prototyyppisen subjektin määritelmän muodostamasta

perusmerkityksestä. Vaikka verbin prototyyppisen subjektin määritelmään kuuluukin useita referenttejä, *nurista*-verbin merkityskenttä on yhtenäinen ja selkeä: sillä on vain yksi kattava perusmerkitys ja yksi mahdollisesti parhaillaan vakiintumassa oleva tai vastaavasti hiipuva sivumerkitys.

2.7. Surisee

Surista-verbi sai yhteensä 80 subjektia, joista 30 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät verbille todennäköisimmän subjektin.

Suurimman ryhmän muodostavat subjektit *kärpänen* (19), *ampiainen* (11), *mehiläinen* (4), *paarma* (3), (*mehiläinen*, *kärpänen* jne.) (2) ja *koppakuoriainen* (1); (= 40). Ryhmän subjektien määrää on kasvattanut äänilähteiden eritteleminen: informantti on usein yksilöinyt ryhmän subjekteja eri sarakkeisiin. Ekstension perusteella *surista*-verbin prototyyppinen subjekti on "pörriäiset". Verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'pörriäisten ääni'. Heikki Leskinen on tutkimuksessaan (1991) määrittänyt eniten toistuvaksi subjektiksi yleisnimityksen *hyönteinen* (23). Itse haluan korostaa termillä pörriäiset hyönteisen suurta kokoa, eikä esimerkiksi subjekti *hyttynen* tämän perusteella lukeudu prototyyppisen subjektin määritelmään. Subjekti *koppakuoriainen* on ongelmallinen sijoitettava: se kuuluu tarkoitteensa puolesta prototyyppisen subjektin määritelmään, mutta yksittäisesiintymänä se on subjektiivinen äänilähdevalinta. Äänilähteen sijoittamisen vaikeus kuvaa jälleen prototyyppisen ja marginaalisen subjektin häilyvää eroa.

Toisen suuren ryhmän muodostavat erilaiset koneet: *partakone* (5), *sähköhammasharja* (3), *ompelukone* (3), *moottori* (2), (*pien*)*lentokone* (2), *rukki* (2), *imuri* (2), *jääkaappi* (1), *pesukone* (1), *kone* (1), *perämoottori* (1), *sauvasekoitin* (1), *hydrauliikkakoneisto* (1), *hieromasauva* (1), *moottorisaha* (1) ja *Nukkumatin auto* (1);

(= 28). Ekstension perusteella verbin denotaatio, joka on sivumerkityksenä, on 'koneen aiheuttama tasainen ja jatkuva ääni'. Ryhmän äänilähteet, jotka ovat verbin välikentän subjekteja, ovat suurelta osin samoja kuin *hurista*-verbin saamat subjektit. Tämä kertoo verbien merkityksien osittaisesta päällekkäisyydestä. NS määrittääkin *hurista*-verbin myös merkityksessä 'surista'. Se, että verbit saivat kuitenkin myös toisistaan eroavia subjekteja, kielii äänien erilaisuudesta eli niiden erilaisista ominaisäänistä. *Hurista-* ja *surista*-verbejä ei voi käyttää synonyymisesti, koska joissain tapauksissa verbivalinta saattaa olla äänilähteeseen sopimaton. Kyse on sananalkuisten *h-* ja *s*-foneemien äänteellisestä erosta, joka aiheuttaa verbien erilaiset ominaisäänet ja toisistaan eroavat merkitykset.

Joitakin *surista*-verbin konetarkoitteisia subjekteja voi mielestäni pitää pikemmin *hurista*-verbin merkityskenttään sopivina. *Lentokone, auton kone, moottori, pesukone, jääkaappi* ja *imuri* ovat mielestäni *hurinan* äänilähteitä. *Nukkumatin auton surina* tullee Tapio Rautavaaran unilaulun, *Sininen uni* sanoista "-- *Ja unien sinimaahan se lapset autolla vie: surrur, surrur ja sinne on sininen, uninen tie*". Perämoottori ja moottorisaha eivät myöskään mielestäni aiheuta surinaa, pikemmin pärinää. Perämoottorin ja moottorisahan ominaisääni on liian kovaa ääntä ollakseen surinaa.

Subjektit *sähkö(voima)linjat* (2) ja *muuntaja* (1) ovat välikentän subjekteja, mutta äänilähteiden luoma denotaatio 'sähköinen, sirittävä ääni' voidaan vakiintuneisuutensa puolesta kyseenalaistaa.

Marginaalisia ovat kerran esiintyvät subjektit *tehdas, lintuparvi lentäessään, korva, summeri, hyttynen,* ja *loistelamppu.* Subjekti *korva* lienee syntynyt ajatusvirheen kautta: eihän itse korva surise. *Summerin* valintaa äänilähteeksi lienee puolestaan ohjannut subjektin ja verbin muodollinen samanlaisuus, samanlainen alkusointu. *Tehdas surisee* on hyvin erikoinen yhdistelmä, ja sen syntyprosessia on vaikea selvittää. *Lintuparven surina* on mitä ilmeisemmin syntynyt sekoittumalla *sirittää-* ja *siristä*-verbeihin. NS mainitsee "*pääskysen sirittävän*" ja "*pääskysen poikasten sirisevän*".

Hyttynen surisee on myös poikkeuksellinen yhdistelmä, koska hyttysen sanotaan tyypillisemmin inisevän tai ynisevän.

Surista-verbin merkitys muodostuu perus- ja sivumerkityksestä. Mielestäni on odotuksenvastaista, että pörriäisten aiheuttama surina ei kata suurempaa aluetta verbin merkityksestä, ja että koneiden aiheuttama surina puolestaan lohkaisee niinkin ison palan *surista*-verbin merkityskentästä. Pörriäisten aiheuttaman surinan primaarisuus tulee kuitenkin esille, kun tarkastellaan intensioiden sisältämiä subjekti- ja referenttimääriä: perusmerkitys kattaa 40 subjektia, joista vain kuusi on erireferenttisiä, kun taas sivumerkitys sisältää 28 subjektia, joista peräti 16 on erireferenttisiä. Sen lisäksi, että perusmerkitys kattaa useamman subjektin, informanttien voidaan siten sanoa olleen yksimielisempiä äänen aiheuttajasta määrittäessään äänilähdettä pörriäisten aiheuttamalle surinalle.

2.8. Turisee

Turista-verbi sai 55 subjektia, joista 29 on erireferenttisiä. Kaikki informantit antoivat verbille äänilähteen, mutta kaksi informanttia jätti määrittämättä verbin todennäköisimmän subjektin

Suurimman ryhmän muodostavat (vanhaa) miestä referoivat subjektit *ukkosakki* (4), *vanha mies* (2), *vanhat miehet ja ystävykset keskenään* (1), *vanhat ukot puistonpenkillä* (1), *setä* (1) ja *jätkät* (1) sekä muut ihmistarkoitteiset subjektit *ihminen* (4), *kertoja* (2), *puhe* (2), *joutavia juttelevat* (1), *leppoisa* (1), *keskustelukumppani* (1), *tutut ihmiset* (1), *ompeluseurat* (1), *porukka kahvilassa* (1), *odottajat esimerkiksi terveyskeskuksessa* (1), *ihmisjoukko* (1), *joutilaat* (1) ja *yksinpuhuja* (1); (= 28). Subjektit korostavat jutustelun rentoutta ja leppoisuutta. *Turiseminen* on informanttien mielestä aikaa vievää, kiireetöntä tarinointia yleensä tuttujen ja vanhempien ihmisten, usein vanhojen ukkojen kesken. Verbin saamien subjektien perusteella prototyyppisen subjekti *turista*-verbille on "kiireettömästi keskustelevat ihmiset, yl. vanhat miehet". Verbin denotaatio, joka on

verbin perusmerkityksenä, on 'kiireettömästi keskustelevien ihmisten, yl. vanhojen miesten keskustelun ääni'. NS:n mukaan *turista*-verbi ei ole perusmerkitykseltään onomatopoeettinen, ja se määrittää verbin merkityksessä 'jutella, jutustella, tarinoida; puhua vastustellen tai hiljaa (itsekseen)'. Kukaan informanteista ei määrittänyt verbiä merkityksessä 'puhua vastustellen', ja vain yksi informantti määritti subjektiksi *yksinpuhujan*. *Turista*-verbin ekstensionaalisen merkityksen perusteella voidaan sanoa, että NS:n määritelmä vastustellen puhumisesta on vanhentunut. Informantit pitivät poikkeuksetta *turisemista* mielekkäänä jutusteluna. Subjekti (*nuhanenä, nenä niistettäessä*) (13) on välikentän subjekti ja se muodostaa yhden *turista*-verbin denotaation 'nuhaisen nenän ja nenän niistämisen ääni', joka on sivumerkityksenä. Vastaavanlaista *turisemista* pitää viiden informantin mielestä *kahvinkeitin.* Näin nenän niistämisestä syntyvä ominaisääni, turiseminen, on levinnyt ja yleistynyt tarkoittamaan myös elottomien olentojen aiheuttamaa tukkoista ääntä. Informantit ovat mahdollisesti viitanneet *kahvinkeittimen turisemisella* kahvinkeittimen "yskimiseen" keittämisen loppuvaiheessa. Sanonta "***tur**auttaa sumpit*" lienee myös ohjannut *kahvinkeittimen* yhdistämistä ***turisemiseen.*** Myös subjekti *tukkoinen auton moottori* kuuluu merkityksensä puolesta samaan ryhmään *kahvinkeittimen* kanssa. Subjektit *kahvinkeitin* ja *tukkoinen auton moottori* sijoittuvat *turista*-verbin välikentän subjekteiksi antaen verbille sivumerkityksen 'tukkoisuuden ääni esim. koneiden käynnissä'. Myös Heikki Leskisen (1991) saamat subjektimäärät vastaavat omia tuloksiani: hänen tutkimuksessaan subjekti *jutusteleva ihminen* esiintyi 19 kertaa, ja subjekti *nuhainen tai juopunut* puolestaan 9 kertaa. *Juopunut*-subjektin suuri esiintymisfrekvenssi Leskisen tutkimuksessa on mielenkiintoinen yksityiskohta, koska yksikään informantti ei omassa testissäni määrittänyt juopunutta *turisemisen* aiheuttajaksi.

NS määrittää *turista*-verbin myös merkityksessä 'korista, purista, porista', mutta vain yksi informantti on määrittänyt verbin tässä onomatopoeettisessa merkityksessä (*keitto turisee*). Verbin saamien

subjektien joukossa tapaus on marginaalinen, koska se esiintyy vain kerran ja on myös merkitykseltään poikkeava. Informantilleen *keitto*-subjekti edustaa kuitenkin todennäköisintä äänenaiheuttajaa. Muita marginaalisia, kerran esiintyviä subjekteja ovat: *turpa, suo astuttaessa, suolet, pursotin, karhu* ja *iso koira*. ***Turpa turisee*** lienee syntynyt muodollisen samanlaisuuden perusteella. *Suo astuttaessa* ja *pursotin* ovat subjektiivisia, mutta ääntä havainnollisesti kuvaavia äänilähteitä. Sen sijaan *suolet* ja varsinkin *iso koira* ja *karhu* ovat epätavanomaisia subjektivalintoja, ja kyseisten äänilähteiden syntyprosessia onkin hyvin vaikea selvittää tarkoitteiden erikoisuuden vuoksi. On mielenkiintoista, että subjektit *iso koira* ja *karhu* esiintyvät todennäköisimpinä äänilähteinä samalla informantilla ennen *jutustelu*-subjektia.

Turista-verbin välikentän subjektit ja marginaaliset subjektit ovat kaikki onomatopoeettisia. Onomatopoeettisuus onkin *turista*-verbissä sekundaari ominaisuuspiirre: prototyyppinen subjekti ei määritä *turista*-verbiä onomatopoeettisessa merkityksessä. *Turista*-verbin voi sanoa olevan kolmiselitteinen: sen merkityskenttä muodostuu suhteellisen epäspesifisestä, väljästä perusmerkityksestä sekä kahdesta sivumerkityksestä.

2.9. Urisee

Urista-verbi sai vain 37 subjektia, joista 19 on erireferenttisiä. Kymmenen informanttia jätti määrittämättä äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä neljä informanttia ei antanut verbille lainkaan äänilähdettä. Suuri vastaamattomien määrä oli yllätyksellinen tulos, koska *urista*-verbi ei ole harvinainen yleiskielessämme. Subjektien vähäisyys kertonee siitä, että *urista*-verbille on konventionaalistunut jokin äänilähde eikä verbi siksi herätä informanteissa juuri muita mielikuvia. Ainoastaan kaksi informanttia määritti verbille kaikki neljä mahdollista äänilähdettä.

Suurimman subjektiryhmän muodostavat eläintarkoitteiset subjektit *koira* (13), *karhu* (4), *härkä* (3), *laama* (1) ja *koira ym. eläimet* (1); (= 22). Selvästi useimmin toistuu subjekti *koira*. Informantit olivat yhdistäneet *koira*-subjektiin erilaisia ja keskenään ristiriitaisiakin määritteitä: *sairas koira*, *leikkivä koira*, *nukkuva koira*, *koira rapsuttaessa* (rapsutettaessa?) ja *tyytymätön koira*. *Urina* ei siis välttämättä merkitse informanteille samanlaista koiran ääntelyä. *Urinan* merkityksen epämääräisyys tulee esille myös vastakkaisissa subjekteissa *tyytyväinen* ja *tyytymätön*. Nämä subjektit voivat määrittää sekä ihmisen että eläimen ääntelyä. Koska eläinsubjektit ovat *urista*-verbin suurin ryhmä, verbin prototyyppinen subjekti on "eläin, vars. koira". Näin verbin denotaatio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'eläimen, vars. koiran ääntely'. *Koira*-subjektin suurifrekvenssisyys voi johtua *urinan* sekoittumisesta *murinaan*. Koska *koira* on vakiintunut subjekti *murinalle*, se voidaan helposti yhdistää muodoltaan samanlaiseen verbiin, *urinaan*. Lisäksi *murista*- ja *urista*-verbien ominaisäänien samanlaisuus sallii molempien yhdistymisen *koira*-subjektiin ilman ristiriitaa äänenaiheuttajan ja tuotetun äänen välillä. *Laama*-subjekti sijoittuu eläintarkoitteena prototyyppisen subjektin määritelmään, vaikka se subjektivalintana onkin erikoinen muiden äänilähteiden joukossa. Informantilleen *laama*-subjekti edustaa kuitenkin todennäköisintä ja ainoaa äänilähdettä. Heikki Leskisen suorittamassa testissä 19 informanttia antoi *urista*-verbille subjektiksi *koiran tai suden* (1991: 357). Leskinen ei itse ole puuttunut assosiaatioiden synnyn selvittämiseen, mutta vaikuttaisi siltä, että *suden urina* on mahdollisesti sekoittunut *ulinaan*, joka lienee leksikaalistunut äänilähde verbille.

Subjektit *tyytyväinen*, *tyytymätön*, *äkäinen ihminen*, *juoppo* ja *vanhat ukot* (= 5) ovat välikentän subjekteja. Ekstension perusteella verbin intensio 'ihmisen tyytyväistä tai tyytymätöntä ääntelyä' on semanttisesti hyvin väljä. Informantit eivät liene tarkoittaneet *urisemisella* varsinaista puhetta, vaan verbaalista viestintää tukevia myhähdyksiä ja muita äännähdyksiä. NS määrittää *urisemisen*

aiheuttajiksi rinnasteisesti eläimet ja ihmiset, mutta koska ihmistä referoiva subjekti esiintyy testissäni vain viisi kertaa, sitä ei voi pitää prototyyppisen subjektin määritelmään sisältyvänä äänilähteenä. *Urinan* sivumerkitys on kuvaannollinen, koska prototyyppisesti eläimen ääntelynä pidetty *urina* on siirtynyt ihmisen aiheuttamaksi. Heikki Leskisen artikkeli kertoo kolmen informantin mieltäneen *urinan* aiheuttajaksi *tyytymättömän ihmisen* (1991: 357).

Marginaalisia ovat kerran esiintyneet subjektit *Uri Geller, pakastearkku, rekka, kusi, sarana, videot, yleiskone, tuolinjalka* ja *imuri*. ***Uri*** *Geller* on syntynyt pelkästään muodollisen samanlaisuuden perusteella. Informantti on ilmeisesti kirjoittanut sen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen niin sanottuna vitsinä ja ilmaisuna testin vaikeudesta. *Pakastearkku, rekka, yleiskone* ja *imuri* lienevät sekoittuneen *hurinaan*. *Sarana urisee* ja *tuolinjalka urisee* ovat erikoisia yhdistelmiä, ja niiden syntyprosessia on vaikea selvittää. *Saranalle* ja *tuolinjalalle* tyypillisempi pari olisi *narista*-verbi, mutta verbien muodollinen erilaisuus ja erilaiset ominaisäänet eivät tue tätä hypoteesia. Subjekti *kusi* on ilmeisesti sekoittunut *lurinaan*. Mahdollisesti myös sana ***urea*** on liittänyt *kusi*-subjektin *urinaan*. On mielenkiintoista, että kaikki marginaaliset subjektit yhtä lukuun ottamatta esiintyvät jo edellä mainituilla informanteilla. He antoivat kummatkin verbille neljä äänilähdettä, joista yksikään ei sisälly prototyyppisen subjektin määritelmään. Näiden koehenkilöiden *urista*-verbin tulkinta ovat selvästi hienojakoisempaa kuin muiden informanttien. *Urina* ei merkitse heille prototyyppistä eläimen ääntelyä, vaan heidän merkityksenantonsa on subjektiivista ja poikkeavaa.

Tarkasteltaessa referenttien lukumäärää suhteessa subjektien kokonaissubjektimäärään, *urista*-verbin merkitys näyttää pirstaleiselta ja hajanaiselta. On yllättävää, että verbin perusmerkitys ei kata suurempaa osaa verbin merkityskentästä. Verbin herättämien marginaalisten subjektien runsaus on myös odotuksenvastaista, koska *urista*-verbi vaikuttaa ainakin oman intuitioni mukaan hyvin

yleiskieliseltä verbiltä. Verbin ainoa sivumerkitys on jokseenkin vakiintumaton ja denotaatioltaan hyvin epäspesifinen.

2.10. Kohisee

Kohista-verbi sai 81 subjektia, joista 32 on erireferenttisiä. Jokainen informantti määritti äänilähteen verbin todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen, ja kokonaisuudessaan verbi herätti informanteissa useita mielikuvia äänen aiheuttajasta.

Suurimman subjektiryhmän muodostavat subjektit *koski* (27), *sade* (4), *vesiputous* (3), *suihku* (3), *hana* (2), *vesiputket* (2), *laine rantaan* (1), *veneen keula* (1), *vessanpönttö* (1) ja *pesukone* (1); (= 45). Verbin prototyyppinen subjekti on "voimakas veden virtaus, vars. koski". Ekstensionaalisen merkityksen perusteella verbin denotaatio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'voimakkaan veden virtauksen, vars. kosken aiheuttama ääni'. Koska subjekti *koski* esiintyy *kohinan* aiheuttajana selvästi muita useammin, 27 kertaa, on syntagma *koski kohisee* leksikaalistunut. K*osken* liittämistä *kohinaan* ohjaa mahdollisesti myös sanojen muodollinen samanlaisuus, alkusointu **ko**ski **ko**hisee. Vaikka *koski* on vakiintunut *kohinan* äänilähteeksi, on verbi silti herättänyt informanteissa runsaasti muitakin mielikuvia äänen aiheuttajasta.

Pesukoneen ja vessanpöntön sijoittuminen prototyyppisen subjektin määritelmään ominaisäänensä perusteella on hiukan ongelmallinen: pesukoneen sanotaan kohisevan silloin, kun se ottaa vettä; muuten pesukone hurisee, jolloin ääni tulee sen moottorista. Vaikka vessanpöntön sanotaan kurisevan ja lurisevan, voidaan sen sanoa myös kohisevan WC-pönttöä vedettäessä, ja tällöin ääni aiheutuu voimakkaasta veden virtauksesta.

Subjektit *metsä* (6), (*tuuletin* (1), *ilmastointi* (1) *ja puhallin* (1)), *myrsky* (2), *tuuli* (1) *lehdet puissa* (1), *fööni* (1) ja *keskuspölynimuri* (1); (= 15) ovat välikentän subjekteja antaen *kohista*-verbille denotaation 'voimakkaan ilmavirtauksen ääni'. Subjektien *tuuletin,*

ilmastointi ja puhallin, fööni ja *keskuspölyimuri* yhteydessä voidaan pohtia, aiheuttaako kohinan voimakas ilmavirtaus vai tuleeko ääni tarkoitteiden moottorista, jolloin se olisi pikemminkin hurinaa. Kaikissa tarkasteltavissa tarkoitteissa on kuitenkin mukana voimakas ilmavirtaus, jolloin ne voi perustellusti sijoittaa tähän ryhmään.

Subjektit *radio* (5) *tv:n lumisade* (2), *(musiikki) kuulokkeet* (1) ja *la-puhelin* (1); (= 9) ovat myös välikentän subjekteja. Kohina syntyy, kun kanava tai taajuus ei näissä laitteissa ole kohdallaan. Verbin denotaatio, joka on yhtenä sen sivumerkityksenä, on 'epätarkan kanavan tai taajuuden ääni".

On yllättävää, että ainoastaan kolme informanttia määritti *yleisön kohinan* aiheuttajaksi. Subjekti sijaitsee verbin välikentässä rajatapauksena, eikä sen muodostamaa denotaatiota voi pitää vakiintuneena. Heikki Leskisen koehenkilöt eivät tunteneet *kohista*-verbiä merkityksessä 'epätarkan kanavan tai taajuuden ääni' tai 'ihmisjoukon hämmästynyt, ihastunut puheääni'. Hänen testinsä subjektimäärät jakautuivat seuraavasti: 1. *koski, meri* tms. (26); 2. *tuuli, metsä* (2). (Leskinen 1991: 358.) Eroavuus tuloksissamme johtunee paljolti testien erilaisesta rakenteesta: subjektit *radio* ja *yleisö* esiintyvät poikkeuksina testilomakkeeni todennäköisimmän subjektin sarakkeessa. Muut todennäköisimmän subjektin sarakkeessa olevat äänilähteet ovat jollain tavalla veteen tai ilmavirtaukseen liittyviä. Poikkeuksina esiintyvät *radio*- ja *yleisö*-subjektit viittaavat kuitenkin siihen, että *kohista*-verbillä on myös kyseisten subjektien muodostamat intensiot. Nämä denotaatiot voimistuivatkin testilomakkeen muissa subjektisarakkeissa.

Kerran esiintyvät äänilähteet *kahvinkeitin, hiljaisuus, puro, tuulipuku, liikenne, simpukka* ja *korvat* asettuvat marginaalisiksi subjekteiksi. *Puro* ei lukeudu *kohinan* prototyyppisen subjektin määritelmään, koska veden virtaus purossa ei ole voimakasta. Puron sanotaan tyypillisemmin solisevan tai lorisevan. Subjekti *tuulipuku* lienee sekoittunut *kahista*-verbiin. Vain yksi informantti määritti *kohinalle* subjektin *liikenne*, ja niinpä se sijoittuu vain marginaaliseksi tapaukseksi, vaikka sillä on jokseenkin vakiintunut

oma merkityksensä. Subjektit *kahvinkeitin, hiljaisuus* ja *simpukka* ovat havainnollisia ja kuvaavia subjektivalintoja, ja mielestäni onkin odotuksenvastaista, että useampi informantti ei määrittänyt niitä *kohinan* aiheuttajiksi.

Vaikka *kohista*-verbillä onkin leksikaalistunut äänilähde (*koski*), joka esiintyy selvästi muita useammin, verbin merkitys on jakaantunut useampaan semanttiseen kenttään ja useamman referentin kesken. *Kohista*-verbi on kolmiselitteinen, ja sen denotaatiota 'ihmisjoukon hämmästynyt, ihastunut puheääni' ei pienen esiintymisfrekvenssinsä puolesta voi, yllättävää kyllä, pitää vakiintuneena.

2.11. Kolisee

Kolista-verbi sai 72 subjektia, joista 32 on erireferenttisiä. Kaikki informantit antoivat *kolista*-verbille vähintään yhden äänilähteen, mutta kolme informanttia jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen tyhjäksi.

Suurimman subjektiryhmän muodostavat subjektit *astiat* (7), (*juna, rautatiet*) (6), *tavarat (esim. auton tavaratilassa)* (5), *kattilat* (4), (*Blazer,(rikkinäinen) auto, jäteauto*) (4), *kärryt* (4), (*WC:n ovi, kerrostalon ovet*) (4), (*kengän kannat, askeleet*) (4), *luut* (4), *lelut* (3), (*tyhjät pullot, juomakori)* (3), *ämpärit* (2), *(tyhjät pelti)purkit* (2), *käsintiskaus* (2). Samaan ryhmään kuuluvat tarkoitteidensa puolesta subjektit *peltikatto, kalikat, putkisto, hissi, putoavat esineet, raitiovaunu, katerpillari, maitotonkat, länget, kivet, sepän paja, tukkikuorman purkaminen, aisa, kolikot* ja *naapurit*; (= 69).Verbin saamien subjektien perusteella *kolista*-verbin prototyyppisenä subjektina voidaan pitää "kahta tai useampaa kovaa esinettä, jotka aiheuttavat jyskävää ja kolkkavaa ääntä". Verbin denotaatio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'kahden tai useamman kovan esineen aiheuttama jyskävä, kolkkava ääni'. Sisältäessään 69 subjektia (29 eri referenttiä) prototyyppisen subjektin määritelmän voi sanoa

olevan erittäin väljä. Merkityksen väljyyden, toisin sanoen epäspesifisen intension vuoksi verbin kuvailevuus korostuu, kun *kolinalle* määritetään äänilähdettä

18 informanttia ehdotti Heikki Leskisen suorittamassa tutkimuksessa *kolinan* aiheuttajaksi *huonekalua tms. kovaa esinettä.* Subjekti *ajoneuvo* (*auto, traktori*) esiintyi kahdesti, ja *leikkivä lapsi* sekä *kaatuva puu* kerran kumpikin. (Leskinen 1991: 358.) Vaikka tuloksemme ovat samansuuntaiset, ne eroavat muun muassa siten, että omat informanttini eivät maininneet lainkaan huonekalujen kolisevan. Leskisen subjektiryhmittely on lisäksi tässä kohden hienojakoisempaa; itse olen yhdistänyt prototyyppisen subjektin määritelmän avulla tarkoitteet, jotka viittaavat kovaan esineeseen ja ajoneuvoon ja joiden ominaisääni on samanlaista.

Kolista-verbin saamat subjektit ovat hyvin usein muodoltaan monikollisia. Monikollisuus luo osaltaan vaikutelmaa äänen hetkellisyydestä. Myös muodoltaan yksiköllinen subjekti voi koostua kahdesta äänenaiheuttajasta. Itse juna ei aiheuta kolinaa, vaan kolina syntyy esimerkiksi junan ja kiskojen yhteen osumisesta. *Auton kolisemisella* informantit ovat tarkoittaneet joko rikkinäisen auton tai jollain muulla tavalla kunnossa olevasta ja normaalista henkilöautosta eroavan auton ääntä. Kolina syntyy yleensä myös autossa erilaisten osien yhteen osumisesta. Blazer on amerikkalainen jeeppityylinen auto, joka pitää monenlaista ja kovaa ääntä. Myöskään ovi ei kolise itsestään. Käsintiskauksessa taas astiat kolisevat toisiinsa, jne. Neljä informanttia määritti *kenkien* tai *askeleiden kolisevan.* Tässä tapauksessa *kenkien kopina* on saattanut ohjata subjektivalintaa. *Pullojen kolina* lienee sekoittunut *pullojen kilinään.* Subjektia voidaan kuitenkin pitää *kolinan* äänilähteenä, koska myös siinä kolina aiheutuu kahden esineen yhteen osumisesta ja ääni on jokseenkin jyskävää ja kolkkavaa. Subjekti (*tyhjät pullot, juomakori*) on ominaisäänensä puolesta rajatapaus prototyyppisen subjektin määritelmään kuuluvana subjektina.

Subjektit *tyhjä* (1), *ukkonen* (1) ja *hampaat* (1) eivät noudata prototyyppisen subjektin ominaisääntä, kolkkamista, jyskämistä.

Hampaiden sanotaankin kalisevan, ei kolisevan. Tyhjä taas tyypillisemmin komisee. Ukkosen ääntä ei myöskään ensisijaisesti kutsuta kolinaksi. Subjektit *tyhjä*, *ukkonen* ja *hampaat* ovat *kolista*-verbin marginaalisia subjekteja. Verbillä ei ole lainkaan välikenttään kuuluvia subjekteja eikä siten myöskään sivumerkitystä.

Kolista-verbin semanttinen kenttä muodostuu lähes koko verbin merkityksen kattavasta perusmerkityksestä, joka on luonteeltaan epäspesifinen. Perusmerkityksen ekstensio on hyvin suuri, niinpä usean esineen voikin sanoa kolisevan. Verbin merkityskenttä koostuu lähes kokonaan perusmerkityksestä, eikä verbillä ole sivumerkityksiä.

2.12. Komisee

Komista-verbi sai 39 subjektia, joista 18 on erireferenttisiä. Seitsemän koehenkilöä jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen tyhjäksi. Näistä neljä informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan subjektia. Näiden havaintojen perusteella verbin voi sanoa olleen informanteille melko tuntematon tai se ei ainakaan herättänyt kaikissa koehenkilöissä vahvaa ja selvää mielikuvaa siitä, mikä *komisee*. Myös Heikki Leskisen suorittamassa testissä 14 koehenkilöä jätti määrittämättä *komista*-verbille äänilähteen (1991: 358).

Suurimman ja tarkoitteiltaan selvärajaisen ryhmän muodostavat subjektit *tyhjä tynnyri* (9), *ontto* (4), *rummut* (4), (*ontto puu, kelo*) (4), *kirkonkellot* (2), *luola* (1), *pahvilaatikko* (1) ja *ontto putki* (1); (= 26). Ekstension perusteella *komista*-verbin prototyyppinen subjekti on "ontto esine". Verbin denotaatio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'onton esineen ääni'.

Neljä koehenkilöä määritti (*kaukaisen*) *ukkosen komista*-verbin subjektiksi. Neljästä informantista kolmella esiintyi adjektiivi *kaukainen ukkosen* määritteenä. Adjektiivilla on haluttu tähdentää äänen voimakkuutta: "päällä" oleva ukkonen jyrisee, mutta

kaukainen ukkonen komisee. Subjekti sijoittuu verbin välikenttään ja antaa *komista*-verbille sivumerkityksen '(kaukaisen) ukkosen ääni'. On mielenkiintoista, että Heikki Leskisen käyttämät informantit eivät tunteneet verbiä tässä merkityksessä. Myös hänen suorittamassaan testissä selvä enemmistö vastanneista koehenkilöistä (11) piti *onttoa esinettä (tynnyri, kaukalo, putki* yms.) *kominan* aiheuttajana. (Leskinen 1991: 358.)

Marginaalisia subjekteja ovat *askeleet* (1), *lankkulattia* (1), *kovan hakkaaminen kaikuvassa tilassa* (1), *kaiku* (1), *komissaari* (1), *KOM-teatteri* (1), *kumpparit* (1) ja *aura-auto* (1) ja *tyhjä pää* (1). NS:n mukaan *askeleet* voivat *kumista*, mutta itse olisin selittänyt subjektien *askeleet* ja *lankkulattia* sekoittuneen pikemmin *kopista-* ja *kolista*-verbeihin. Subjektit *kovan hakkaaminen kaikuvassa tilassa* ja *kaiku* viittaavat siihen, että informantit ovat liittäneet kaikumisen *komista*-verbin ominaisääneen. Subjektit ***komissaari*** ja ***KOM-teatteri*** ovat puolestaan osoituksia muodollisen samanlaisuuden perusteella tapahtuvasta assosioitumisesta. Subjekti *kumpparit* lienee persoonallinen tulkinta komisemisesta, mutta se ilmentää omalla tavallaan kumisaappaista lähtevää ääntä; kumisaappaisiinhan jää aina tyhjää tilaa, jolloin kengillä kopisuttaminen synnyttää kumeahkon ja tyhjähkön äänen vaikutelman. Subjekti *aura-auto* on puolestaan saattanut sekoittua *kolista*-verbiin; kuuluuhan *aura-auto* äänilähteenä *kolista*-verbin prototyyppisen subjektin määritelmään. Vaikka subjekti *tyhjä pää* täyttääkin prototyyppisen subjektin määritelmään sisältyvän onttouden kriteerin, ei sitä kuvaannollisen ja poikkeavan merkityksen vuoksi voi pitää prototyyppisenä äänilähteenä. Subjekti on ollut myös määrittäjälleen epätodennäköisin *kominan* aiheuttaja.

Komista-verbillä on selvä ja vakiintunut perusmerkitys sekä yksi sivumerkitys. Verbin marginaaliset subjektit ovat usein syntyneet joko muodollisen samanlaisuuden tai niin sanotun assosiaatiovirheen kautta, jolloin se on sekoittunut ominaisääneltään tai ulkomuodoltaan samanlaiseen verbiin. Marginaalisten subjektien suhteellisen suuri määrä sekä virheassosiaatiot osoittavat sen, että

verbin merkitys on ollut usealle käyttäjälleen vieras. Tätä päätelmää tukee myös vastaamattomuus todennäköisimmän subjektin sarakkeessa.

2.13 Kopisee

Kopista-verbi sai 57 subjektia, joista 15 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät *kopista*-verbille äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Koska subjektit *kengät* (29) ja *kaviot* (12) esiintyvät selvästi muita äänilähteitä useammin, ne muodostavat verbin prototyyppisen subjektin. Tällöin verbin intensio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'kenkien ja kavioiden ääni'.

Subjektit (*ontto puu, ontto vaneri*) (2), *tikka* (2), *koputus* (2), *sadepisarat katolla* (1), *lautalattia* (1), *joulupukki* (1), *kävelykeppi* (1), *paja* (1), *koiran kynnet* (1), *remonttimies* (1) ja *vasara* (1); (= 14) ovat verbin välikentän subjekteja ja niitä yhdistää määritelmä "esine, jolla tai johon isketään". Subjektit konstruoivat yhdessä verbin sivumerkityksen 'iskemisestä syntyvä ääni'. Sivumerkitys on denotaatioltaan hyvin epätarkka, mistä johtuukin ominaisääneltään niin sanottujen rajatapausten esiintyminen tässä semanttisessa kentässä (*sadepisarat katolla*). Usein *kopinassa* on toisena tekijänä puinen materiaali, johon kopauttamalla saadaan ääni aikaiseksi (tikka kopauttaa puuhun nokallaan). NS määrittää *kopista*-verbille lisäksi kuvainnollisen merkityksen 'maailma tuntui kopisevan tyhjältä'. Tämä kuvainnollinen subjekti *maailma* ei kuitenkaan esiintynyt verbin saamissa subjekteissa eikä se siten kuulu verbin merkityskenttään.

Myös *kopinalle* on tunnusomaista se, että mikään äänilähde ei tuota ääntä itsenäisesti, vaan äänen tuottamiseen tarvitaan toinenkin tekijä. Subjektit *lautalattia* ja *kengät* ovat tarkoitteiltaan yhtä "tärkeitä" tekijöitä kopinan tuottamisessa: kenkä ei kopise ilman lautalattiaa, eikä lautalattia kopise ilman kenkää. Subjekti *kengät*

kollokoi kuitenkin useammin *kopista*-verbin kanssa, ja sen voidaan sanoa olevan tyypillisempi subjektivalinta *kopinalle*. Voidaankin puhua leksikaalistuneesta sanaparista *kengät kopisevat*. Tätä päätelmää tukee Heikki Leskisen (1991: 358) saama tulos: 1. *kengät* (25); 2. *askelet* (3). Itse olen pitänyt kenkiä ja askeleita samaa asiaa referoivina substantiiveina ja olen sijoittanut kummatkin subjektin *kengät* alle. Informantti lienee tarkoittanut subjektilla *joulupukki* joulupukin kepistä aiheutuvaa ääntä tai koputusta ulko-ovelle. Subjekti *sadepisarat katolla* on saattanut sekoittua *ropista*-verbiin, kun taas *koiran kynnet* mielestäni pikemmin *rapisevat* kuin *kopisevat* lattiaan. Subjektin erikoisuus selittyy osittain sillä, että myös sen määrittänyt informantti asetti subjektin epätodennäköisimmäksi äänen aiheuttajaksi. Subjektit *koiran kynnet* ja *sadepisarat katolla* ovat välikentässä eräänlaisia rajatapauksia, koska niiden tarkoitteiden aiheuttama ominaisääni ei ole tyypillistä kopinaa. Adjektiivi *ontto* toistuu myös *kopista*-verbin subjekteissa.

Subjektit *koppa* (1) ja *hernepussi* (1) ovat verbin marginaalisia subjekteja. Subjekti ***koppa*** on ilmeisesti yhdistynyt samanlaisen muotonsa perusteella ***kopista***-verbiin. *Hernepussin kopina* on hyvin persoonallinen valinta, ja onkin vaikea selvittää, mitä informantti subjektivalinnallaan on tarkoittanut.

Kopista-verbin merkitys on kaksiselitteinen ja se muodostuu spesifisestä perusmerkityksestä sekä semanttisesti väljästä sivumerkityksestä. Marginaalisten äänilähteiden määrä on pieni, mikä johtunee semanttisesti väljästä sivumerkityksestä, joka sisältää useita erilaisia äänilähteitä. *Kopista*-verbin ekstensionaalisen merkityksen perusteella voidaan sanoa, että *kopina* on lyhytaikaista, hetkellistä ääntä.

2.14. Korisee

Korista-verbi sai 55 subjektia, joista 21 on erireferenttisiä. Kaikki informantit antoivat verbille vähintään yhden äänilähteen. Yksi informantti jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen tyhjäksi.

Koska subjekti *kuoleva* (14) esiintyy muita äänilähteitä useammin, voidaan sen sanoa muodostavan prototyyppisen subjektin *korista*-verbille. Ekstensionaalisen merkityksen perusteella verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'kuolevan ääni'. Lauseketta *kuoleva korisee* voidaan esiintymistiheytensä puolesta pitää leksikaalistuneena.

Subjektit *kurkku* (6), *hengitys* (6), *kuorsaava* (5), (*juoppo, krapulaisen ääni*) (3), *tukehtuva* (2), *pahasti loukkaantunut* (2), (*sairas, keuhkotautinen vanhus)* (2), *ääni* (1), *ukko* (1) ja *tupakoitsijan keuhkot* (1); (= 29) ovat verbin välikentän subjekteja antaen verbille sivumerkityksen 'tukkoisen, vaikean hengittämisen ääni'. Subjektin *juoppo, krapulaisen ääni* sekä *ääni* ja *ukko* sijaitseminen tässä ryhmässä edellyttää, että *korinalla* tarkoitetaan nimenomaan tukkoista ääntä. Heikki Leskisen (1991: 358) saama tulos on vastaavanlainen: 1. *kuoleva ihminen t. eläin* (15); 2. *kurkku, hengitys* (13).

Korista-verbin välikenttään sijoittuvat myös subjektit *hammaslääkärin imu* (2), *kahvinkeitin* (2), *viemäri* (1), *lavuaari, kun vesi lasketaan pois* (1) ja *vesiputket* (1); (= 7). Ekstension perusteella verbin denotaatio, joka on verbin sivumerkityksenä, on 'voimakkaan veden virtaamisessa veden ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni'.

Subjektit *kuoleva yritys* (1) ja *rikkimenevä kone* (1) ovat metaforisia subjekteja ja niillä on siten metaforinen denotaatio. Subjekteilla on yhteinen merkityspohja prototyyppisen subjektin kanssa: ihmisen aiheuttama ääni on siirretty elottomille esineille. On mielenkiintoista, että Heikki Leskisen informantit eivät tunteneet *korista*-verbiä kuin määrittämässäni prototyyppisessä merkityksessä (1991: 358). Tähän lienee jälleen kerran vaikuttanut testiemme erilainen rakentuminen.

Marginaalisia subjekteja ovat *raaputin* (1), *styrox* (1) ja *koriseva* (1). Subjekti *koriseva* on jälleen esimerkki muodollisen samanlaisuuden vaikutuksesta äänilähteen valintaan, mikä tässä tuodaan korostetusti esille. Luultavasti *koriseva* äänilähdevalintana on jälleen ilmaisu testin vaikeudesta (samalla informantilla kuin *Uri Geller urisee*). Subjektit *raaputin* ja *styrox* esiintyvät ainoina subjekteina samalla informantilla. Vaikka subjektit on sijoitettu marginaalisiin subjekteihin, ovat ne informantilleen vahvoja mielikuvia *korinasta*. Näitä subjekteja voidaan kuitenkin pitää marginaalisina, koska ne ovat yksittäisiä tapauksia muiden subjektien joukossa ja niiden merkitys eroaa prototyyppisestä merkityksestä.

Korista-verbin merkitys on kolmiselitteinen. Vakiintuneiden perus- ja sivumerkityksien lisäksi verbillä on metaforinen merkitys. Metaforinen merkitys on kuitenkin jokseenkin vakiintumaton, koska vain kaksi informanttia oli mieltänyt *korista*-verbin merkitykseltään myös metaforiseksi. Toinen verbin sivumerkityksistä 'voimakkaan veden virtaamisessa veden ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni' on intensioltaan samanmuotoinen *kurista*-verbin sivumerkityksen kanssa. Myös verbien ekstensiot näiden sivumerkityksien osalta sisältävät hyvin samanlaisia tarkoitteita. *Kurista*- ja *korista*-verbejä voidaankin näiden havaintojen perusteella pitää synonyymisina ilmauksina.

2.15. Ratisee

Verbi sai 68 subjektia, joista 33 on erireferenttisiä. Kaikki informantit antoivat verbille subjektin, mutta kaksi informanttia ei määrittänyt verbille äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Muita äänilähteitä useammin esiintyy subjekti *paperi* (sis. *leivinpaperin, foliopaperin* ja *isommat kuin karkkipaperit*) (12), jonka voi katsoa olevan verbin prototyyppinen subjekti. Näin verbin

denotaatio, joka on perusmerkityksenä on 'paperin rapisuttamisen ääni'.

Subjektit (*heikko*) *jää* (9) ja *pakkaslumi* (sis. *hangen*) (8) muodostavat verbin sivumerkitykset '(heikon) jään ääni' sekä 'pakkaslumen ääni'. Muut subjektit esiintyvät joko yksittäisinä tai ne toistuvat korkeintaan kolme kertaa. Heikki Leskisen tutkimuksessa subjektit *(paksu) jää, paperi, sota, risut* tms. toistuivat useimmin, 24 kertaa. Kaksi koehenkilöä mielsi *ratinan* synnyttäjäksi *tulen*. (Leskinen 1991: 360.) Leskisen tuloksista nousee esille mielenkiintoinen yksityiskohta: hänen informanttiensa mielestä *paksu jää ratisee*, kun taas omat informanttini mielsivät *heikon jään ratisevan*. Tämä pieni yksityiskohta havainnollistaa onomatopoeettisten verbien tulkitsemisen subjektiivisuutta.

Tarkoitteiltaan kirjavan ja epäyhtenäisen joukon muodostavat subjektit *hiekka (jalkojen alla)* (3), *hiiri* (3), *näkkileipä* (3), *oksat* (2), (*rikkinäinen*) *lasi* (2), *karkkipussi* (2), (*Cornflakesit, murot*) (2), *niskat* (2). Kollokoidessaan useammin verbin kanssa äänilähteiden voi sanoa aiheuttavan tyypillisempää ratinaa kuin marginaaliset subjektit. Nämä vaikeasti sijoitettavat äänilähteet ovat välikentän subjekteina rajatapauksia ja ne muodostavat *ratista*-verbin merkityskenttään pieniä ja toisistaan irrallaan olevia merkitysalueita. Minkään edellä luetelluista äänilähteistä ei voi katsoa muodostavan kuitenkaan vakiintunutta sivumerkitystä. Verbin saamat subjektit ovat usein assosioituneet tutumpiin verbeihin. Subjektit *näkkileipä, murot* ja (*rikkinäinen*) *lasi* ovat persoonallisia subjektivalintoja, ja onkin vaikea selvittää niiden syntyprosessia tai sitä, mihin verbiin ne mahdollisesti ovat sekoittuneet. NS:n mukaan "*hiekka ratisee* ja *ritisee*", kun taas "*hiiri rapisee*". "*Oksat rätisevät*" puolestaan palaessaan, mutta informantit ovat todennäköisesti tarkoittaneet oksien katkeilemisesta aiheutuvaa ääntä. *Niskojen ratina* lienee sekoittunut *rutinaan*.

Marginaalisten subjektien joukko on runsas ja tarkoitteiltaan hajanainen: *keksipaketti, muoviroskat, karamellit hampaissa, kori, jäätynyt heinä, grammari, kohva* ('jäällä olevan veden t. vetisen

lumen jääkuori'), *vanha sänky, kiskot, polkupyörä, perunalastut, hirvi, kuiva sammal, kuivat puunlehdet kasassa, sade, kuuma rasva, portaat, rakeet* ja *sauma. Hirvi*-subjekti vaikuttaa ensisilmäykseltä erikoiselta *ratinan* äänilähteenä, mutta informantti lienee tarkoittanut metsässä astelevan hirven aiheuttamaa ääntä. Tässä tapauksessa informantti on sekoittanut *ratista*- ja *rytistä*-verbien merkitykset keskenään. *Rakeiden ratinalla* informantti tarkoittanee *rapinaa*. Subjektin *rakeet* valintaan lienee vaikuttanut myös subjektin ja verbin muodollinen samanlaisuus (***rakeet ratisee***). *Kiskojen ratina* on myös mielenkiintoinen yhdistelmä, koska yleensä sanotaan *kiskojen kolisevan.* Ratina on myös ominaisääneltään liian hiljaista kiskojen tuottamaksi ääneksi. NS:n mukaan: *sade rapisee* tai *ropisee*, ei *ratise. Rasva* taas puolestaan *rätisee. Polkupyörän ratina* lienee sekoittunut *ramista*- ja *rämistä*-verbeihin.

Ratista-verbi on kolmiselitteinen. Perusmerkityksen ja kahden vakiintuneen sivumerkityksen lisäksi sillä on usea hyvin kiinteästi yksittäiseen äänilähteeseen kytkeytynyt merkitys, joita ei voi pitää varsinaisina *ratista*-verbin sivumerkityksinä. *Ratista*-verbin sekoittuminen muihin ryhmän verbeihin johtuu mitä ilmeisemmin verbin ensitavun *a*-vokaalista. Kuvailevuudeltaan neutraalina vokaalina se ei luo vahvoja mielikuvia *ratinan* aiheuttajasta. Verbin intensiolla voidaan viitata hyvin monenlaisiin tarkoitteisiin, koska *ratista*-verbi välittää niin vähän semanttista tietoa. Subjektien runsauden ja kirjavuuden perusteella voi sanoa hyvin usean asian tai esineen ratisevan, ja kielenkäyttäjän lieneekin osittain tästä syystä vaikea hahmottaa ja kiteyttää *ratista*-verbin merkitys. Koska mikään subjekti ei ole konventionaalistunut *ratinan* äänilähteeksi, sen ominaisääni ratkaisee äänilähteen valinnan lähes yksinomaisesti. Ekstension perusteella *ratinan* voidaan sanoa olevan kuivaa, melko hiljaista ja ei-jatkuvaa ääntä.

2.16. Ritisee

Ritistä-verbi sai 72 subjektia, joista 21 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät verbille äänilähteen. Vain yksi informantti ei määrittänyt verbille äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Muita äänilähteitä useammin toistuu subjekti (*heikko*) *jää* (22). (Heikko) jää on *ritistä*-verbin prototyyppinen subjekti ja se muodostaa verbin perusmerkityksen '(heikon) jään ääni'.

Subjekti *rasva paistinpannulla* (sis. subjektit *letunpaisto, vesi paistinpannussa, ruoka paistinpannussa*) (14) on verbin välikentän subjekti konstruoiden verbin intension 'paistinpannulla sulavan rasvan ääni'. Heikki Leskisen informanteista 23 määritti *ritinän* aiheuttajaksi *(ohuen) jään, hiekan, risut* tms. Viisi informanttia mielsi puolestaan *tulen ritisevän*. Mielestäni on odotuksenvastaista, että yksikään informantti ei hänen tutkimuksessaan tuntenut verbiä merkityksessä 'sulavan rasvan ääni'. (Leskinen 1991: 360.)

Koska niinkin usea informantti (5) päätyi pitämään (*rikkoutunutta*) *lasia, oksaa* (sis. subjektin *kuivunut puu*) ja *tulta* kutakin *ritinän* aiheuttajana, voidaan myös niitä pitää välikentän subjekteina, jolloin denotaatiot '(rikkoutuneen) lasin ääni', 'oksien katkeilemisesta syntyvä ääni' ja 'palamisen ääni' ovat verbin sivumerkityksiä. Subjektit *sähkö* (2), *murot* (2), *pakkanen* (2), (*hapankorppu, näkkileipä*) (2) ja *paperi* (2) muodostavat verbin merkityskenttään pieniä ja irrallisia merkitysalueita, mutta minkään subjekteista ei voi katsoa konstruoivan *ritistä*-verbille vakiintunutta sivumerkitystä.

Kerran esiintyvät subjektit *sarana, popcornit, vanha lp-levy, nurmi pakkasaamuna, hampaat, parketti, pakkaslumi, sädetikku, tuuli, styrox* ja *niskat* ovat marginaalisia äänilähteitä. *Saranan ritinä* vaikuttaa erikoiselta ja ristiriitaiseltakin yhdistelmältä, kun tarkastellaan saranan aiheuttamaa ääntä ja ritinän ominaisääntä. Ritinä on liian pientä ääntä saranan aiheuttamaksi, ja tyypillisempi yhdistelmä lieneekin *sarana narisee*. Myös *popcornien ritinä* on

poikkeuksellinen yhdistelmä, koska popcornit pikemmin paukkuvat kuin ritisevät. Popcornin siemenet saattavat tosin ritistä ja tiristä öljyssä lämmetessään. *Vanha lp-levy* on puolestaan mitä ilmeisemmin sekoittunut *rätistä*-verbiin. *Hampaiden* yhdistymistä *ritinään* on erittäin vaikea selvittää, koska tarkoitteet ovat merkitykseltään ja ominaisäänien perusteella hyvin kaukana toisistaan. Mahdollisesti informantti on *ritinällä* tarkoittanut hampaiden narskuttelemisesta syntyvää ääntä. *Ritinän* yhdistäminen subjektiin *tuuli* on myös poikkeuksellista. *Tuuli rytisee* lienee tyypillisempi ilmaus, ja tällöin usein painotetaan voimakkaan tuulen aiheuttamaa ääntä puissa. Verbin ekstension perusteella ritinä on korkeaa, hiljaista ja ei-jatkuvaa ääntä.

Ritistä-verbin merkitys rakentuu perusmerkityksestä sekä neljästä vakiintuneesta sivumerkityksestä. Lisäksi verbillä on useita pieniä ja toisistaan irrallisia merkitysalueita, joita ei voi pitää verbin vakiintuneina alamerkityksinä. Subjektien perusteella *ritistä*-verbin merkitys on sekoittunut muihin ulkomuodoltaan tai ominaisääneltään lähellä oleviin verbeihin, esimerkiksi *ratista*-verbiin. Vaikka *ratista*- ja *ritistä*-verbien ensi tavun vokaalit ovatkin kuvailevuudeltaan jokseenkin erilaisia, on mielenkiintoista, että verbit saivat paljon samoja subjekteja osakseen. Myös NS rinnastaa *ritistä*- ja *ratista*-verbien merkitykset.

2.17. Rotisee

Rotista-verbi sai vain 29 subjektia, joista peräti 24 on erireferenttisiä. 15 koehenkilöä jätti määrittämättä äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä 11 informanttia ei antanut verbille lainkaan subjektia. *Rotista*-verbi näyttää näiden havaintojen valossa olleen informanteille hyvin vieras ja käyttämätön. Äänilähteiden kirjavuus tulee hyvin esille todennäköisimmän subjektin sarakkeesta: subjekteilla ei ole yhteistä tekijää, eikä mikään äänilähde toistu.

Viiden informantin mielestä *rotinaa* aiheuttaa huonekalu, joka yleensä on puinen ja vanha: *kiikkutuoli* (1), *puusohva* (1), *rottinkikalusteet* (1), *puusänky* (1) ja *vanhat huonekalut* (1). Informantit olivat rinnastaneet esimerkiksi puusängyn tai puusohvan narisevan äänen *rotinaan*. ***Rottinkalusteiden rotina*** lienee syntynyt ensisijaisesti muodollisen samanlaisuuden perusteella, mitä rottinkituolista aiheutuva narina, ominaisääni, on sitten tukenut. Koska *rotista*-verbin merkityskentästä ei voi konstruoida toista tarkoitteiltaan yhtenäistä subjektiryhmää, joka sisältäisi yhtä monta äänilähdettä, verbin prototyyppisenä subjektina on "puinen ja vanha huonekalu". Tällöin verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'puisen ja vanhan huonekalun nariseva ääni'.

Rotista-verbillä ei ole varsinaista sivumerkitystä, mutta subjektit *iso nuotio* (2), (*kori, pärevakka)* (2), (*hiekka, sora*) (2), (*sade peltikattoon, sade pärekattoon*) (2) on esiintymistiheytensä perusteella sijoitettava verbin välikenttään rajatapauksiksi. Äänilähteet ovat hieman ulkomuodoltaan muunneltuina *hiekkaa* lukuun ottamatta yllättäen NS:n esimerkkilauseiden subjekteina ja niitä voi NS:n mukaan pitää tyypillisinä *rotinan* aiheuttajina. Testin perusteella edellä mainitut subjektit ovat kuitenkin vain *rotista*-verbin välikentän rajatapauksia eivätkä ne anna verbille perustavanlaatuista merkitystä. Heikki Leskisen suorittaman testin tulokset eroavat omistani, joskin myös yhtymäkohtia on havaittavissa: 1. *(rae)sade* (4); 2. *jäinen, sorainen tai muu kova alusta* (4); 3. *heikko rakennelma, liikkuva kuorma* (4); 4. *juopunut t. yskäinen ihminen* (3); 5. *metalliromu* (2); 6. *tuli* (2); 7. *kivivyöry* (1). (Leskinen 1991: 360 – 361.) Yksikään hänen informanteistaan ei tuntenut verbiä määrittämässäni prototyyppisessä merkityksessä 'puisen ja vanhan huonekalun nariseva ääni'. Osa Leskisen informanteista lienee yhdistänyt *rytistä*- ja *rotista*-verbien merkitykset, koska neljä informanttia määritti *heikon rakennelman, liikkuvan kuorman rotisevan.* Tuloksiemme erot osoittavat sen, että *rotista*-verbin merkitys, intensio on vakiintumaton.

Marginaalisten subjektien joukko on tarkoitteiltaan runsaslukuinen ja erittäin kirjava: *monistuskone*, *tulostin, irtotavara, rotta, riidanhaastajat, vanha autorämä, aluksen ropeli, tuohi, hiekka, työkalupakki, kehikko, korppupussi, itseään kehuva, isojen irronneiden jäälauttojen kulku, kurkihirsi* ja *matonpiiskaus.* Subjektit *riidanhaastajat* ja *itseään kehuva* ovat mielenkiintoisia äänilähdevalintoja, koska ne kuvaavat ihmisen aiheuttamaa ääntä. Muut subjektit, subjektia *rotta* lukuun ottamatta, viittaavat elottomien olioiden synnyttämään ääneen. Yhdistelmä ***rotta rotisee*** on puolestaan ilmiselvästi syntynyt lekseemien muodollisen samanlaisuuden perusteella

Verbin ekstensionaalisen merkityksen perusteella *rotista*-verbi on intensioltaan *ratista*- ja *ritistä*-verbejäkin epätarkempi välittäessään hyvin niukasti semanttista tietoa. Subjektien perusteella on miltei mahdotonta kuvailla tai määritellä *rotinan* ominaisääntä, niin erilaisia subjektit tarkoitteiltaan ovat. Yleisesti ottaen rotina on hetkellistä, ratinaa ja ritinää kovempaa ääntä. Hyvin useassa tapauksessa rotinaa onkin verrattu kolinaan, kun taas prototyyppisen subjektin aiheuttama ääni on narinan kaltaista.

Rotista-verbi on yksiselitteinen. Sen perusmerkitys on spesifinen, jolloin se viittaa vain harvoihin tarkoitteisiin. Verbillä ei ole varsinaista sivumerkitystä. Verbin merkityskenttä muodostuu pitkälti erittäin pienistä ja irrallisista merkitysalueista, minkä vuoksi verbin merkitys vaikuttaa epäselvältä ja jäsentymättömältä. *Rotista*-verbin yhteydessä ei ole juuri havaittavissa sekoittumista ulkomuodoltaan tai ominaisääneltään läheisiin verbeihin, vaan verbin saamat yksittäisetkin äänilähteet ovat yleisesti ottaen hyvin omaperäisiä.

2.18. Rutisee

Rutista-verbi sai 74 subjektia, joista ainoastaan 26 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät verbille äänilähteen, ja vain kaksi

koehenkilöä oli jättänyt todennäköisimmän subjektin sarakkeen täyttämättä.

Subjektit *luut, nivelet, olkapäät, polvi, rystyset* ja *selkä* toistuvat yhteensä 28 kertaa. Olen sijoittanut nämä äänilähteet samaan ryhmään, koska mitä ilmeisemmin informantit ovat tarkoittaneet nivelien aiheuttamaa rutisevaa ääntä. Luut, olkapää, rystyset, selkä tai polvi eivät sinänsä rutise, vaan niissä sijaitsevat nikamat ja nivelet. Koska edellä mainitun ryhmän subjektit esiintyvät selvästi muita subjekteja useammin ja ryhmän subjekteilla on muista eroava yhtenäinen merkitys, *rutista*-verbin prototyyppinen subjekti on "nivelet". Verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'nivelien ääni'. On yllättävää, että Heikki Leskisen informanteista ei yksikään tuntenut *rutista*-verbiä tässä merkityksessä. Sen sijaan subjektit *halkeileva jää, kuiva puu, pärekori, tuoli t. muu puuesine, paperi* esiintyivät 24 kertaa ja *tyytymätön ihminen* kahdesti. (Leskinen 1991: 361.) Koska Leskinen ei ole eritellyt tarkemmin kunkin subjektin esiintymistiheyttä, yksittäisempiä vertailuja on mahdoton tehdä. Näyttäisi kuitenkin siltä, että Leskisen testissä *rutista*-verbin yhteydessä esiin tulleet puuesineet vastaavat omien informanttieni mielteitä vanhojen puuesineiden rotisemisesta.

Subjekti *paperi* (sis. myös subjektit *karkkipaperi, paperipussi, tinapaperi*) toistuu 11 kertaa, ja suuren esiintymisfrekvenssinsä perusteella sitä voi pitää *rutista*-verbin välikentän subjektina. Tällöin verbin denotaatio, joka on yksi verbin sivumerkityksistä, on 'paperin rapisuttamisen ääni'. *Paperin* toistuminen on mielestäni odotuksenvastaista, koska *rutina* ominaisäänenä ei intuitioni mukaan vastaa *paperin* rapisuttamisesta syntyvää ääntä; paperin rapisuttamisen ääni on huomattavasti hiljaisempaa ääntä kuin rutina.

Subjekti (*valittava ihminen, lapsi*) (9) muodostaa puolestaan verbin toisen sivumerkityksen. Tässä tapauksessa *rutisemisen* denotaatio on 'ihmisen, yl. lapsen valittavan puheen ääni'. Viisi informanttia määritti *rutisemisen* aiheuttajaksi (*katkeavan osan, murtuvan puun*), jolloin verbin neljäntenä denotaationa on 'katkeavan oksan, murtuvan puun ääni'. Subjektit *jää* (2), *portaat*

(2), (*vanha, rikkinäinen*) *tuoli* (2) ja *hiekka kenkien alla* (2) sekä *puhelinlinja* ja *huonosti kuuluva radio* (= 2) ovat verbin välikentän rajatapauksia eikä niiden luoma merkitys ole yhtä vahva ja vakiintunut kuin varsinaisten välikentän subjektien.

Muut äänilähteet ovat marginaalisia: *pärekoppa* (1), *pelti* (1), *saranat* (1), *ruosteinen mutteri väkisin väännettäessä* (1), *konekivääri* (1), *riippusilta* (1), *lehti* (1), *nahka* (1), *vetoketju* (1), *kuiva heinä* (1) ja *pöytä* (1). *Pellin* sanotaan usein *rytisevän,* kun autot kolaroivat. NS mainitsee esimerkkilauseissaan muun muassa *konepistoolin sarjan rätisevän,* ja tällöin *rutina* olisi sekoittunut *rätinään*. NS kuvaa "*heinän kasvavan rutisten*", mutta informantti on subjektilla *kuiva heinä* viitannut mitä ilmeisemmin ääneen, joka aiheutuu kuivan heinän käsittelemisestä. Subjektit *lehti* ja *pöytä* ovat erikoisempia äänilähdevalintoja ja niiden assosioitumista onkin vaikeampi selvittää. Jos informantti on subjektilla *lehti* tarkoittanut sanomalehden rapisuttamisesta aiheutuvaa ääntä, on subjekti sijoitettava välikentän subjektiksi samalla tavalla kuin *paperi*-subjekti.

Rutista-verbin merkitys koostuu perusmerkityksestä sekä kolmesta vakiintuneesta sivumerkityksestä. Vakiintuneiden merkitysalueiden rinnalla esiintyvät pienet ja subjektiiviset merkitysalueet sekä marginaalisten subjektien kirjava joukko osoittavat verbin intension kuitenkin olevan semanttisesti melko sumea. Ekstension perusteella *rutina* on suhteellisen kovaa ja hetkellistä ääntä.

2.19. Rytisee

Rytistä-verbi sai 61 subjektia, joista 19 on erireferenttisiä. Kaikki informantit antoivat verbille äänilähteen, ja vain kaksi koehenkilöä jätti määrittämättä äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Subjekti *puu kaatuessaan* (16) toistuu muita äänilähteitä useammin, jolloin verbin prototyyppinen subjekti on "puu kaatuessaan". Verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'kaatuvan puun ääni'.

Subjektit (*autokolari, pelti*) (13) ja *metsä* (12) ovat *rytistä*-verbin välikentän subjekteja ja ne määrittävät verbin sivumerkityksiksi 'auton pellin kolaroimisen ääni' ja 'metsässä ryskämisen ääni'. Subjektilla *metsä* informantit ovat vastauksista päätellen tarkoittaneet jonkin suuren eläimen, esimerkiksi karhun tai hirven astelemisesta aiheutuvaa metsän ryskämistä.

Koska *ukkonen* on esiintynyt viidellä informantilla, on se myös *rytistä*-verbin välikentän subjekti. Tällöin verbin denotaatio, joka on sivumerkityksenä, on 'ukkosen ääni'. Lisäksi subjektien *sota, räjähdys, panssarivaunu, tykistökeskitys* ja *konekivääri* (= 5) voidaan katsoa muodostavan semanttisen kokonaisuuden, jolloin denotaationa on 'sodan äänet'. Myös subjektit *myrsky* ja *tuuli* (= 4) sijaitsevat tässä kentässä. Tällöin verbin denoaatio, joka on verbin viidentenä sivumerkityksenä, on 'myrskyn ja tuulen ääni'. Subjekti *jää* (2) asettuu välikentän rajatapaukseksi eikä sen muodostama merkitys ole vakiintunut.

Marginaalisiksi subjekteiksi sijoittuvat kerran esiintyvät subjektit *jättiläinen, tukkikuorman kippaus, kaatuva rakennelma, maanjäristys, katolta vyöryvä lumi, siltanosturi, hevosen kaviot* ja *hanki.* Myös marginaaliset subjektit liittyvät isojen massojen kovaääniseen liikkumiseen ja kaatumiseen. Ainoastaan *hevosen kaviot* ja *hanki* ovat erikoisia subjektivalintoja. Erityisesti subjektin *hanki* syntyprosessia on vaikea selvittää ja sillä onkin selvästi subjektiivinen merkitys käyttäjälleen.

Heikki Leskisen tulokset vastaavat osittain omia tuloksiani: 1. *metsä, kaatuva puu* (9); 2. *jäänlähtö, kivivyöry, autokolari* yms. (7); 3. *ukkosmyrsky* (4); 4. *leikkivä lapsi* (3); 5. *vankkurit* (1). (Leskinen 1991: 361.) Myös Leskisellä subjektit *metsä, kaatuva puu* ja *autokolari* esiintyvät useimmin.

Vaikka *rytistä*-verbin merkitys jakaantuukin perusmerkityksen lisäksi viiteen sivumerkitykseen, verbin subjektit ovat merkitykseltään lähellä toisiaan ja ne kuvaavat usein luonnonvoimien tai sodan aiheuttamaa ääntä. Denotaatioiden runsauden vuoksi verbin intensio on hyvin epäspesifinen, mutta verbin voimakas äännesymboliikka lienee ohjannut informanttien subjektivalinnat samanlaisiksi. Subjektien perusteella rytinä on kovaa ja jyskävää ääntä, joka syntyy, kun suuret massat liikkuvat tai törmäävät johonkin.

2.20. Rätisee

Verbi sai 75 subjektia, joista 22 on erireferenttisiä. Kaikki informantit antoivat verbille äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Subjekti *tuli* toistuu 26 kertaa. *Tuli*-subjektilla informantit ovat nimenomaan tarkoittaneet nuotiotulta ja takkatulta, jolloin rätinä aiheutuu palavista oksista. Koska subjekti *tuli* toistuu muita subjekteja useammin, *rätistä*-verbin prototyyppinen subjekti on "tuli". Tällöin verbin denotaatio, joka on verbin perusmerkityksenä, on 'tulen, palamisen ääni'. Syntagmaa *tuli rätisee* voidaan pitää toistuvuutensa perusteella leksikaalistuneena. Tätä päätelmää on vahvistamassa Heikki Leskisen saama tulos: 18 informattia eli selvä enemmistö valitsi *rätisemisen* aiheuttajaksi *tulen.*

Verbin välikenttään voidaan sijoittaa subjektit *ilotulitus, konekivääri, papatti* (= 11); (*huono radio / tv*) ja *huono puhelinlinja* (= 9); *tähtisadetikku* (6) ja *sähkö* (5). *Rätistä*-verbillä on näin ollen useampi sivumerkitys: 'ampumisen kaltainen paukkuva ääni', 'huonon linjan, yhteyden ääni', 'tähtisadetikun palamisen ääni' ja 'sähkön ääni'.

Subjektit *rasva* (*tai vesi*) *paistinpannulla* (3), *salama* (2) ja *hitsaus* (2) ovat rajatapauksia välikentän subjekteina ja ne antavat oman lisänsä *rätistä*-verbin merkitykseen. NS mainitsee

esimerkkilauseissaan *rasvan rätisevän*, mutta informantit (14) yhdistivät *rasvan* useammin *ritistä*-verbiin. Kahden informantin mielestä salaman aiheuttamaa ääntä voi nimittää rätinäksi, kun taas NS mainitsee yhtenä *rätinän* aiheuttajana *revontulet*. *Rätistä*-verbin välikenttä on useiden sivumerkityksien vuoksi moninainen. Myös Heikki Leskisen tulokset viittaavat *rätistä*-verbin monimerkityksisyyteen. Useimmin esiintyvän subjektin *tuli* lisäksi informantit määrittivät *rätistä*-verbille seuraavat äänilähteet: 2. *kone tai laite* (*kirjoituskone, radio, televisio*) (3); 3. *särkyvä lasi tai jää* (3); 4. *kypsyvä paisti* (2); 5. *salama* (1). (Leskinen 1991: 361.)

Marginaalisia subjekteja ovat *äänekäs riitely, sähkökirjoituskone, sellofaani, popcornit, jäiden lähtö, vanha polkupyörä, kompressori, vihainen, tulitikku, jyrä* ja *tarranauha.* Subjekti *jyrä* nousee esille erikoisempana äänilähdevalintana, jonka syntyä on vaikea selvittää. *Vanhan polkupyörän rätinä* on erikoinen yhdistelmä, ja informantti lieneekin yhdistänyt *rätinän räminään. Vihaisen rätinällä* informantti lienee tarkoittanut jupinan ja nurinan kaltaista, mutta terävämpää ja "ärhäkämpää" puhetta. Sen sijaan yhdistelmä *äänekäs riitely rätisee* on jo vaikeammin selitettävissä. Ehkä informantti on myös tässä tapauksessa korostanut riitelyn terävyyttä valitsemalla *rätistä*-verbin *rutista*-verbin sijasta.

Rätistä-verbillä on kokonaisuudessaan laaja ekstensio, ja verbin intensiolla voi viitata useisiin erilaisiin tarkoitteisiin. Tästä on osoituksena verbin denotaatioiden runsaus: perusmerkityksen lisäksi *rätistä*-verbillä on neljä sivumerkitystä. Vaikka verbin yksittäisten denotaatioiden ekstensiot kattavatkin erilaisia tarkoitteita, kukin denotaatio määrittää rätinän teräväksi ja ei-jatkuvaksi ääneksi.

2.21. Rötisee

Verbi sai 24 subjektia, joista 20 on erireferenttisiä. 16 koehenkilöä ei määrittänyt äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä kymmenen informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan

äänilähdettä. Vastaamattomuus ja todennäköisimmän subjektin sarakkeen äänilähteiden kirjavuus osoittavat hyvin, kuinka vieras verbi on informanteille ollut.

Subjektit *suuri auto epäkunnossa, Mi 16* (auton tyyppimerkki), *vanha auto* ja *loka-auto* toistuvat kukin kerran. Ryhmän tarkoitteet ovat hyvin erilaisia, mutta informantit ovat ilmeisesti halunneet äänilähdevalinnoillaan korostaa auton suurta kokoa, auton synnyttämää kovaa ääntä ja huonokuntoisuutta.

Kolme informanttia määritti *rötinän* aiheuttajaksi *humalaisen. Humalaisen* yhdistämiseen *rötistä*-verbiin lienee vaikuttanut verbin äännesymboliikan aiheuttama pejoratiivinen lisämerkitys; sama pätee kerran esiintyviin subjekteihin *huligaani, mörskä, vanha ukko, katujengi, röntsykeli* ja *äijä.* Kaikki äänilähdevalinnat korostavat tarkoitteiden epämiellyttävää luonnetta. Useiden edellä lueteltujen subjektien valintaan on vaikuttanut lisäksi lekseemien muodollinen samanlaisuus.

Kahden informantin mielestä *vanhat rattaat rötisevät.* NS mainitsee esimerkkilauseissaan *rattaiden rätisevän.* Oman intuitioni mukaan *rattaiden rötinä* on pikemminkin sekoittunut *rämistä-* ja *römistä*-verbeihin. *Rötistä*-verbi sai lisäksi seuraavat kertaalleen esiintyvät subjektit: *akka kusiessaan pellille* (informantin mukaan vanhan ajan sanonta), *pahvilaatikko, laho puu kaatuessaan, raitiovaunu, näkkileipä, aggressiivinen ihminen, sylki, hetekka* ja *hevonen.* Subjektit ovat hyvin erilaisia, ja niiden assosiaatioprosessia on useassa tapauksessa miltei mahdoton selvittää. Subjekteista tulee ilmi kuitenkin *ö*-vokaalin vaikutus subjektin valintaan: subjektit ovat poikkeuksetta rumia, kovia tai maskuliinisia ja ne antavat äänilähteilleen pejoratiivisen lisämerkityksen. Subjekti *laho puu kaatuessaan* on mitä ilmeisemmin sekoittunut *rytistä*-verbiin.

Heikki Leskisen suorittamassa testissä subjektit *juopunut, yskäinen t. riitainen ihminen, sika* toistuivat yhteensä kahdeksan kertaa. Muut subjektit olivat yksittäisesiintymiä: *saunan kiuas, sulava jää, palava paperi* ja *auton pakoputki.* (Leskinen 1991: 361.) Myös Leskisen saamat subjektiesiintymät osoittavat selvästi sen, että

koehenkilöt joutuivat turvautumaan ainoastaan verbin kuvailevuuteen ja kuvailevuuden herättämiin assosiaatioihin määrittäessään verbille äänilähdettä; NS ei määritä verbiä.

Rötistä-verbille ei voi määrittää varsinaista prototyyppistä merkitystä tai muita semanttisia kenttiä subjektien erilaisuuden ja hajanaisuuden vuoksi: mikään verbin saama subjekti ei korostu prototyyppiseksi, ja marginaalinen subjekti on menettänyt terminä merkityksensä. Lähes poikkeuksetta *rötistä*-verbi kuitenkin oli yhdistetty epämiellyttävään, rikkoutuneeseen, suureen, vanhaan tai kovaääniseen tarkoitteeseen, ja näin ollen *rötistä*-verbille voi konstruoida seuraavanlaisen intension: 'epämiellyttävän, rikkoutuneen, suuren, vanhan tai kovaäänisen aiheuttama "ruma" ääni'. Verbin intensio on erittäin epäspesifinen, mutta se kuvaa sellaisena verbin semanttisesti erittäin väljää luonnetta ja samalla verbin voimakkaan äännesymboliikan vaikutusta merkityksenantoon. *Rötistä*-verbi tuntuu olevan informanteille *rotista*-verbiäkin vieraampi. NS määrittää *rotista*-verbin merkityksen, mutta *rotista*-verbien saamien subjektien perusteella se näyttää olleen myös käyttämätön ja vieras informanteille.

2.22. Sirisee

Siristä-verbi sai yhteensä 60 subjektia, joista 24 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät verbille äänilähteen, mutta yksi informantti jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen tyhjäksi.

Koska subjekti *heinäsirkka* (26) toistuu selvästi muita subjekteja useammin, *siristä*-verbin prototyyppinen subjekti on "heinäsirkka". Näin verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'heinäsirkan ääni'. *Siristä*-verbin ekstensionaalinen ja intensionaalinen merkitys on siis sama.

Vaikka *siristä*-verbillä on selvä leksikaalistunut äänilähde *heinäsirkka*, verbi sai lisäksi paljon muita erilaisia äänilähteitä. Moni asia voi siis informanttien mielestä siristä. Subjektit *linnut* (4) ja

rikkimenevä lamppu (4) voidaan suhteellisen suuren toistuvuutensa puolesta lukea välikentän subjekteiksi. Näin 'linnun laulun ääni' ja 'rikkimenevän lampun ääni' ovat verbin sivumerkityksinä.

Subjektit (*lasiveitsi lasissa, lasi tärinässä*) (2), (*turbo, viritetty mopo*) (2), (*limsa, sima*) (2), *silmä* (2) ja (*muut ötökät, heinikko*) (2) ovat esiintymistiheytensä puolesta vaikeasti sijoitettavia subjekteja. Välikentän subjekteina ne ovat rajatapauksia, eivätkä niiden muodostamat denotaatiot ole vakiintuneita.

Kerran esiintyvät subjektit *sudenkorento, korva, pienehkö kone, voimalinja, kirjoitin, sirkkeli, luistin jäässä, oikein pieni, hyttyset, korkeahko summeri, virveli, jääkaappi, kännykkä, huono kosketus kaiuttimissa* ja *ovikello* ovat marginaalisia subjekteja. *Siristä*-verbillä on mielenkiintoinen merkityskenttä, koska sillä on konventionaalistuneen äänilähteen, *heinäsirkan*, rinnalla suuri joukko marginaalisia äänilähteitä, jotka ovat tarkoitteiltaan hyvin erilaisia. Subjektin *silmä* yhdistäminen *sirinään* ei ole tapahtunut kuuloaistimuksen perusteella, vaan informantti on tarkoittanut mitä ilmeisemmin elohiiren aiheuttamaa tuntemusta silmässä. *Hyttynen*-subjektin esiintyminen *siristä*-verbin merkityskentässä on odotuksenvastaista, koska (*hyttynen, itikka*)-subjekti on konventionaalistunut *inistä*-verbin prototyyppiseksi äänilähteeksi. Tämän odottaisi vaikuttavan siten, että *itikka*-subjekti ei yhdistyisi muihin muodoltaan erilaisiin verbeihin kovinkaan helposti, vaan olisi niin sanotusti merkitty, varattu *inistä*-verbille. *Jääkaapin sirinä* on mahdollisesti syntynyt *surista*- ja *hurista*-verbien kautta, mutta kyseessä voi myös olla informantin kuuloaistimuksen perusteella syntynyt subjektiivinen tulkinta; voihan jääkaappi myös siristä. *Ovikellon sirinä* vaikuttaa erikoiselta ja ristiriitaiselta sanaparilta. Informantti on ilmeisesti viitannut *sirinällä* ovikellon korkeaan ääneen.

Siristä-verbin merkitys muodostuu leksikaalistuneen äänilähteen konstruoimasta spesifistä perusmerkityksestä. Verbillä on tämän lisäksi kaksi vakiintunutta sivumerkitystä, jotka ovat semanttisesti eriytyneitä. Vakiintuneiden merkitysten lisäksi merkityskenttä

pirstaloituu pienifrekvenssisten, vakiintumattomien denotaatioiden ja marginaalisten subjektien runsaan määrään vuoksi.

2.23. Sorisee

Sorista-verbi sai vain 39 subjektia, joista 12 on erireferenttisiä. Viisi informanttia jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen tyhjäksi. Näistä kolme informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan äänilähdettä. Subjektien vähäisyys kertoo siitä, että *sorista*-verbi ei herättänyt koehenkilöissä useita mielikuvia äänen aiheuttajasta.

Selvästi eniten esiintyvät subjektit *yleisö, puhe, ihmisjoukko* (= 25). Ekstension perusteella verbin prototyyppinen subjekti on "ihmisjoukon puhe", ja verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'ihmisjoukon puheen ääni'.

Minkään subjektin ei voi katsoa muodostavan esiintymistiheytensä puolesta varsinaista *sorista*-verbin sivumerkitystä, jolloin sen olisi voinut sijoittaa selväksi välikentän subjektiksi. Subjektit *puro* (2), *sora(tie)* (2), *vatkain* (2), (*keitos kattilassa, kiehuva vesi*) (2) ja *äänet* (2) ovat välikentän rajatapauksia. *Sora(tien) sorina* lienee syntynyt muodollisen samanlaisuuden perusteella (***sora sorisee***), ja *puron sorina* on mitä ilmeisemmin sekoittunut *solinaan*. Vatkain pikemmin jurisee tai surisee kuin sorisee. Keitoksen sanotaan usein porisevan hellalla, ei sorisevan. NS määrittää *sorista*-vebin merkityksessä 'porista', kun kyseessä on luonnonääni: "*Silloin samassa tulla <u>sorisee</u> taas sadekuuro*" KIANTO.

Subjektit *ranskan kieli* (1), *hiekkakuorma kaadettaessa* (1), *Kanada* (1) ja *mikroaaltouuni* (1) ovat *sorista*-verbin marginaalisia subjekteja. Subjekti *ranskan kieli* on subjektiivinen äänilähdevalinta *sorinalle,* mutta se kuvaa mielestäni havainnollisesti *sorinan* ominaisääntä. Subjektin *Kanada* assosioitumista *sorinaan* on vaikea selvittää äänilähteen erikoisuuden vuoksi. Subjekti on ilmeisesti irrallinen heitto, kun koehenkilö ei ole keksinyt muuta äänilähdettä

verbille (samalla informantilla kuin *Uri Geller urisee*, *koriseva korisee*). *Äänen sorinalla* koehenkilöt ovat mitä ilmeisemmin tarkoittaneet ihmisen normaalista poikkeavaa ääntä. Tällöin *ääni*-subjekti saattaa olla yhdistynyt *säristä*-verbiin. Äänenhän sanotaan särisevän esimerkiksi jännittämisen vuoksi.

Verbin perusmerkitys 'ihmisjoukon puheen ääni' on lohkaissut verbin merkityskentästä hyvin suuren subjektimäärän. Verbillä ei ole selvää sivumerkitystä, ja sen marginaaliset subjektit ovat subjektiivisen luonteensa vuoksi merkitykseltään kaukana toisistaan. Kokonaisuudessaan *sorista*-verbin voi edellisten havaintojen perusteella sanoa olevan yksiselitteinen. Ekstension perusteella *sorina* on melko hiljaista ja matalahkoa, epätasaista ääntä. Äänen epätasaisuuden vaikutelma syntyy verbin ensitavun vokaalin ja *r*:n vaikutuksesta.

2.24. Särisee

Säristä-verbi sai 58 subjektia, joista 27 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät *säristä*-verbille äänilähteen, mutta kaksi informanttia jätti todennäköisimmän subjektin sarakkeen tyhjäksi.

Mikään verbin saamista subjekteista ei toistunut selvästi muita useammin. Subjektit *huonosti säädetty radio* (9), *rikkinäinen kaiutin* (7), *ääni* (7), *TV-kuva* (joka ei kohdallaan) (6), *huono lp-levy* (2), *epäselvä puhelinlinja* (2) ja (*epävireinen, epävireinen kitara*) (2) sekä vain kerran esiintyneet subjektit *huonot liitokset piuhoissa, heikot patterit* ja *mikrofoni* kuuluvat kaikki (= 38) prototyyppisen subjektin "viallinen ääni tai yhteys" alle. Ekstension perusteella verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'viallisen äänen tai yhteyden ääni'. *Äänellä* informantit ovat ilmeisesti tarkoittaneet normaalista poikkeavaa ihmisääntä. *Heikkojen patterien särinällä* informantti lienee tarkoittanut pattereiden vaikutusta ääneen: kun patterit ovat lopussa, ääni alkaa säristä.

Subjekti *rikkinäinen lasi* toistuu kolme kertaa, mutta sen voi katsoa muodostavan pienestä esiintymisfrekvenssistään huolimatta verbin vakiintuneen sivumerkityksen, koska mikään muu *särist*ä-verbin subjekteista ei toistu prototyyppisen subjektin määritelmään lukeutuvia äänilähteitä lukuun ottamatta. Verbin denotaatio on 'rikkoutuvan lasin ääni'. NS määrittääkin *särist*ä-verbin 'nopeasti tärisevästä, rikkinäisen tuntuisesta äänestä'.

Kerran esiintyvät subjektit *jokin karmiva, kärpänen, ampiainen, ikkuna, sähkö, puutunut ruumiinosa, peltisuojat, irto-osa, niittokone heinänteossa, laturi, kasetti auton kasettisoittimen huulilla, porakone, rikkimenevä lamppu, tuulettimen hihna, korva* ja *öljypoltin* ovat marginaalisia subjekteja. *Puutuneen ruumiinosan särinällä* informantti on ilmeisesti viitannut tuntoaistimukseen. *Särist*ä-verbin marginaaliset subjektit ovat subjektiivisia äänilähdevalintoja, ja assosioitumisprosesseja on vaikea selvittää. Subjektit *kärpänen* ja *ampiainen* ovat mitä ilmeisemmin sekoittuneet muodoltaan läheiseen *surista*-verbiin. Surinan ja särinän ominaisäänet ovat kuitenkin erilaiset, ja voidaankin pohtia, voiko pelkästään verbien muodollinen samanlaisuus aiheuttaa sen, että *särist*ä-verbiin yhdistetään tyypillisesti surisevia äänilähteitä. Subjektit *niittokone heinänteossa, porakone* ja *tuulettimen hihna* tuntuvat ominaisäänen ja tarkoitteen yhteyttä tarkasteltaessa ristiriitaisilta tai ainakin hyvin erikoisilta äänilähdevalinnoilta. Mielestäni nämä subjektit aiheuttavat tyystin erilaista ja voimakkaampaa ääntä kuin särinää.

Ekstension perusteella *särist*ä-verbin perusmerkitys on intensioltaan semanttisesti hyvin väljä; sillä voi viitata mitä erilaisimpiin tarkoitteisiin. *Särist*ä-verbi on kaksiselitteinen, koska perusmerkityksen lisäksi sillä on intensioltaan spesifinen sivumerkitys. Kiintoisa seikka on, että *särist*ä-verbin marginaaliset subjektit ovat niinkin poikkeuksellisia. *Särist*ä-verbin ensitavun vokaalin, *ä*:n uskoisi ohjaavan verbin merkityksen muodostumista tietyntyyppiseksi, jolloin tarkoitteetkin olisivat suhteellisen samanlaisia. Näyttää kuitenkin siltä, että *ä*-foneemilla ei ole

merkittävää verbin merkitykseen vaikuttavaa merkitystä ainakaan *säristä*-verbin foneettisessa kontekstissa.

2.25. Sörisee

Söristä-verbi sai 18 subjektia, joista 13 on erireferenttisiä. 18 informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan äänilähdettä. Subjektien vähäisyys osoittaa selvästi sen, kuinka vähän mielikuvia verbi on koehenkilöissä herättänyt. Referenttien vähäisyys subjektimäärään nähden taas kertoo koehenkilöiden tulkintojen erilaisuudesta.

Useammin kuin kerran toistuivat subjektit *radio* (kun kanava ei kohdallaan) (3), *ampiaiset* (3) ja *juoppo* (2). *Radio* lienee assosioitunut *säristä*-verbiin, kun taas subjekti *ampiaiset* on yhdistynyt tuttuun *surista*-verbiin. *Juopon* valinta äänilähteeksi johtunee tummasta ja maskuliinisesta ensitavun vokaalista *ö*. *Söristä*-verbi on tässä tapauksessa saattanut yhdistyä myös *öristä*-verbiin.

Muut *söristä*-verbin subjektit esiintyvät vain kerran: *epäselvä, ääni, keuhkovammainen, tehosekoitin, sudenkorento, sianporsaat, puhuva seurue, hiustenkuivaaja, Jörn Donner* ja *puhe*. Subjekti *Jörn Donner* on mielenkiintoinen subjektivalinta. NS määrittää *sorinan* muun muassa 'useiden samaan aikaan tapahtuvasta puheesta t. keskustelusta, josta on työlästä erottaa yksityisiä sanoja'. Tätä määritelmää soveltaen *sörinä* kuvaa hyvin Jörn Donnerin puhetapaa, koska hänen puheensa on hyvin epäselvää. Sörinäksi Donnerin puheen tekee äänen mataluus ja puhujan maskuliinisuus. *ö*-foneemin esiintyminen etunimessä ohjaa *sörinän* liittämistä kyseiseen subjektiin. Myös yksittäisten subjektiesiintymien kohdalla on huomattavissa yhdistyminen tutumpaan verbiin: puhuva seurue tyypillisesti sorisee, kun taas tehosekoitin surisee tai hurisee.

Vastaamattomuuden ja erilaisten äänilähteiden runsauden ja kirjavuuden perusteella *söristä*-verbi on ollut tuntematon informanteille ja se onkin usein sekoittunut johonkin tutumpaan

onomatopoeettiseen verbiin. Myöskään NS ei määrittele *söristä*-verbiä. Subjektien kirjavuuden ja hajanaisuuden vuoksi *söristä*-verbille ei voi määrittää erilaisia semanttisia kenttiä. Näyttää siltä, että pelkkä voimakas äännesymboliikka ei innosta kielenpuhujia tulkitsemaan verbin merkitystä, vaikka se teoreettisesti olisikin mahdollista. Onomatopoeettisten sanojen käyttö tuntuukin perustuvan yllättävän voimakkaasti sopimuksenvaraisuuteen, ja verbin esiintymistiheydellä arkikielessämme on suuri vaikutus verbin tulkintaan tai pikemminkin tulkintahalukkuuteen: keksitty verbi, joka ei esiinny kielessämme on vieras, ja sen merkitys pitää tällöin rakentaa "kokonaan itse" pelkän äännesymboliikan aiheuttamien mielikuvien perusteella.

2.26. Inisee

Inistä-verbi sai 52 subjektia, joista 14 on erireferenttisiä. Kaikki informantit määrittivät äänilähteen todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen.

Subjekti *itikka* toistuu 29 kertaa, minkä vuoksi *inistä*-verbin prototyyppinen subjekti on "itikka, (hyttynen)". Kaikki informantit yhtä lukuun ottamatta määrittivät *itikka*-subjektin verbin todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Yksi informantti mielsi todennäköisimmäksi subjektiksi yleisemmin *hyönteiset*. Ekstension perusteella verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'itikan ääni'. *Inistä*-verbin ekstensionaalinen ja denotatiivinen merkitys on siis sama.

Subjektit (*pieni lapsi, vauva*) ja *itku* toistuivat yhteensä kymmenen kertaa, ja subjekti *valittava ihminen* kolme kertaa. Prototyyppisesti *itikan* aiheuttama ominaisääni on yleistynyt ja siirtynyt merkitsemään lisäksi ihmisen aiheuttamaa ääntä. Subjektit ovat *inistä*-verbin välikentän subjekteja ja ne antavat verbille sivumerkityksen 'valittavan ihmisen, usein pienen lapsen tai vauvan kitisevä ääni'. Subjektit *eukko* ja *luuseri* voidaan sijoittaa

merkityksensä perusteella edellä mainittujen subjektien joukkoon. Ne korostavat ihmisen aiheuttaman ininän negatiivista merkitystä ja antavat verbille pejoratiivisen lisämerkityksen.

Kerran esiintyviä, marginaalisia subjekteja ovat: *hyönteiset, kärpänen, hiljainen puhe, vanha tv, valskaava ikkuna, sarana, ylä-äänet* ja yleisnimitys *ihminen.*. Subjektit *hyönteinen* ja *kärpänen* eivät kuulu prototyyppisen subjektin muodostamaan perusmerkitykseen, koska ainoastaan substantiivi *itikka* on konventionaalistunut *inistä*-verbin pariksi. Voidaan puhua leksikaalistuneesta sanaparista *itikka inisee. Kärpäsen ininä* ei ole selvästikään yhtä tyypillinen, konventioon perustuva yhdistelmä. Myös marginaalisissa subjekteissa on havaittavissa *inistä*-verbin ensitavun vokaalin *i*:n vaikutus äänilähteen valintaan: *inistä*-verbi on usein yhdistetty korkeaan (*ylä-äänet*), hiljaiseen (*hiljainen puhe*) ja jokseenkin negatiiviseenkin (*valskaava ikkuna, vanha tv*) ääneen.

Inistä-verbi näyttää olevan merkitykseltään vakiintunut, koska subjektit jakaantuvat selviksi koehenkilöiden mielikuvia yhdistäviksi semanttisiksi ryhmiksi eikä poikkeuksellisia, selvittämättömiä assosiaatioita juurikaan ole syntynyt. Verbin merkitykseen tiukasti yhdistyneen *itikka*-subjektin muodostaman spesifisen perusmerkityksen lisäksi verbillä on yksi sivumerkitys, joka on intensioltaan huomattavasti väljempi.

2.27. Änisee

Änistä-verbi sai vain 40 subjektia, joista 15 on erireferenttisiä. Kahdeksan informanttia ei määrittänyt äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä viisi informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan subjektia. Verbi näyttää olleen informanteille merkitykseltään epäselvä eikä se ole juurikaan herättänyt vahvoja ja selkeitä mielikuvia *äninän* aiheuttajasta.

Subjektit (*vauva, lapsi*) ja *itku* toistuivat selvästi muita useammin, 22 kertaa, ja täten *änistä*-verbin prototyyppisenä subjektina on

"vauvan ja lapsen ääntely". *Vauvaan* yhdistetyt adjektiivit (*kitisevä, väsynyt, vaativa*) osoittavat, että *äninällä* on tarkoitettu ärtynyttä ja vaativaa lapsen ääntelyä, usein itkua. Yhden informantin mielestä *uninen lapsi änisee.* Unisen ihmisen ääntelyä nimitetään tyypillisemmin yninäksi, joten kyseessä saattaa olla sekoittuminen *ynistä*-verbiin. *Yninään* verrattuna *äninä* sisältää negatiivisen äänen aspektin, joka aiheutuu verbien sananalkuisesta *ä*-vokaalista. Ekstension perusteella verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'vaativan lapsen ääni'.

Subjektit *sairas, ärsyttävä ihminen, varusmies, huonovointinen, vihainen ihminen, näsäviisas, vaimo, tuskainen, älytön, ampiainen*; (14) konstruoivat yhdessä verbin sivumerkityksen 'ihmisen tai eläimen ärsyttävä ääntely'. Lähes poikkeuksetta yksittäisiin subjekteihin liittyy negatiivinen lataus, jonka verbin sananalkuinen vokaali *ä* sekä seuraava konsonantti *n* saavat yhdessä aikaiseksi. Subjekteilla *varusmiehen* ja *vaimon äninä* informantit ovat ilmeisesti tarkoittaneet valittamista ja ruikuttamista. Myös *ampiaisen äninällä* lienee viitattu ampiaisen ääntelyn ärsyttävyyteen. Ampiaisen ääntelyä nimitetään yleisemmin surinaksi, ja siksi *ampiaisen äninällä* voidaan katsoa olevan tällainen negatiivisesti latautunut merkitysaspekti.

Subjektien *pieni eläin* ja *pikkuvasikka* (=3) muodostamaa merkitystä 'pienen eläimen ääntely' ei voi pitää vakiintuneena denotaationa, mutta se antaa viitteitä verbin äännesymboliikasta ja mahdollisesti myös kielitajussamme "syvemmällä" olevista mielikuvista. Subjektit ovat saattaneet sekoittua *inistä*-verbiin, johon helpommin yhdistyy mielikuva kooltaan pienestä äänen aiheuttajasta.

Subjekti *nukkuva ihminen* ei lukeudu tarkoitteensa puolesta mihinkään edellä esiteltyihin *änistä*-verbin merkitysalueisiin, joten se on verbin ainoa marginaalinen subjekti. *Nukkuva ihminen* on kuten jo aikaisemmin mainitsin mitä ilmeisemmin sekoittunut *ynistä*-verbiin.

Änistä-verbin merkityskenttä muodostuu perusmerkityksestä ja yhdestä vakiintuneesta sivumerkityksestä. Verbin äännesymboliikka on mitä ilmeisemmin aiheuttanut sen, että verbin herättämät mielikuvat ovat jokseenkin samanlaisia eikä poikkeavia assosiaatioita ole juuri syntynyt.

2.28. Ynisee

Verbi sai 41 subjektia, joista 19 on erireferenttisiä. Viisi koehenkilöä ei määrittänyt äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä kaksi informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan subjektia.

Subjekti (*vauva, lapsi*) toistui 13 kertaa. Subjektiin oli usein yhdistetty adjektiivi *uninen.* Ekstension perusteella verbin prototyyppinen subjekti on "vauva ja lapsi, yl. uninen". Verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'vauvan ja lapsen yl. unista ääntä'.

Subjektit (*pentueläin, pieni eläin*) (2), *koiranpentu* (3), *hauva* (1), *lehmä* (2) ja *vasikka* (4) kuuluvat verbin välikenttään muodostaen yhden *ynistä*-verbin sivumerkityksistä (= 12) 'eläimen, vars. pentueläimen ääni'. Koska *itikka*-subjekti esiintyy kuudella informantilla, on sekin verbin välikenttään sijoitettava subjekti. Tällöin verbin denotaatio on 'itikan ääni'.

Ynistä-verbin välikenttään sijoittuu lisäksi kaksi muuta semanttista subjektijoukkoa. Ensimmäisen joukon muodostavat subjektit *valittava puhe* (1), *itkupilli* (1), *(n)ynnykkä* (2), *naiset* (1) ja *vaimo* (1). Nämä subjektit antavat *yninälle äninän* kaltaisen denotaation 'valittavan ihmisen ääni'. Subjektin *(n)ynnykkä* syntymiseen lienee vaikuttanut sanojen muodollinen samanlaisuus (*(n)ynnykkä ynisee*). Negatiivisesti värittyneen subjektijoukon rinnalla esiintyy kuitenkin subjektiryhmä, jossa *yninä* on positiivista, tyytyväistä äänteleyä: (*nukkuva, unissaan puhuva*) (3), *hyväntuulinen*

(1) ja *tyytyväinen* (1). Verbin denotaationa on tällöin 'tyytyväisen, leppoisan ihmisen ääni'.

Kerran esiintyvät subjektit *kuoro, heikko puhuja, ilmeetön, joka ei liikuta huuliaan* ja *ihminen* ovat verbin marginaalisia subjekteja. Subjektit *kuoro, heikko puhuja ja ilmeetön, joka ei liikuta huuliaan* viitannevat ääntämiseen epäselvyyteen.

Ynistä-verbi on viisiselitteinen. Denotaatioiden runsaus tekee verbin semanttisesta kentästä kokonaisuudessaan väljän ja kirjavan. *Yninä* voi olla negatiivista tai hyväntuulisen ääntelyä. Mahdollisesti *ynistä*-verbin sananalkuinen vokaali *y* ei ole niin voimakas kuvailevuudeltaan, että se herättäisi ainoastaan negatiivisia tai positiivisia mielikuvia äänen aiheuttajasta.

2.29. Önisee

Verbi sai 26 subjektia, joista 16 on erireferenttisiä. 15 informanttia ei määrittänyt verbille äänilähdettä todennäköisimmän subjektin sarakkeeseen. Näistä yhdeksän informanttia ei määrittänyt verbille lainkaan äänilähdettä. Vastaamattomuus ja kokonaissubjektimäärän pienuus sekä vastaavasti referenttimäärän suuruus subjektimäärään nähden kertovat sen, että verbin merkitys on ollut koehenkilöille tuntematon. NS määrittää verbit *ölähdellä, ölähtää, önähtää, öristä, örähdellä* ja *örähtää*, ei lainkaan *önistä*-verbiä. *Önistä*-verbin saamat subjektit ovatkin assosioituneet hyvin usein *ölistä*- ja *öristä*-verbeihin. NS määrittää *ölistä*-verbin merkityksessä 'ihmisen t. eläimen hätäisestä, pelokkaasta, tuskaisesta tms. ääntelystä: parkua, ulvoa, ulista, älistä'. *Öristä*-verbin NS puolestaan määrittää merkityksessä 'puhua epäselvällä, kärisevällä tms. kurkkuäänellä'. *Önistä*-verbin merkityksestä puuttuu *öristä*-verbin sisältämän sanansisäisen konsonantin *r*:n aiheuttama mielikuva ns. kurkkuäänestä.

Seitsemän kertaa esiintyvä subjekti *humalainen* on mitä ilmeisemmin assosioitunut *öristä*-verbiin. Sitä voi kuitenkin pitää

önistä-verbin prototyyppisenä subjektina suhteellisen suuren esiintymistiheytensä vuoksi. Tällöin verbin denotaatio, joka on perusmerkityksenä, on 'humalaisen ääni'. Subjektit (*härkä, sonni*) ja *karhu* (= 4) muodostavat verbin sivumerkityksen 'suuren eläimen ääni'. Subjektien (*vauva, lapsi*) (3) ja *nukkuva* (2) muodostamat denotaatiot voi puolestaan vakiintuneisuutensa puolesta kyseenalaistaa. Subjektit (*härkä, sonni*) ja *karhu* lienevät sekoittuneen *ölistä*- ja *öristä*-verbeihin. Subjektiin (*vauva, lapsi*) on yhdistetty adjektiivit *matala, kovaääninen* ja *uninen.* Mielestäni on yllättävää, että niinkin usea koehenkilö yhdisti *öninän vauvaan* tai *pieneen lapseen,* koska *öninän* herättämä kova ja karu mielikuva on ristiriitainen *vauvasta* syntyvän mielikuvan kanssa. Tässä tapauksessa assosioituminen lienee tapahtunut *ynistä*- ja *änistä*-verbeihin. *Önistä*-verbi on foneettiselta ominaisväriltään hyvin lähellä *ölistä*-verbiä. Kummankin verbin sanansisäinen konsonantti on suhteellisen neutraali, jolloin verbin kuvailevuus perustuu enimmäkseen sananalkuisen vokaaliin, *ö*:hön.

Kerran esiintyviä, marginaalisia äänilähteitä ovat subjektit *valittava ja ärsyttävä ihminen, töykeä ihminen, onneton, epäselvä puhe, debiili, possu, lehmä suonsilmässä, pieni eläin, Lada* ja *vammainen.* Subjekteissa tulee esille verbin sananalkuisen *ö*-vokaalin vaikutus merkitykseen. Subjektit ovat tarkoitteiltaan usein hyvin suuria tai negatiivisesti värittyneitä; tästä poikkeaa ainoastaan subjekti *pieni eläin.* Yksi informantti määritti *possun öninän* äänilähteeksi. Kyseessä on erikoinen sanavalinta, koska *possu* herättää mielikuvan "suloisesta" eläimestä. Odotuksenmukaisempi subjekti *öninälle* olisi mielestäni ollut *sika*, koska se synnyttää mielikuvan likaisesta ja isosta eläimestä. Subjektilla *Lada* informantti lienee viitannut "huonompaan ja alempiarvoiseen" ajoneuvoon. Sama informantti oli määrittänyt *hurinan* äänilähteeksi *Mersun*, mikä kuvastaakin verbivalintojen kieltä arvottavaa funktiota.

Önistä-verbin merkitys muodostuu *ölistä*- ja *öristä*-verbien merkityksistä eikä sillä ole näistä verbeistä erottuvaa omaperäistä ja

itsenäistä merkitystä. Äänilähdevalintojen perusteella *öninälle* on kuitenkin mahdollista konstruoida merkityskenttä, joka muodostuu perusmerkityksestä sekä kolmesta sivumerkityksestä, joista kaksi vaikuttaa jokseenkin vakiintumattomalta.

3. ONOMATOPOEETTISTEN VERBIEN KUVAAMISEN MAHDOLLISUUDET

Koska sanan varsinaiseen lingvistiseen merkitykseen kuuluu denotaatioiden olemassaolon tietämisen lisäksi tieto paradigmaattisista merkityssuhteista eli suhteista saman käsitejärjestelmän muihin yksiköihin, on syntagmaattisesta subjekti-verbi-aspektista siirryttävä paradigmaattiseen kenttään: rakenteen osan luonne määräytyy sen mukaan, millaisia suhteita sillä on rakenteen muihin osiin. Ajatellaan, että testaamani onomatopoeettiset verbit muodostavat oman paradigmaattisen kenttänsä. Millainen tämä merkityskenttä olisi? Minkälaisissa merkityssuhteissa merkityskentän sanat ovat? Entä miten verbit järjestäytyvät toisiinsa nähden tässä paradigmaattisessa kentässä?

Deskriptiivis-onomatopoeettiset sanat muodostavat sanaston erikoislaatuisen osan, jossa on havaittavissa muun muassa merkityksen häilyvyyttä, rönsyilevyyttä ja merkitysten päällekkäisyyttä. Onomatopoeettiset verbit näyttävät hyvin usein olevan monimerkityksisiä eli polyseemisiä, mikä vaikeuttaa merkityksen kuvaamista. Tosin polyseemisyys ei ole vain onomatopoeettisten verbien kuvaamisen ongelma; se aiheuttaa mietittävää myös ei-kuvailevien ilmausten kuvaamisen yhteydessä. Verbeillä on keskimäärin enemmän alamerkityksiä kuin substantiiveilla. Voidaan esittää seuraavanlainen perustendenssi: mitä konkreettisempi ja pysyvämpi lekseemin tarkoite on, sitä vähemmän sillä on alamerkityksiä. Substantiiveihin verrattuna verbien tyypilliset tarkoitteet kuten tilat, tapahtumat ja tekemiset ovat luonteeltaan huomattavasti häilyvämpiä. (Karlsson 1998: 214.)

Koska onomatopoeettiset verbit kuvaavat ääntä, niiden merkitys on suoraan yhteydessä äänen aiheuttajaan. Tässä onomatopoeettiset verbit eroavat selvästi ei-kuvailevista verbeistä. Kyseinen ilmiö näkyy verbin denotaatioiden kielellisestä muodosta, esimerkiksi 'itikan ääni'. *Inistä*-verbin tarkoitteet ovatkin substantiiveja (1. *itikka* (29), 2. *pieni lapsi, vauva, itku, valittava ihminen, eukko, luuseri* (=15)), eivät niinkään tekemisiä.

Kyse on myös erittäin produktiivisesta sanaston osa-alueesta, jolle on tyypillistä verbimuunnosten tuottaminen säännöttömin vokaali- ja konsonanttivaihteluin. Onomatopoeettisten verbien fonologiset erot ovat usein hyvin pieniä, ja verbit ovat näin ollen merkitykseltään hyvin lähellä toisiaan. Testaamieni onomatopoeettisten verbien merkityserot liikkuvat usein hyvin suppealla merkitysalueella, jolloin verbien merkityksiä on vaikea erottaa toisistaan. Onomatopoeettisten verbien merkitys onkin ilmiönä erittäin hankala kuvattava: yksittäisen onomatopoeettisen verbin merkitys on usein väljä siinä mielessä, että verbin merkitys sisältää useita denotaatioita, kun taas verbit paradigmaattisena järjestelmänä ovat hyvin lähellä toisiaan merkitykseltään. Voidaan puhua lähisynonyymeistä, kun verbien merkityksissä on pieniä semanttisia eroja. Karlsson (1998: 220) mainitsee lähisynonyymisten merkityspesueiden denotatiivisen kuvaamisen olevan hankalaa sanojen ilmaistessa häilyviä merkitysvivahteita. Kuvaamistavan pitäisi siten pystyä kuvaamaan kunkin onomatopoeettisen verbin väljä merkitys kattavasti, mutta sen pitäisi tämän lisäksi pystyä erottamaan paradigman erivivahteiset verbit myös toisistaan.

Kun onomatopoeettisia verbejä lähdetään sijoittamaan paradigmaattiseen kaavioon, ensimmäinen esiintuleva käytännön ongelma on verbien polyseemisyys. Kuinka saada verbin kaikki denotaatiot kuvattua kattavasti ja selkeästi? Yksi mahdollisuus on numeroida jokainen verbin intensio itsenäiseksi kokonaisuudeksi (esim. turista1, ynistä4). Vaikka numeroiminen mahdollistaakin polyseemisten verbien kuvaamisen teoriassa, niiden

merkityskokonaisuus, intensio jää kuitenkin epäselväksi ja pirstaleiseksi.

Miten onomatopoeettiset verbit olisi sitten kuvattava? Piirrematriisiin sijoittaminen edellyttäisi merkityspiirteiden tarkkaa ja huolellista suunnittelua ja valitsemista. Onomatopoeettiset verbit ovat kuten sanottua kytköksissä äänilähteisiinsä, jolloin myös valittujen merkityspiirteiden pitää pystyä osoittamaan verbin kuvaaman äänen spesifioitukin tuottaja. Merkityspiirteet hahmotetaan binaarisina, kaksijakoisina, "+" tai "-" sen mukaan, onko mainittu piirrearvo todettavissa vai ei tarjolla olevista tarkoitteista (Karlsson 1998: 215). Tämä aiheuttaa sen, että yhden verbin kohdalla perusluonteinen ominaisuus, joka erottaa tarkasteltavan verbin toisesta verbistä, onkin täysin spesifioimaton (molemmat arvot mahdollisia) tai irrelevantti usean muun verbin yhteydessä. Esimerkiksi *kurista*-verbin perusmerkitys 'tyhjän vatsan ääni' vaatii muun muassa sellaisen merkityspiirteen, joka ilmoittaa äänenaiheuttajaksi tyhjän vatsan. Tällöin merkityspiirteenä tulisi olla [+/- nälkäinen vatsa], joka olisi täysin irrelevantti useimpien muiden testaamieni verbien kohdalla. Piirteet tulisi valita siten, että ne kuvaavat mahdollisimman laajaa lekseemien joukkoa. Näin tarvittavien piirteiden määrä on mahdollisimman pieni. Onomatopoeettisten verbien merkitys on usein erittäin moninainen ja hienosyinen, eivätkä piirrematriisin kaksijakoiset merkityspiirteet riitä kuvaamaan niiden merkityksiä. Testaamani verbit kuvaavat usein samaakin ääntä hiukan eri tarkastelukulmasta. Esimerkiksi *kurista*-verbin yksi alamerkityksistä 'nesteen liikkuessa nesteen ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni' ja *lurista*-verbin perusmerkitys 'veden tai muun nesteen virtauksen ääni' kuvaavat kumpikin nesteen liikkumisen ääntä, mutta *kurista*-verbin denotaatio on eriytyneempi ja painottaa ilman osuutta äänen syntymistavassa. Jotta kunkin verbin merkitys tulisi kuvatuksi, merkityspiirteiden lukumäärä nousisi hyvin suureksi, mikä taas ei palvelisi paradigmaattisia merkityssuhteita havainnollistavaa merkityskaaviota.

Hierarkkisen merkityssuhdekaavion yhteydessä ajaudutaan samaan ongelmaan kuin piirrematriisin yhteydessä, koska hierarkinen merkityssuhdekaavio toimii kuten piirrematriisi merkityspiirteiden avulla. Onomatopoeettisten verbien merkityksen kytkeytyminen äänilähteisiinsä sekä merkitysten hienosyisyys saattavat aiheuttaa sen, että hierarkkinen kaavio paisuu ja leviää merkityspiirteidensä osalta mahdottomaksi termi- ja suhdekimpuksi, joka ei enää kuvaa verbin merkitystä selkeästi.

Hierarkkisella merkityssuhdekaaviolla on kuitenkin se hyvä ominaisuus, että sen avulla voidaan selkeästi ja havainnollisesti osoittaa merkityksen rakenne, kuten esimerkiksi merkityksen väljyys, skemaattisuus ja vastaavasti merkityksen eriytyminen ja hienosyisyys. Ylemmän tason verbit ovat väljempiä merkitykseltään kuin alimmalle tasolle sijoittuvat verbit. Esimerkiksi ihmisen aiheuttamaa ääntä voidaan kuvata seuraavalla tavalla hierarkkisen kaavion avulla:

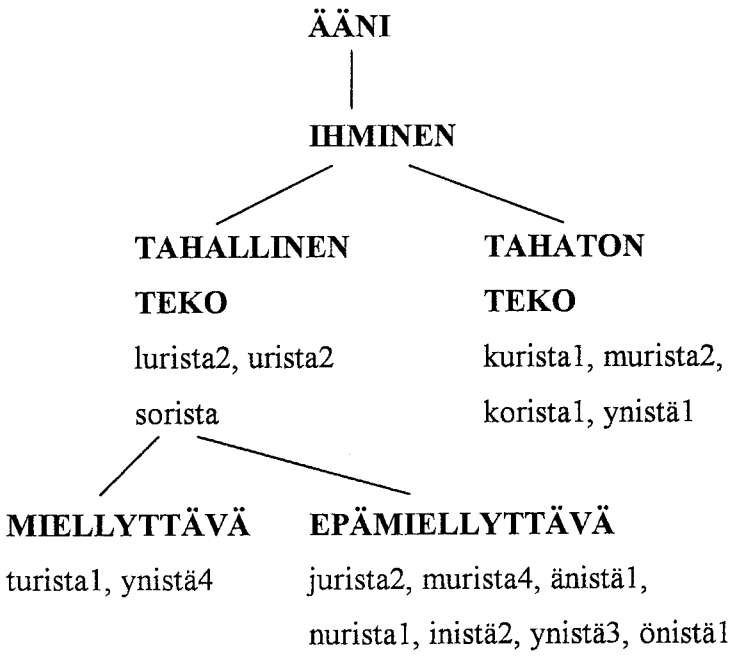

Esimerkiksi "tahallinen teko" -käsitteen alle sijoittuvat seuraavat verbien denotaatiot: lurista2 'soiton ja laulun ääni', urista2 'ihmisen tyytyväistä t. tyytymätöntä ääntelyä sekä sorista 'ihmisjoukon puheen ääni'. Kaikki edellä luetellut denotaatiot eroavat toisistaan;

ainoa yhdistävä tekijä on se, että äänet on aiheuttanut ihminen tahallaan, tietoisesti. Merkitysten erilaisuus viittaa siihen, että valittu merkityspiirre [+/- tahallinen teko] ei riitä erottelemaan kyseisten verbien merkityksiä. Verbit eivät ole keskenään synonyymejä tai edes lähisynonyymejä. Sen sijaan alimman tason merkityspiirre [+/- miellyttävä] luokittelee merkityksiä jo huomattavasti paremmin. Piirteen [- miellyttävä] alle lukeutuvat seuraavat verbit: jurista2 'nuriseminen, vastaan puhuminen', murista4 'vihaisesti puhuminen', nurista1 'tyytymättömän ihmisen, usein lapsen t. naisen ääni', inistä2 'valittavan ihmisen, usein pienen lapsen t. vauvan kitisevä ääni', änistä1 'vaativan lapsen ääntelyä' ja ynistä4 'valittavan ihmisen ääni' sekä mahdollisesti önistä1 'humalaisen ääni'. Merkitykset ovat jo melko lähellä toisiaan, ja voidaankin puhua lähisynonyymeistä.

Verbit *ratista : ritistä : rotista : rutista : rytistä : rätistä : rötistä* sisältävät *rotista*-verbiä lukuun ottamatta useita sivumerkityksiä. Esimerkiksi *rytistä*-verbi on kuusiselitteinen ja *rätistä*-verbi viisiselitteinen. Tämä hankaloittaa verbien intensioiden kuvaamista. Ryhmän verbien denotaatioiden kytkeytyminen yksittäisiin ja tiettyihin äänilähteisiin kasvattaa entisestään merkityspiirteiden määrää. Kaavion tulisi pystyä kuvaamaan ja erottelemaan esimerkiksi denotaatiot 'rikkoutuneen lasin ääni', 'vanhan ja puisen huonekalun nariseva ääni' ja 'nivelien aiheuttama ääni'. Verbien intensiot ovat useassa tapauksessa päällekkäisiä, ja verbin denotaatiot painottuvat kunkin verbin kohdalla eri tavalla. Tämä monimutkaistaa ja sekoittaa onomatopoeettisen verbin yksityiskohtaista kuvaamista.

Semanttisia järjestelmiä on kuvattu myös kenttinä, joissa merkitykset ovat toisistaan riippuvaisia. Verbien polyseemisyys aiheuttaa muun muassa sen, että sinänsä havainnollistava ja käyttökelpoinen merkityskenttäanalyysi ei sovellu sellaisenaan kyseisten hienosyisten verbien merkitysten kuvaamiseen. Merkityskenttäanalyysin perusajatuksena on todellisuuden liukumon annosteleminen denotaatioiksi (Karlsson 1998: 218). Tämä idea toimisi erinomaisesti ja havainnollisesti erivivahteisten ja

lähisynonyymisten verbien yhteydessä, mutta onomatopoeettisten verbien monimerkityksisyys aiheuttaa kuten sanottu suuria ongelmia.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että onomatopoeettisten verbien kuvaaminen vaatii erityistä suunnittelua ja perinteisten kuvaamistapojen soveltamista ja mahdollisesti myös yhdistämistä. Ehkäpä testaamani onomatopoeettiset verbit olisikin kuvattava ensin hierarkkisena merkityssuhdekaaviona, joka osoittaisi muun muassa lähisynonyymiset merkityspesueet ja merkityksien rakenteen luonteen. Tämän jälkeen verbien merkityksiä voisi ryhtyä erottelemaan esimerkiksi piirrematriisin avulla siten, että tiettyyn hierarkian kohtaan asettuneet verbit sijoitettaisiin piirrematriisiin, joka sisältäisi vain näille verbeille relevantit merkityspiirteet. Tällöin verbit saataisiin mahdollisesti eroteltua toisistaan. Miten sitten eri merkityspiirteitä sisältävien verbiperheiden merkitykset yhdistetään yhtenäiseksi paradigmaattiseksi järjestelmäksi, jossa yksittäiset verbit saavat täsmällisen merkityksensä? Kuvaamistavan havainnollisuus ja selkeys jäävät myös tällaisessa kuvaamistapojen yhdistämisessä ongelmalliseksi.

4. LOPUKSI

Söristä-verbiä lukuun ottamatta kaikille testaamilleni verbeille voi määrittää leksikaalisen merkityksen. *Söristä*-verbin herättämät mielikuvat äänen aiheuttajasta olivat erilaisia, mikä tulee esille, kun tarkastellaan referenttien lukumäärää suhteessa subjektien kokonaismäärään (13/18). Referenttien erilaisuuden vuoksi *söristä*-verbille ei voi konstruoida semanttisia kenttiä eikä täten denotaatioita. *Söristä*-verbillä ei ole NS:n määrittämää standardimerkitystä, ja verbin äännesymboliikka ei ole vaikuttanut niin voimakkaasti verbin tulkintaan, että subjektit olisivat muodostaneet semanttisesti yhtenäisiä kenttiä. Myös *söristä*-verbin marginaalisten subjektien runsas ja kirjava joukko osoittaa, että

verbin äännesymboliikka ei ole "toiminut" äänilähdevalintoja yhdistävänä tekijänä.

Koska verbeille voi määrittää leksikaaliset merkitykset *söristä*-verbiä lukuun ottamatta, näyttäisi siltä, että myös kuvailevien ilmausten, tässä tapauksessa onomatopoeettisten verbien merkitykset ovat yllättävän konventionaalisia ja vakiintuneita. Verbien onomatopoeettisuuden aiheuttama subjektiivinen ja usein myös konnotatiivinen ja affektiivinen merkitys tulee kuitenkin vahvasti esille verrattaessa yksittäisten informanttien subjektivalintoja. Onomatopoeettisille verbeille näyttää olevan tyypillistä verbin sisältämien denotaatioiden, perus- ja sivumerkitysten erilainen painottuminen yksilötasolla. Toiselle informantille *eläin* on *murinan* todennäköisin aiheuttaja, kun taas toisen mielestä *murinaa* aiheuttaa ensisijaisesti *tyhjä vatsa.* Kumpikin äänilähde kuitenkin lukeutuu verbin ekstensioon, joten ne ovat *murista*-verbin leksikaalisen merkityksen mukaisia. Leksikaalista merkitystä tarkasteltaessa liikutaan jo yleistasolla, koska sanakirjamerkitys muodostuu informanttien yhteisistä äänilähdevalinnoista. Edellisten ajatusten ja havaintojen perusteella voidaan tehdä seuraavanlainen päätelmä onomatopoeettisten verbien merkityksen luonteesta: yleisellä tasolla onomatopoeettisen verbien merkitys ja käyttö on yllättävän konventionaalista, mutta yksilöiden tulkinnat verbin merkityksestä ovat usein eripainotteisia, koska muun muassa kuvailevan verbin äännesymboliikkaa aiheuttaa subjektiivisia mielikuvia. Ilmeisesti verbin denotaatioiden erilainen painottuminen kielenkäyttäjien kesken synnyttää osaltaan vääristyneen mielikuvan onomatopoeettisen verbin merkityksen täydellisestä subjektiivisuudesta ja konventionaalistumattomuudesta. Tätä mielikuvaa vahvistaa myös onomatopoeettisten verbien viittauskohteen erilaisuus ei-kuvailevaan ilmaukseen verrattuna.

Onomatopoeettiset verbit eivät viittaa samalla tavalla kuin ei-kuvailevat verbit tapahtumiin tai tekemisiin, vaan ne viittaavat ääntä jäljitellessään suoraan verbin tekijään, äänen aiheuttajaan ('itikan ininä'). Onomatopoeettisen verbin denotaatio muodostuu hyvin usein

suuresta semanttisesti yhtenäisestä äänilähteiden joukosta (suuri ekstensio), jolloin myös verbin merkitys kokonaisuudessaan on epäspesifinen. Esimerkiksi *lurista*-verbin denotaatio 'veden t. muun nesteen virtauksen ääni' sallii useamman referentin. Tällainen mahdollisten referenttien runsaus saattaa aiheuttaa mielikuvan verbistä, joka merkitsee "yhtä sun toista" riippuen käyttäjästään. Jokainen *lurista*-verbin kyseiseen denotaatioon sisältyvä referentti määrittää verbin kuitenkin samassa merkityksessä.

Koska onomatopoeettisten verbien denotaatioit ja täten myös intensiot ovat jokseenkin epäspesifejä, verbin äännesymboliikalla on tärkeä funktio verbin merkityksessä ja tulkinnassa. Esimerkiksi *jurista*-verbin denotaatioita 'suurten koneiden tai koneen osien, joissa usein tapahtuvaa pyörivää liikettä vastustaa suuri massa tai kitka aiheuttama ääni' ja 'nuriseminen, vastaan puhuminen' vastaavat suuret ekstensiot. Ekstensiot sisältävät useita erilaisia tarkoitteita, mutta niitä yhdistää tarkoitteiden aiheuttamien ominaisäänien samanlaisuus –ja tietenkin tarkoitteiden semanttinen samanlaisuus denotaatiomääritelmän puitteissa. Äännesymboliikan tärkeä funktio tulee esille, kun verrataan *kurista*- ja *lurista*-verbin lähekkäisiä denotaatioita. *Kurista*-verbin denotaatio 'nesteen liikkuessa nesteen ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni' ja *lurista*-verbin denotaatio 'veden tai muun nesteen virtauksen ääni' ovat keskenään lähisynonyymejä, ja niiden kuvaamassa äänessä on pienoinen ero. ***Lurista***-verbiin verrattuna ***kurista***-verbin äännesymboliikka synnyttää vaikutelman kovempiäänisestä ja "kovempi-imuisesta" veden virtauksesta. Ilmeisesti *kurista*-verbin sanansisäinen konsonantti *r* yhdessä sananalkuisen *k*-konsonantin kanssa aiheuttavat kyseisen mielikuvan. *Lurista*-verbin sananalkuinen konsonantti *l* kuvaa huomattavasti pehmeämpää ääntä.

Vaikka onomatopoeettiset verbit ovat suurelta osin epäspesifejä denotaatioiltaan, on joukossa verbejä, joiden denotaatiot ovat semanttisesti tiukkoja, spesifejä. Esimerkiksi *siristä*-verbin perusmerkitys on tiukasti kytkeytynyt tiettyyn äänenaiheuttajaan,

heinäsirkkaan. Kyseinen denotaatio on spesifinen, ja sen ekstensio on tältä osin pieni. Koska *heinäsirkka* yhdistyy verbiin lähes automaattisesti, voidaan puhua leksikaalistuneesta syntagmasta *heinäsirkka sirisee.* Voidaan pohtia, johtuuko leksikaalistuminen voimakkaasta äännesymboliikasta vai mahdollisesti verbin suuresta esiintymistiheydestä arkikielessämme. Verbit, joilla on leksikaalistunut äänilähde, eivät toimi juurikaan sisältämänsä äännesymboliikan avulla, koska merkitys liittyy niihin niin sanotusti automaattisesti ilman äännesymboliikan aiheuttamaa assosiaatioprosessia. Äännesymboliikka on olemassa verbissä, mutta ihminen ei tarvitse sitä. Tällaiset onomatopoeettiset verbit ovat merkityksensä luonteen suhteen ei-kuvailevien verbien kaltaisia, konventionaalisia. Konventionaalistuneen merkityksen lisäksi verbillä on usein muita denotaatioita, joissa verbin äännesymboliikka tulee paremmin esille ja joissa äännesymboliikan vaikutus merkitykseen on ilmeinen. Esimerkiksi *inistä*-verbin konventionaalistuneen perusmerkityksen 'itikan ääni' rinnalla esiintyvä denotaatio 'valittavan ihmisen, usein pienen lapsen tai vauvan kitisevä ääni' tuo vasta esille verbin sisältämän äännesymboliikan ja äännesymboliikan vaikutuksen merkitykseen.

Verbien leksikaaliset merkitykset rakentuvat erilaisista semanttisista kentistä. Informanttien määrittämät subjektit jakautuivat yllättävän selvästi prototyyppiseen subjektiin, välikentän subjektiin tai subjekteihin sekä marginaalisen alueen subjekteihin. Välikentän subjektien ja marginaalisten subjektien välinen raja osoittautui usean verbin yhteydessä häilyväksi, mikä suurelta osin johtunee konstruoimieni denotaatiomääritelmien keinotekoisuudesta. Onomatopoeettisille verbeille näyttää semanttisten kenttien rakenteen perusteella olevan tyypillistä tietty merkityksen pirstaleisuus ja subjektiivisuus selvästi vakiintuneiden sivumerkitysten ja vakiintumattomien denotaatioiden välillä. Vakiintumattomien denotaatioiden perustana olevat subjektit esiintyivät vain kahdesti tai korkeintaan kolme kertaa subjektivastauksissa eikä niitä pienifrekvenssisyytensä puolesta voi

pitää vakiintuneina merkityksinä. Nämä vakiintumattomat denotaatiot ovat mahdollisesti parhaillaan vakiintumassa olevia tai vastaavasti hiipuvia merkityksiä, mutta ne antavat kuitenkin "viitteitä" verbin intension rajoista, intension ulottuvuudesta. Näin vakiintumattomat denotaatiot antavat oman merkityslisänsä, vivahteensa konstruoitaessa verbin intensiota.

Prototyyppisen subjektin konstruoiman kattavan perusmerkityksen rinnalla onomatopoeettisilla verbeillä on yksi tai useampi sivumerkitys. Onomatopoeettiset verbit ovatkin neljää verbiä lukuun ottamatta polyseemisiä. Verbeillä *kolisee, rotisee, rötisee* ja *sorisee* on ainoastaan yksi merkitys. Verbien yksiselitteisyys johtuu kuitenkin eri syistä. *Rotista*-verbin ekstensio sisältää hyvin vähän subjekteja, eikä verbin merkitys ole samalla tavalla vahva kuin *kolista*-verbin merkitys, joka sisältää useita subjekteja. *Rötistä*-verbin denotaatio on puolestaan semanttisesti erittäin väljä, minkä vuoksi verbin yksiselitteisyys onkin jokseenkin kyseenalaista. *Sorista*-verbin yksiselitteisyys johtunee osittain verbin sisältämän äännesymboliikan neutraalisuudesta; informanttien mielestä *sorina* kuvaa ainoastaan ihmisjoukon aiheuttamaa ääntä.

Usein monimerkityksisisten onomatopoeettisten verbien denotaatiot ovat selvästi erillisiä, mutta niillä on yhteinen merkityspohja. Esimerkiksi *kurista*-verbin yhteydessä on huomattavissa ilmiö, jossa prototyyppinen subjekti "vatsa" määrittää äänen luonteen, ja merkitys leviää muihin äänilähteisiin, jolloin verbin denotaatiot '1.tyhjän vatsan ääni', '2. nesteen liikkuessa nesteen ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni' sekä '3. sammakon ääni' ovat yhteydessä toisiinsa. Denotaatio 2. on määritelmältään väljempi kuin denotaatio 1 ja sallii siten useamman referentin, mutta äänen syntymistapa on kummassakin sama. Denotaatiot 1. ja 3. ovat puolestaan määritelmiltään täysin erilliset, mutta niiden ekstensioihin sisältyvät tarkoitteet vatsa ja sammakko tuottavat samanlaista ominaisääntä, kurinaa. *Surista*-verbin denotaatioita 'pörriäisen ääni' ja 'koneen aiheuttama tasainen ja jatkuva ääni' yhdistää puolestaan merkityksen siirtyminen: surina on

leksikaalisen merkityksensä perusteella prototyyppisesti pörriäisen aiheuttamaa, mutta sivumerkitys kuvaa koneiden aiheuttamaa ääntä. Merkityksen siirtyminen aiheuttaa verbin leksikaaliseen merkitykseen kuvaannollisia merkityksiä. Koska esimerkiksi surina on yleistynyt kielenkäytössämme myös koneiden aiheuttamana äänenä, emme kiinnitä huomiota sivumerkityksen kuvaannollisuuteen.

Marginaaliset subjektit eivät kuulu verbin leksikaaliseen merkitykseen, mutta ne antavat informaatiota kuten edellä käsitellyt vakiintumattomat denotaatiot esimerkiksi verbin äännesymboliikan toimimisesta ja mahdollisista "virheassosiaatioiden" kohteista. Marginaalisten subjektien runsaslukuisuus on merkki verbin voimakkaasta äännesymboliikasta, jos näitä yksittäisiä subjekteja yhdistää subjektien tarkoitteiden aiheuttama samanlainen ominaisääni. Esimerkiksi *siristä*-verbillä on leksikaalistuneen äänilähteen lisäksi 15 marginaalista subjektia, jotka ovat kukin hyvin omaperäisiä, mutta niiden tarkoitteiden aiheuttama ääni on "jonkinasteista" sirinää.

Tarkoitteiltaan kirjava ja hajanainen marginaalisten subjektien joukko kertoo puolestaan verbin sisältämän äännesymboliikan "toimimattomuudesta" ja mahdollisesti myös verbin intension epämääräisyydestä. Tällöin verbin äännesymboliikka ei ole ohjannut äänilähdevalintoja samalla tavalla kuin esimerkiksi siristä-verbin sisältämä äännesymboliikka. Äännesymboliikan toimimattomuus tulee esille esimerkiksi *rotista*-verbin yhteydessä. Verbin marginaalisten subjektien joukko on tarkoitteiltaan runsas ja erittäin kirjava. *Rotista*-verbin marginaalisten subjektien kirjavuuden lisäksi verbin epämääräisestä ja leksikaalisen merkityksen vakiintumattomuudesta kertoo verbin ainoan denotaation 'puisen ja vanhan huonekalun ääni' kyseenalaisuus.

Marginaaliset subjektit ovat hyvin usein syntyneet niin sanotun virheassosiaation kautta, jolloin verbin merkitys on sekoittunut ulkomuodoltaan samanlaisen ja samanlaista ominaisääntä kuvaavan verbin merkitykseen. Esimerkiksi *kohista*-verbin marginaalinen

subjekti *tuulipuku* on mitä ilmeisemmin sekoittunut *kahista*-verbiin, joka muistuttaa ulkomuodoltaan *kohista*-verbiä. Myös verbien kuvaama ominaisääni on jokseenkin samanlaista. *Nurista*-verbin marginaalinen subjekti *sarana* lienee yhdistynyt *narista*-verbiin. Nurina ja narina ovat kuitenkin ominaisääneltään erilaisia, ja näyttääkin siltä, että virheassosiointiin riittää pelkästään verbien muodollinen samanlaisuus. Tosin verbien ollessa muodollisesti samanlaisia, jolloin ne eroavat esimerkiksi ensitavun vokaaleiltaan, verbien merkitys ja tätä kautta ominaisäänikin ovat jokseenkin samanlaisia. Äänilähteiden sijoittuminen muodoltaan samanlaisen verbin merkityskenttään ei ole tyypillistä ainoastaan marginaalisille subjekteille. Esimerkiksi *surista*-verbin sivumerkitystä 'koneen aiheuttama tasainen ja jatkuva ääni' vastaava ekstensio sisältää verbejä, jotka oman intuitioni perusteella ovat pikemminkin *hurista*-verbin denotaation 'koneen tasaisen ja jatkuvan, usein pyörivän liikkeen (moottori tai propelli) aiheuttama ääni' ekstensioon kuuluvia. *Surista*- ja *hurista*-verbien äänilähteiden osittainen samanlaisuus johtuu denotaatioiden samanlaisuudesta. Verbejä ei kuitenkaan voi pitää synonyymeinä, vaan ainoastaan lähisynonyymeinä. Virheassosiaation aiheuttajana on hyvin usein äänilähteen ja verbin muodollinen samanlaisuus: *KOM-teatteri komisee, Uri Geller urisee.* Marginaalisten subjektien syntyyn vaikuttaa myös verbin mielikuvitusta ja tuntemuksia herättävä äännesymboliikka, joka aiheuttaa marginaalisten subjektien niin sanotusti vaikeasti selitettävät, poikkeavat tapaukset. Esimerkiksi *hampaiden* määrittäminen *ritistä*-verbille vaikuttaa subjektiivisesti "kuullulta" ääneltä. *Ritistä*-verbi on ilmeisesti herättänyt informantissa henkilökohtaisen kuuloaistimuksen muiston; hampaiden ritinä saattaa määrittäjälleen olla perustavanlaatuista ritinää, kun taas toisen mielestä "mikäs muu kuin rikkoutunut lasi ritisee"!

Testin perusteella verbien *ratista : ritistä : rotista : rutista : rytistä : rätistä : rötistä* semanttiset kentät eroavat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta rakenteeltaan muiden testaamieni

onomatopoeettisten verbien merkityskentistä. Verbien intensiot rakentuvat useammista denotaatioista, joten verbit ovat polyseemisiä, ja niiden merkityskentät ovat tästä näkökulmasta katsottuna erittäin väljiä. Ainoastaan jo aikaisemmin käsittelemäni *rotista-* ja *rötistä*-verbit ovat yksiselitteisiä. Sen sijaan *ritistä*-verbi on viisiselitteinen ja *rytistä*-verbi puolestaan kuusiselitteinen. Erillisten ja spesifien denotaatioiden runsauden perusteella voi päätellä ryhmän verbien äännesymboliikan kuvaavan monenlaista ääntä. Moni asia voi siis ratista tai rutista. Sen sijaan *rytistä*-verbin kuusi denotaatiota liittyvät kaikki jollain tavoin isoihin massoihin, niiden liikkumisiin tai törmäämisiin. Ryhmän verbien voi katsoa muodostavan yhdessä oman paradigmaattisen kenttänsä, koska verbien merkitykset liittyvät kiinteästi toisiinsa. Paradigman jäsenet ovatkin usein lähisynonyymejä, joskus jopa synonyymejä keskenään tietyn denotaation puitteissa. Tässä paradigmaattisessa kentässä verbit niin sanotusti lohkovat todellisuutta eri kokoisiin merkitysalueisiin.

Ryhmän verbeille näyttää kuitenkin olevan tyypillisempää kuin muille verbeille denotaatioiden sitoutuminen yksittäisiin äänilähteisiin. Kyse ei kuitenkaan ole "*itikka inisee*" kaltaisista varsinaisista verbeihin leksikaalistuneista äänilähteistä, jolloin *inistä*-verbin 52 subjektista 29 referoi *itikkaa*. Esimerkiksi *ritistä*-verbin perusmerkitystä vastaava ekstensio sisältää yhden referentin, joka toistuu informanttien subjektivastauksissa 22 kertaa *((heikon) jään ääni)*. *Ritistä*-verbin kokonaissubjektimäärä on 72 referenttimäärän ollessa 21. *(Heikon) jään ääni*-subjekti ei samalla tavalla "leimaa" *ritistä*-verbin merkitystä ainoastaan ' heikon jään ääneksi' kuin *itikka* leimaa *ininän* 'itikan ääneksi'. *Ritistä*-verbillä on perusmerkityksen lisäksi neljä denotaatiota, joista jokainen kytkeytyy tiiviisti yhteen äänilähteeseen. Ryhmän verbit ovat siis eri tavalla väljiä merkitykseltään kuin useammat muut testaamani verbit: yksittäisellä verbillä on useampi denotaatio, mutta intension konstruoimat denotaatiot ovat todella spesifejä kytkeytyessään yksittäisiin äänilähteisiin, ei niinkään semanttisesti yhtenäisiin

subjektijoukkoihin, mikä on tyypillisempää muille onomatopoeettisille verbeille. Koska verbeillä ei ole varsinaisia leksikaalistuneita äänilähteitä eikä merkityksenanto siten perustu samalla tavalla tapaan ja sopimukseen, verbien äännesymboliikalla on merkittävä funktio.

Ratista – rötistä -ryhmän verbit ovat merkityksiltään päällekkäisiä ja limittäisiä. Ryhmän verbit sisältävät täsmälleen samoja spesifejä denotaatioita, mutta ne painottuvat verbien intensiossa eri tavalla. Esimerkiksi *ratista*-verbin perusmerkitys 'paperin rapisuttamisen ääni' (12) on *rutista*-verbin yhtenä sivumerkityksenä (11) perusmerkityksen ollessa 'nivelien ääni' (28). Vastaavasti *ritistä*-verbin yksi sivumerkitys 'palamisen ääni' (5) on *rätistä*-verbin perusmerkityksenä (26). Jokaisella ryhmän verbillä on kuitenkin toisistaan eroava perusmerkitys (LIITE 2).

Suuret ja merkitykseltään kirjavat marginaalisten subjektien joukot sekä vakiintumattomien, pienifrekvenssisten merkitysten runsaus kuuluvat myös *ratista – rötistä* -ryhmän verbien ominaisuuksiin. Marginaaliset subjektit ovat usein seurausta sekoittumisesta toisen verbin merkityskenttään. Esimerkiksi poikkeukselliselta äänilähdevalinnalta aluksi tuntuva subjekti *hirvi ratinan* aiheuttajana on mitä ilmeisemmin sekoittunut *rytistä*-verbin merkitykseen. Tällöin informantti on tarkoittanut metsässä astelevan hirven aiheuttamaa ääntä. Ryhmän verbien marginaalisten subjektien kohdalla on yllättävän usein huomattavissa ristiriita äänilähteen tuottaman äänen ja verbin kuvaaman äänen välillä. Tällainen ristiriita on mielestäni edellä mainittujen lekseemien *hirvi* ja *ratina* välillä. Kookkaan hirven aiheuttama ääni on ainakin oman intuitioni mukaan huomattavasti kovempaa ääntä kuin ratinaa.

Ryhmän verbeillä on myös muita testaamiani verbejä enemmän vakiintumattomia merkityksiä. Useat vakiintumattomat merkitykset sekoittavat ja pirstaloittavat verbin merkityskenttää ja vaikeuttavat näin verbin merkityksen hahmottamista, vaikka ne eivät kuulukaan varsinaiseen verbin leksikaaliseen merkitykseen. Runsaat ja usein myös kirjavat marginaaliset subjektijoukot sekä useat

vakiintumattomat merkitysryppäät kertovat osaltaan verbien intensioiden epämääräisyydestä ja epäselvyydestä. Esimerkiksi *ratista*-verbillä on kolmiselitteisen leksikaalisen merkityksen lisäksi kahdeksan vakiintumatonta merkitystä. Verbi on kokonaisuudessaankin ollut informanteille jokseenkin tuntematon; esimerkiksi mikään verbin subjekteista ei esiintynyt selvästi muita useammin, ja verbin marginaalisten subjektien joukko runsas ja kirjavahko.

NS ei määritä verbejä *rötistä, söristä ja önistä*, mutta testin perusteella *rötistä*- ja *önistä*-verbille voi subjektien perusteella konstruoida leksikaalisen merkityksen. *Rötistä*-verbin vieraus tulee esille muun muassa vastaamattomien informanttien suuresta lukumäärästä ja todennäköisimmän subjektin määrittämisen vaikeudesta. Myös referenttien lukumäärä kokonaissubjektimäärään nähden (20/24) viittaa verbin herättämien assosiaatioiden epäyhtenäisyyteen ja siten mahdollisesti vakiintumattomaan merkitykseen. *Rötistä*-verbille on kuitenkin mahdollista määrittää semanttisesti väljä intensio, joka rakentuu pääosin verbin sisältämän voimakkaan äännesymboliikan varaan: 'epämiellyttävän, rikkoutuneen, suuren, vanhan tai kovaäänisen aiheuttama "ruma ääni"'. Intensioon sisältyvät äänilähteet kuvastavat havainnollisesti verbin äännesymboliikkaa: esimerkiksi *huligaani, mörskä, katujengi* ja *röntsykeli*.

Önistä-verbin semanttinen kenttä vaikuttaa jokseenkin jäsentyneemmältä kuin *söristä*-verbin merkityskenttä. Vastaamattomien informanttien runsas määrä ja todennäköisimmän subjektisarakkeen vajavaisuus viittaavat selvästi *önistä*-verbin tuntemattomuuteen. *Önistä*-verbi on hyvin usein sekoittunut *ölistä*- ja *öristä*-verbeihin, jotka muistuttavat ulkomuodoltaan ja ominaisääneltäänkin *önistä*-verbiä. Ilmeisesti mahdollisuus sekoittua *ölistä*- ja *öristä*-verbiin on äännesymboliikan ohessa mahdollistanut perus- ja sivumerkityksen määrittämisen *önistä*-verbille. Esimerkiksi jo luvun alkukappaleessa käsittelemälläni *söristä*-verbillä ei ole selviä assosiaatiokohteita, joihin turvaten koehenkilö voisi tulkita

verbin merkityksen. *Söristä*-verbiä lähellä olevat *sorista-* ja *surista* - verbit eivät ole verbien kuvaaman äänen osalta samanlaisia, mikä estää näiden muodoltaan samanlaisten verbien merkitysten sekoittumisen. Verbien suhteellisen selvät perusmerkitykset estävät myös merkitysten sekoittumista keskenään.

Onomatopoeettisten verbien tulkinta vaikuttaa *rötistä-*, *söristä-* ja *önistä*-verbien perusteella yllättävän vaikealta pelkän äännesymboliikan varassa, ja näyttäkin siltä, että verbin esiintyminen arkikielessämme synnyttää pitkälti verbin merkityksen vakiintuneisuuden tavan ja sopimuksen kautta. Vaikka NS määrittää *rotista*-verbin merkityksessä 'ratista, rutista, ropista, rohista', suorittamani testin perusteella *rotista*-verbin merkityskenttä on määrittelemättömien verbien kaltainen: vastaamattomien määrä on korkea, ja todennäköisimmän subjektin määrittäminen on ollut vaikeaa. Lisäksi referenttien lukumäärä subjektien kokonaismäärään nähden (24/29) sekä vakiintumattomien merkitysten ja runsaslukuisen ja kirjavan marginaalisten subjektien joukko kertovat *rotista*-verbin merkityksen vieraudesta ja epämääräisyydestä. Ilmeisesti *rotista*-verbin tuntemattomuus yleiskielessämme ja verbin neutraali äännesymboliikka tekevät verbistä määrittelemättömien verbien kaltaisen.

Heikki Leskisen (1991) suorittaman testin tulokset vastaavat useimmiten omia tuloksiani: hänen informanttiensa subjektivalinnoista muodostuva verbin ekstensio vastaa konstruoimaani ekstensiota. Denotaatioiden painottumisessa on kuitenkin eroavuuksia joidenkin verbien yhteydessä. Lisäksi Leskisen subjektivastauksista puuttuu hyvin usein äänilähteitä, joiden pohjalta olen määrittänyt verbin sivumerkitykset. Hänen informanttinsa eivät esimerkiksi tunteneet *murista*-verbin sivumerkitystä 'voimakkaan moottorin ääni esim. koneenkäynnissä'. Tämä johtuu mitä ilmeisemmin kyselylomakkeidemme erilaisesta rakentumisesta ja laajuudesta. Leskinen pyysi informanttejaan määrittämään kullekin verbille vain yhden äänilähteen, kun taas omilla informanteillani oli mahdollisuus määrittää verbille neljä

subjektia. Useamman äänilähteen määrittämisen mahdollisuus on tarpeen onomatopoeettisten verbien polyseemisen luonteen vuoksi. Testini pureutuukin syvemmälle verbin merkitykseen, jolloin tuloksena on verbin laajempi ekstensio. Testiemme erilaisen rakenteen lisäksi verbin merkityksen subjektiivisuus on varmasti vaikuttanut siihen, että tuloksemme eroavat joiltain osin toisistaan. Koska informanttiryhmämme koostuvat eri yksilöistä, myös tutkimustulokset voivat poiketa toisistaan.

Onomatopoeettisten verbien leksikaalisen merkityksen määrittämisen ollessa suhteellisen vaivatonta syntagmaattisesti, kollokaatioiden tarkastelun avulla, verbien kuvaaminen paradigmaattisessa merkityskentässä vaikuttaa miltei mahdottomalta. Onomatopoeettisten verbien paradigmaattisen kuvaamisen ongelmat aiheutuvat juuri onomatopooettisille verbeille ominaisista ilmiöistä ja ominaisuuksista, kuten polysemiasta ja osittain sen aiheuttamasta intension väljyydestä, yksittäisten denotaatioiden spesifisyydestä, verbien merkitysten limittäytymisestä ja päällekkäisyydestä ja verbien pienistä merkityseroista. Onomatopoeettisten verbien merkitysten kuvaaminen vaatiikin suunnittelua, uusien kuvausmenetelmien luomista ja vanhojen menetelmien soveltamista sekä mahdollisesti yhdistämistä. Verbin merkityksen kuvaaminen saattaa kuitenkin näitäkin vaatimuksia noudatettaessa olla lähestulkoon mahdotonta.

Mielestäni onomatopoeettiset verbit tarjoavat erittäin hedelmällisen maaperän jatkotutkimuksille. Itseäni kiinnostaa valtavasti yksittäisen kielenkäyttäjän assosiaatioprosessin yksityiskohtainen tarkasteleminen. Myös verbien kuvailevuus ja ikonisuuden aste on mielenkiintoinen tarkastelukohde. Kiinnostava tarkastelutapa onomatopoeettisten sanojen luonteen, esimerkiksi ikonisuuden asteen pohtimiseen löytyy semiotiikan alalta; erityisesti C.S.Peircen ja Ferdinand de Saussuren merkitysmalleista. Heidän näkemyksensä kielellisen merkin ikonisesta ja symbolisesta luonteesta ovat sovellettavissa erinomaisesti onomatopoeettisiin verbeihin. Perinteiset kuvaamistavat eivät näytä riittävän

onomatopoeettisten verbien merkityksien kuvaamisessa, joten kuvaamistapojen kehittely ja suunnittelu tarjoaa yhden tutkimuskohteen, jolle on varmasti myös "tilausta" tieteenalamme piirissä. Onomatopoeettiset ilmaukset vaativat kielen asiantuntijoilta suunnattomasti pohdittavaa ja ongelmien ratkontaa, ja toivonkin, että tutkimukseni on tuonut oman panoksensa tämän erittäin moninaisen, mutta niin mielenkiintoisen ilmiön tutkimiseen.

LÄHTEET

FISKE, JOHN 1992: Merkkien kieli –Johdatus viestinnän tutkimiseen. Gummeus, Jyväskylä.

HAARALA RISTO 1974: Onomatopoeettisten verbien vokaalivaihtelusta. Pro gradu -työ. Säilytteillä Jyväskylän yliopistossa.

HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1970: Kielitieteen ja fonetiikan terminologiaa. Tietolipas 66. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Forssa.

---- 1976: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 324, Helsinki.

HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4., korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.

HAYAKAWA, SAMUEL ICHLYE 1974: Ajattelun ja toiminnan kieli. Neljäs painos. Otava, Keuruu.

HÄKKINEN, KAISA 1994: Kielitieteen perusteet. Tietolipas 133. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tampere.

ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Wsoy, Helsinki.

KARLSSON, FRED 1998: Yleinen kielitiede. Uudistettu laitos. Yliopistopaino, Helsinki.

LESKINEN, HEIKKI 1991: Vieläkö nuoret nurisevat? Huomioita onomatopoeettisten sanojen tuntemuksesta ja tulkinnasta. – Vir. 95 s. 355 – 371.

NS = Nykysuomen sanakirja 1951 – 1961. I – VI. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo – Helsinki. 1951 – 61.

PAKARI, MARITA 1987: Koululaisten deskriptiivisanasto. Pro gradu –työ. Säilytteillä Jyväskylän yliopiston laitoksessa.

RAVILA, PAAVO 1967: Totuus ja Metodi –Kielitieteellisiä esseitä. Wsoy, Porvoo.

RYTKÖNEN, AHTI 1940: Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa. Kielentutkimuksen työmaalta III. Jyväskylä.

ULLMAN, STEPHEN 1962: Semantics. An Introduction to the science of Meaning. Oxford.

LIITE 1

A. Kirjoita verbin perässä oleville viivoille ne tekijät, jotka aiheuttavat verbin kuvaaman äänen: ylimmälle viivalle se tekijä, joka mielestäsi selvimmin aiheuttaa verbin kuvaaman äänen ja alimmalle viivalle vastaavasti vähiten sopiva, epätodennäköisin äänen aiheuttaja. Jos mieleesi tulee ainoastaan yksi äänen aiheuttaja, pohdi mille viivalle äänenaiheuttajan asettaisit.
esim.

pärisee herätyskello
rumpu
puhelin
kärpänen

himisee
viljapelto

1. hurisee

2. jurisee

3. kurisee

4. lurisee

5. murisee

6. nurisee

7. surisee

8. turisee

9. urisee

10. kohisee

11. kolisee _____

12. komisee _____

13. kopisee _____

14. korisee _____

15. ratisee _____

16. ritisee _____

17. rotisee _____

18. rutisee _____

19. rytisee _____

20. rätisee _____

21. rötisee _____

22. sirisee _____

23. sorisee _____

24. särisee _____

25. sörisee _____
_____
_____
_____

26.inisee _____
_____
_____
_____

27. änisee _____
_____
_____
_____

28. ynisee _____
_____
_____
_____

29.önisee _____
_____
_____
_____

VERBIEN INTENSIOT:

1. Hurisee

1. koneen tasaisen ja jatkuvan, usein pyörivän liikkeen (moottori t. propelli) aiheuttama ääni
2. kissan kehräämisen ääni

2. Jurisee

1. suurten koneiden t. koneen osien, joissa usein tapahtuvaa pyörivää liikettä vastustaa suuri massa t. kitka
2. nuriseminen, vastaan puhuminen

3. Kurisee

1. tyhjän vatsan ääni
2. nesteen liikkuessa nesteen ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni
3. sammakon ääni

4. Lurisee

1. veden t. muun nesteen virtauksen ääni
2. soiton ja laulun ääni

5. Murisee

1. koiran ja karhun sekä muiden suurehkojen eläimien ääni
2. tyhjän vatsan ääni
3. voimakkaan moottorin ääni
4. vihaisesti puhuminen

6. Nurisee (NS: perusmerkitys ei onomatopoeettinen)

1. tyytymättömän ihmisen, usein lapsen t. naisen ääni
2. tiskirätin vääntämisestä ja nahasta syntyvä ääni

7. Surisee

1. pörriäisen ääni
2. koneen aiheuttama tasainen ja jatkuva ääni

8. Turisee (NS: perusmerkitys ei onomatopoeettinen)

1. kiireettömästi keskustelevien ihmisten, yl. vanhojen miesten keskustelun ääni
2. nuhaisen nenän ja nenän niistämisen ääni
3. tukkoisuuden ääni esim. koneiden käynnissä

9. Urisee

1. eläimen, vars. koiran ääntely
2. ihmisen tyytyväistä t. tyytymätöntä ääntelyä

10. Kohisee

1. voimakkaan veden virtauksen, vars. kosken aiheuttama ääni
2. voimakkaan ilmavirtauksen aiheuttama ääni
3. epätarkan kanavan t. taajuuden ääni

11. Kolisee

1. kahden t. useamman kovan esineen aiheuttama jyskävä ja kolkkava ääni

12. Komisee

1. onton esineen ääni
2. kaukaisen ukkosen ääni

13. Kopisee

1. kenkien ja kavioiden ääni
2. iskemisestä syntyvä ääni

14. Korisee

1. kuolevan ääni
2. tukkoisen, vaikean hengittämisen ääni
3. voimakkaan veden virtaamisessa veden ja ilman kohtaamisesta syntyvä ääni

15. Ratisee

1. paperin rapisuttamisen ääni
2. (heikon) jään ääni
3. pakkaslumen ääni

16. Ritisee

1. (heikon) jään ääni
2. paistinpannulla sulavan rasvan ääni
3. rikkoutuneen lasin ääni
4. oksien katkeilemisesta syntyvä ääni
5. palamisen ääni

17. Rotisee

1. vanhan ja puisen huonekalun nariseva ääni

18. Rutisee

1. nivelistä aiheutuva ääni
2. paperin rapisuttamisen ääni
3. ihmisen, yl. lapsen valittavan puheen ääni
4. katkeavan oksan, murtuvan puun ääni

19. Rytisee

1. kaatuvan puun ääni
2. auton pellin kolaroimisen ääni

3. metsässä ryskämisen ääni
4. ukkosen ääni
5. sodan äänet
6. myrskyn ja tuulen ääni

20. Rätisee

1. palamisen ääni
2. ampumisen kaltainen ääni
3. huonon linjan, yhteyden ääni
4. tähtisadetikun palamisen ääni
5. sähkön ääni

21. Rötisee (NS ei määritä)

1. epämiellyttävän, rikkoutuneen, suuren, vanhan tai kovaäänisen aiheuttama "ruma" ääni

22. Sirisee

1. heinäsirkan ääni
2. linnun laulun ääni
3. rikkimenevän lampun ääni

23. Sorisee

1. ihmisjoukon puheen ääni

24. Särisee

1. viallisen äänen t. yhteyden ääni
2. rikkoutuvan lasin ääni

25. Sörisee (NS ei määritä)

-

26. Inisee

1. itikan ääni
2. valittavan ihmisen, usein pienen lapsen t. vauvan kitisevä ääni

27. Änisee

1. vaativan lapsen ääntely
2. ihmisen tai eläimen ärsyttävä ääntely

28. Ynisee

1. vauvan ja lapsen yl. uninen ääni
2. eläimen, vars. pentueläimen ääni
3. itikan ääni
4. valittavan ihmisen ääni
5. tyytyväisen, leppoisan ääni

29. Önisee (NS ei määritä)

1. humalaisen ääni
2. suuren eläimen ääni